

คติการวางฤกษ์ที่พบในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ 15 - 18

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดี แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

คติการวางฤกษ์ที่พบในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วง
พุทธศตวรรษที่ 15 - 18

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดี แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

CONCEPT OF RITUAL DEPOSIT OF KHMER TEMPLES IN NORTHEASTERN
THAILAND FROM 10TH - 13TH CENTURY A.D.

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (Archaeology)
Department of Archaeology
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2019
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ คติการวางฤกษ์ที่พบในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของประเทศไทย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 18
โดย นัยนา มั่นปาน
สาขาวิชา โบราณคดี แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร. สฤณีพงศ์ ขุนทรง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

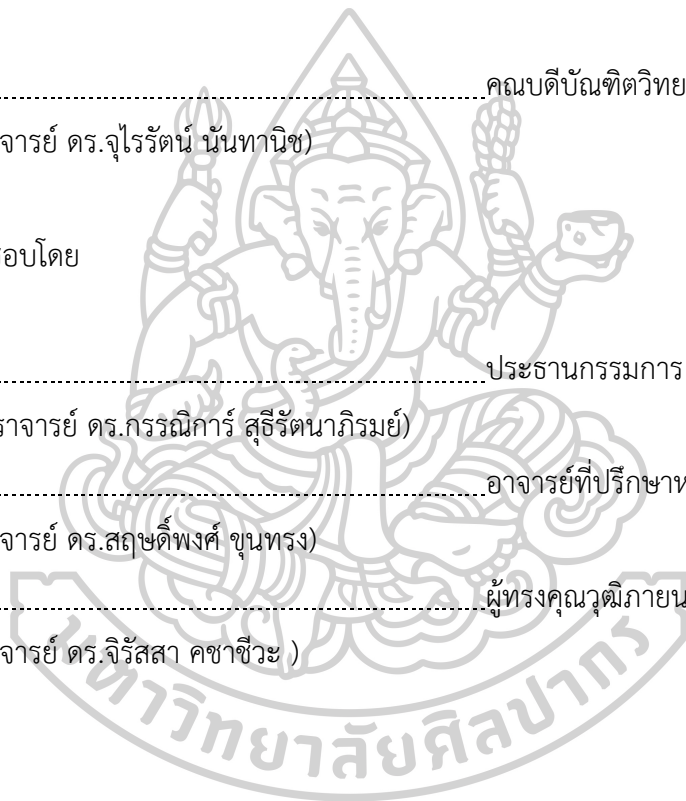
.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สฤณีพงศ์ ขุนทรง)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ)

58101202 : โบราณคดี แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : การวางฤกษ์, ปราสาทเขมร, พุทธศตวรรษที่ 15-18

นางสาว นัยนา มั่นปาน: คติการวางฤกษ์ที่พบในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ ดร. สฤณีพงศ์ ขุนทรง

ในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบโบราณวัตถุประเภทหนึ่งที่นักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นแผ่นศิลาฤกษ์ แทนหินบรรจุวัตถุมงคล และวัตถุมืดค่าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการวางฤกษ์ในศาสนสถาน ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับโบราณวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์นี้ ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะและคติความเชื่อของแผ่นหิน แทนหินและวัตถุมืดค่าที่ใช้ในการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรในดินแดนไทยแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 (สมัยเมืองพระนคร) และเพื่ออธิบายถึงความเชื่อมโยงทางความเชื่อของผู้คนผ่านประเพณีในการสร้างสถาปัตยกรรม

จากการวิเคราะห์หลักฐานที่พบปรากฏการวางฤกษ์แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การวางฤกษ์แบบไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์ ซึ่งพบในศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ที่มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 (สมัยบาปวน - นครวัด) และ การวางฤกษ์ที่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์ ซึ่งสามารถแบ่งออกด้วยกันเป็น 2 รูปแบบใหญ่ แผ่นศิลาฤกษ์รูปแบบแรกมีลักษณะโดยรวมคือเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเจาะรูในแนวแกนตั้งและแกนนอน พบในปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 (สมัยบาปวน - นครวัด) ส่วนแผ่นศิลาฤกษ์อีกรูปแบบสันนิษฐานว่าอาจเคยมีฝาปิด โดยพบเฉพาะปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 (สมัยบายุน) ในส่วนของแทนหินบรรจุวัตถุมงคลนั้นใช้ในการบรรจุวัตถุมงคลให้แก่รูปเคารพซึ่งไม่จำเพาะศาสนาใดศาสนาหนึ่ง และใช้อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 - 18 (สมัยบาปวน - นครวัด - บายุน)

ทั้งนี้พบว่ามียุทธูปแบบความเชื่อดังกล่าวมีแนวคิดมาจากคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ที่ได้รับคตินิยมในอินเดียตอนใต้ เช่น คัมภีร์มานสาระ คัมภีร์มยมตะ และคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์ โดยแนวคิดในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์นี้เชื่อว่าเป็นต้นแบบให้กับคัมภีร์ของพุทธศาสนิกายมหายาน ได้แก่ คัมภีร์มัญชุศรีวาสุคีสติศาสตร์ และยังสัมพันธ์กับรูปแบบที่พบศาสนสถานในประเทศอินเดีย ศรีลังกา อินโดนีเซีย มาเลเซีย และเวียดนาม

58101202 : Major (Archaeology)

Keyword : Ritual Deposit, Khmer Temples, 10th-13th Century A.D.

MISS NAIYANA MUNPARN : CONCEPT OF RITUAL DEPOSIT OF KHMER TEMPLES IN NORTHEASTERN THAILAND FROM 10TH - 13TH CENTURY A.D. THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR DR. SARITPONG KHUNSONG

Headstones are one of the types of archaeological finds that have been found in the Khmer temples located in the northeastern of Thailand. Among other archaeological finds are stone slabs and deposit stones that contained auspicious objects that are involved in temple consecration rituals. The beliefs and the characteristics of the temple consecration rituals are still the interesting issues for the scholars to study. However, there is no thorough research about the archaeological finds that involves the temple consecration rituals. Therefore, this research is aiming to study the characteristics and the beliefs of the stone pillars, stone pillars and the valuable objects that were used in the temple consecration rituals of Khmer temples in the north eastern part of Thailand in the 10th - 13th century A.D., and to explain the connections of beliefs through architectural traditions.

From the analysis, it is found that there are two types of temple consecrations. One without headstones, found in Hindu temples dating 11th - 12th A.D. (Baphuon and Angkor Wat period) and one with headstones. Temple consecrations by using headstones can be divided to 2 main types. First, the headstones have been drilled vertically and horizontally. They were found in Khmer temple dating 11th - 12th A.D. (Baphuon and Angkor Wat period). Another type, assumed that had been a lid. They were found only in Khmer temple dating 13th A.D. (Bayon period). As for the deposit stones used for depositing the auspicious objects of images that not specific to any religion and continuously used since 10th - 13th A.D. (Baphuon - Angkor Wat - Bayon period)

These two types of temple consecrations were influenced by Hindu scriptures that was popular in the south of India such as Mānasāra, Mayamatam and Kāśyapaśilpa śāstra. The concept of Hindu scriptures is believed to be the pattern of Mahayana Buddhist scripture such as Mañjūśrī vāstu śāstra. It is also found in religious places in India, Srilanka, Indonesia, Malaysia and Vietnam.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จลงได้หากขาดความช่วยเหลือและสนับสนุนจากทุกคน พ่อ-แม่ ครอบครัว ซึ่งให้ความอนุเคราะห์สนับสนุนด้านกำลังใจทรัพย์และกำลังใจ
 คุณอาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดีทุกท่านที่คอยให้คำปรึกษาและเฝ้าถามถึงเสมอเมื่อได้พบ
 รศ.ดร.สฤกษ์ดีพงษ์ ขุนทรง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้เป็นทุกอย่างให้ลูกศิษย์และให้ความ
 กรุณามาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีถึงปริญญาโท

รศ.ดร.จิรัชสา คชาชีวะ และผศ.ดร.กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ ซึ่งได้เสียสละเวลามาเป็น
 ผู้ทรงคุณวุฒิและประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณกลุ่มโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ที่ให้ความกรุณา
 ด้านข้อมูล

เพื่อนพี่น้องโบราณคดีที่คอยช่วยเหลือ เฝ้าถาม และเป็นกำลังใจ จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ
 ออกมา

คุณวิภาดา อ่อนวิมล คุณชินดนัย ไม้มเกตุ คุณอริย์รัช นกงาม ผู้ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือใน
 ทุก ๆ ด้าน

คุณวิมลศิลป์ น้อยปรี ผู้ให้ความช่วยเหลือด้านภาษาอังกฤษ
 คุณวสุนธรา ยืนยง และ อาจารย์กวิภู ตั้งจรัสวงศ์ ผู้ให้คำปรึกษาและช่วยแก้ไขเรื่องระบบ
 iThesis

คุณพัชรพร คุณณชนก คุณนิรชา คุณกิตติคุณ คุณวีณา คุณอดิรัตน์ คุณจิตธาดา คุณสายสุรีย์
 คุณพัฒนา คุณสุรรัตน์ คุณสุทธินันท์ คุณวรางคณา คุณศตวรรษ และคุณวรรณพงษ์ รวมถึงผู้ที่ไม่ได้
 กล่าวถึง ณ ที่นี้อีกหลายท่าน สำหรับกำลังใจและคำปรึกษา

คุณบริสุทธิ์ บริพนธ์ และคุณอำนาจ ก้อนเมฆ ที่ช่วยผลักดัน เป็นธุระและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดการเอกสารในหลาย ๆ เรื่อง

นักวิชาการผู้ทำการศึกษาและบันทึกข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ ทำให้ข้าพเจ้าสามารถนำข้อมูลมา
 ต่อยอดเกิดเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

นัยนา มั่นปาน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญรูปภาพ.....	ฐ
รายการอ้างอิง.....	2
ประวัติผู้เขียน.....	8
บทที่ 1	
บทนำ.....	9
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	9
1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	16
1.3 ประโยชน์ของการศึกษา.....	16
1.4 ขอบเขตของการศึกษา.....	16
1.4.1 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15.....	16
1.4.2 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 – กลางพุทธศตวรรษที่ 17....	16
1.4.3 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 18.....	17
1.4.4 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18.....	17
1.4.4.1 กลุ่มศาสนสถานประเภทอาโรคยศาลา.....	17
1.4.4.2 กลุ่มศาสนสถานประเภทบ้านมีไฟ.....	17
1.5 ขั้นตอนการศึกษา.....	17

1.6	วิธีการศึกษา.....	18
1.7	ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา.....	19
1.8	หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและแหล่งข้อมูล.....	19
1.9	ข้อจำกัดของการศึกษา.....	19
บทที่ 2		20
การวางฤกษ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมทางศาสนา		20
2.1	วรรณกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู.....	20
2.1.1	คัมภีร์มานาสาระ (Mānasāra).....	20
2.1.2	คัมภีร์มยมตะ (Mayamatam).....	34
2.1.3	คัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์ (KāśyapaŚilpa Śāstra).....	42
2.2.1	คัมภีร์มัถุศรีวาสตุศิลปศาสตร์.....	48
บทที่ 3		50
รูปแบบการวางฤกษ์ในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหลักฐานทางโบราณคดี.....		50
3.1	การวางฤกษ์ในประเทศอินเดีย.....	50
3.1.1	การวางฤกษ์ในเทวาลัยศาสนาพราหมณ์.....	50
3.1.2	การวางฤกษ์ในพุทธสถาน.....	52
3.2	การวางฤกษ์ในประเทศศรีลังกา.....	64
3.3	การวางฤกษ์ในประเทศอินโดนีเซีย.....	69
3.3.1	ชวาภาคกลาง.....	69
3.3.2	ชวาภาคตะวันออก.....	70
3.4	การวางฤกษ์ในประเทศมาเลเซีย.....	71
3.5	การวางฤกษ์ในประเทศเวียดนาม.....	75
3.6	การวางฤกษ์ในประเทศกัมพูชา.....	78
บทที่ 4		104

หลักฐานการวางฤกษ์ที่พบในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย	104
4.1 ปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 – กลางพุทธศตวรรษที่ 17 (สมัยบาปวน).....	105
4.1.1 ปราสาทพนมวัน	105
4.1.2 ปราสาทพะโค.....	108
4.1.3 กู่เกษม.....	113
4.1.4 ปราสาทพิมาย	117
4.1.5 ปราสาทหนองหงส์.....	121
4.1.5 ปราสาทเมืองต่ำ	123
4.1.6 ปราสาทตาเมือนธม	126
4.1.7 กู่กาสิงห์.....	131
4.1.6 ปราสาททอง.....	132
4.2 ปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 18 (สมัยนครวัด).....	133
4.2.1 ปราสาทพนมรุ้ง.....	133
4.2.2 กู่บ้านปราสาท	135
4.2.3 กู่สวนแตง.....	138
4.2.4 ปรากฏ์.....	140
4.3 ปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยช่วงพุทธศตวรรษ ที่ 18 (สมัย บายน)	142
4.3.1 ศาสนสถานประเภทอาโรคยศาลา.....	142
4.3.1.1 ปราสาทพลสงคราม	143
4.3.1.2 ปรากฏ์บ้านหนองแฝก(ปรากฏ์บ้านแท่น)	145
4.3.1.3 ปรากฏ์ครบุรี.....	146
4.3.1.4 กุฏิฤๅษีบ้านโคกเมือง	147

4.3.1.5 ปราสาทช่างปี่.....	148
4.3.1.6 กุโพนระฆัง.....	150
4.3.1.7 กุ่คั่นธนาม.....	152
4.3.2 โบราณสถานประเภทบ้านมีไฟ.....	154
4.3.2.1 ปราสาทหนองกง.....	154
4.4 ปราสาทที่ไม่สามารถระบุอายุสมัยได้.....	155
4.4.1 ปราสาทบ้านหัวสระ.....	155
4.4.2 ปราสาทภูเพ็ก.....	156
4.5 หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์ซึ่งไม่ระบุแหล่งที่มาชัดเจน.....	157
บทที่ 5.....	159
บทวิเคราะห์.....	159
5.1 วิเคราะห์รูปแบบการวางฤกษ์.....	159
5.1.1 ประเภทของการวางฤกษ์.....	159
5.1.1.1 การวางฤกษ์โดยไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์.....	159
การวางฤกษ์โดยการบรรจุวัตถุมงคล.....	159
การวางฤกษ์โดยใช้แผ่นหินหรือแผ่นอิฐ 4 แผ่น ล้อมเป็นกรอบ.....	160
5.1.1.2 การวางฤกษ์โดยใช้แผ่นศิลาฤกษ์.....	160
5.1.2 การประดิษฐานรูปเคารพ.....	172
5.1.3 วัตถุมงคล.....	179
5.2 วิเคราะห์คติการวางฤกษ์.....	180
5.2.1. การวางฤกษ์แบบไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา.....	180
5.2.2 การวางฤกษ์แบบใช้แผ่นศิลาฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา.....	185
5.2.2 การประดิษฐานรูปเคารพที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา.....	187
5.2.3 ความหมายของวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์.....	188

5.2.3.1 สัญลักษณ์มงคลบนแผ่นทอง 188

5.2.3.2 หินมีค่า 191

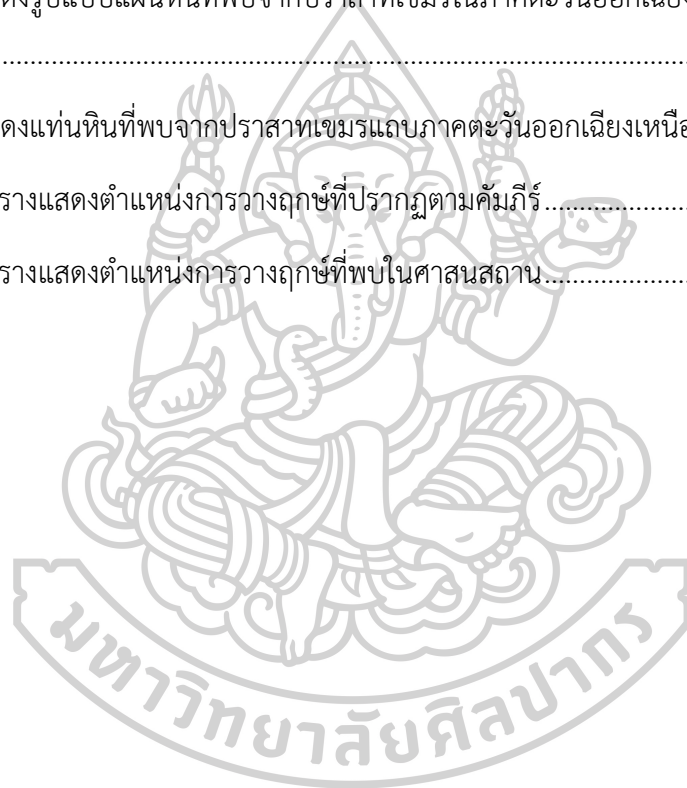
บทที่ 6 192

สรุปและเสนอแนะ..... 192

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางแสดงการบรรจุวัตถุลงในช่องของเทพแต่ละองค์.....	28
ตารางที่ 2 ตารางแสดงการบรรจุวัตถุลงในช่องของเทพแต่ละองค์.....	37
ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลการวางฤกษ์ในปราสาทเขมร.....	89
ตารางที่ 4 แสดงรูปแบบแผ่นหินที่พบจากปราสาทเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย	169
ตารางที่ 5 แสดงแท่นหินที่พบจากปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ...	176
ตารางที่ 6 ตารางแสดงตำแหน่งการวางฤกษ์ที่ปรากฏตามคัมภีร์.....	181
ตารางที่ 7 ตารางแสดงตำแหน่งการวางฤกษ์ที่พบในศาสนสถาน.....	182

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนผังอาคารตามระบบมณฑล	21
ภาพที่ 2 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 1 ช่อง (Sakala plan)	22
ภาพที่ 3 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 9 ช่อง (Pīṭha plan).....	22
ภาพที่ 4 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 16 ช่อง (Mahāpīṭhaplan).....	23
ภาพที่ 5 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 25 ช่อง (Upapīṭha)	23
ภาพที่ 6 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 36 ช่อง (Ugrapīṭha).....	24
ภาพที่ 7 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 49 ช่อง (Sthandīla)	24
ภาพที่ 8 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 64 ช่อง (Maṇḍuka หรือ Chandita)	25
ภาพที่ 9 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 81 ช่อง (Paramaśayika)	25
ภาพที่ 10 แสดงการฝังพีชต่าง ๆ ลงไปในหลุมฤกษ์ทั้ง 5 ช่อง	26
ภาพที่ 11 แสดงการฝังเมล็ดพีชต่าง ๆ ลงไปในหลุมฤกษ์ทั้ง 8 ทิศ	27
ภาพที่ 12 แสดงการบรรจุวัตถุลงในช่องของเทพแต่ละองค์ตามคัมภีร์มานสาระ	30
ภาพที่ 13 ประติมากรรมรูปสัตว์และบุคคลในทิศทั้ง 8	32
ภาพที่ 14 รูปแบบการวางอิฐฤกษ์ในคัมภีร์มานสาระ.....	34
ภาพที่ 15 แสดงการฝังพีชและสิ่งของลงไปในหลุมฤกษ์ทั้ง 5 ช่อง	36
ภาพที่ 16 แสดงการบรรจุวัตถุลงในกล่องภาชนะวางฤกษ์.....	39
ภาพที่ 17 การวางอิฐฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์.....	44
ภาพที่ 18 แสดงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ใช้บรรจุวัตถุมงคลตามคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์	45
ภาพที่ 19 ตำแหน่งการวางวัตถุมงคลตามคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์	46
ภาพที่ 20 ทิวทัศน์ทลายจากการขุดค้นที่สถูปปิปราวาห์	54

ภาพที่ 21 ผอบที่พบจากการขุดค้นสถูปปิปราวาห์.....	54
ภาพที่ 22 มีค่าที่บรรจุอยู่ภายในผอบ จากการขุดค้นสถูปปิปราวาห์.....	55
ภาพที่ 23 ผอบหินทรงหม้อน้ำ ผอบทองคำ และสิ่งของมีค่าภายในสถูปหมายเลข 2 เมืองบิมาราน ประเทศอัฟกานิสถาน.....	56
ภาพที่ 24 ผอบสำริดและสิ่งของมีค่า พบที่สถูปชาห์จิกิเธรี (Shah-ji-ki-Dheri).....	57
ภาพที่ 25 แผ่นฝังธรรมราชาสถูป.....	59
ภาพที่ 26 จารึกแผ่นเงิน พบที่ธรรมราชาสถูป.....	59
ภาพที่ 27 ผอบจากมหาสถูปนาคราชุนโกณฑะ.....	61
ภาพที่ 28 วัตถุมีค่า พบที่มหาสถูปนาคราชุนโกณฑะ.....	61
ภาพที่ 29 ผอบหินซีสต์และห่อผ้าที่บรรจุภายในผอบ พบที่สถูปเทวนิโมริ (Devni Mori).....	62
ภาพที่ 30 พระพุทธรูปภายในวิหารหมายเลข 6 เมืองนาคราชุนโกณฑะ.....	63
ภาพที่ 31 พระพุทธรูปศิลปะคันธาระที่อุษณิษะมีการเจาะช่อง.....	64
ภาพที่ 32 ครรภบาตร พบที่ฐานพระพุทธรูป Maligawila.....	67
ภาพที่ 33 แท่นหินครรภบาตร พบที่สถูป Pabalu เมืองโปลนนารูวะ ประเทศศรีลังกา.....	67
ภาพที่ 34 วัตถุมงคลที่บรรจุภายในครรภบาตร พบที่ ศรีปุชปรัมวิหาร (Sri Pusparama) เขต Bunnahapola ประเทศศรีลังกา.....	68
ภาพที่ 35 รูปแบบของวัตถุมงคลที่บรรจุภายในครรภบาตร.....	68
ภาพที่ 36 แท่นบรรจุวัตถุมงคล a : พบที่อำเภอสิงห์พระ จังหวัดสงขลา b : พบที่จันท์ Bukit Batu Pahat ประเทศอินโดนีเซีย c : พบที่สถูป Pabalu เมืองโปลนนารูวะ ประเทศศรีลังกา.....	73
ภาพที่ 37 แท่นหินพบจากภายในหมู่บ้านบูจิง (Bujang Valley).....	74
ภาพที่ 38 ผอบเงิน พบจากการขุดค้นโบราณสถาน Bongkissam รัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย.....	74
ภาพที่ 39 แผ่นทองตัดเป็นรูปต่าง ๆ พบที่โบราณสถาน Bongkissam รัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย.....	75
ภาพที่ 40 ภาพจำลองการวางถักในอาคารหลังทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ศาสนสถานโนนคร.....	77
ภาพที่ 41 ภาพและภาพลายเส้นแผ่นหินจากปราสาทสนวล (Snuol).....	82

ภาพที่ 42	แผ่นหินที่พบจากปราสาทบัตขุม	83
ภาพที่ 43	แท่นศิลาฤกษ์ที่พบในปราสาทนครวัด (ซ้าย) และปราสาทพระอารามโรงแจน (ขวา)	83
ภาพที่ 44	แท่นบรรจุวัตถุตุ้มงคล a : พบที่ปราสาทพนมบาเค็ง b : พบที่ปราสาทพนมกรอม (พราหมณ์) c และ d : พบที่ปราสาทบายน e : พบที่ปราสาทพระขรรค์	84
ภาพที่ 45	การบรรจุแท่นวัตถุตุ้มงคลภายในฐานรูปเคารพ ปราสาทพนมรุ้ง (ซ้าย) และปราสาทพนมบาเค็ง (ขวา).....	84
ภาพที่ 46	แผ่นหินที่ใช้ในการบรรจุวัตถุตุ้มงคล a : พบที่ปราสาทดมไกรราบ b : พบที่ปราสาทสนวล	85
ภาพที่ 47	การวางแผ่นหินบรรจุวัตถุตุ้มงคล ปราสาทบันทายสรี(ซ้าย) และปราสาทพระขรรค์(ขวา) .	85
ภาพที่ 48	ประติมากรรมรูปเต่า ด้านบนกระดองเจาะช่อง	87
ภาพที่ 49	แท่งคริสตัล? พบด้านหน้าประติมากรรมรูปเต่า	87
ภาพที่ 50	ชิ้นส่วนตรีศูล พบด้านหน้าประติมากรรมรูปเต่า	88
ภาพที่ 51	ประติมากรรมรูปเต่าตัวที่สอง	88
ภาพที่ 52	แท่นหินบริเวณปราสาทประธานวัดพู ด้านทิศตะวันออก	102
ภาพที่ 53	แท่นหินบริเวณปราสาทประธานวัดพู ด้านทิศเหนือ.....	102
ภาพที่ 54	แท่นหินบริเวณปราสาทประธานวัดพู ถูกวางไว้ใกล้กับบันไดด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	103
ภาพที่ 55	แท่นหินที่พบบริเวณปราสาทโรงแจนงสีดา.....	103
ภาพที่ 56	แท่นหินและแผ่นหินบรรจุวัตถุตุ้มงคล ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑวัดพู	103
ภาพที่ 57	หินสีที่ถูกบรรจุในแท่นหินทราย พบภายในปราสาทประธาน ปราสาทพนมวัน	107
ภาพที่ 58	แท่นหินรูปแบบต่าง ๆ ที่มีการเจาะช่องเพื่อบรรจุวัตถุตุ้มงคล พบบริเวณปราสาทพนมวัน	108
ภาพที่ 59	บันไดด้านทิศเหนือของปราสาทหลังกลาง ซึ่งเป็นจุดที่พบท่อสำริด ปราสาทพะโค	110
ภาพที่ 60	แท่นหินทรายและแผ่นทองที่อยู่ปลายท่อสำริด ปราสาทพะโค.....	110
ภาพที่ 61	ท่อสำริด พบที่ปราสาทพะโค	111

ภาพที่ 62 ซ้าย : แผ่นสำริด พบใต้แท่นหินด้านทิศตะวันออก ขวา : แผ่นทองพบใต้แท่นหินด้านทิศตะวันตก.....	111
ภาพที่ 63 ซ้าย : พลอยและควอทซ์ จำนวน 6 เม็ด ขวา : แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมคดงลายดอกบัว 8 กลีบ.....	112
ภาพที่ 64 แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมคดงลายรูปช้าง 4 แผ่น	112
ภาพที่ 65 แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมคดงลายรูปครุฑ (A) พญานาค (B) เต่า (C) และแผ่นทองมีจารึก (D)	112
ภาพที่ 66 ฐานประติมากรรมที่พบภายในห้องครรภคฤหะ จำนวน 3 ฐาน.....	114
ภาพที่ 67 แท่นบรรจุวัตถุถมงคล พบภายในห้องครรภคฤหะ กุเกษม	115
ภาพที่ 68 หินบริเวณวงกบประตูที่มีการพบแผ่นทอง (ซ้าย) และชิ้นส่วนแผ่นเงิน (ขวา).....	115
ภาพที่ 69 แผ่นทองรูปใบไม้และชิ้นส่วนแผ่นเงินรูปใบไม้ พบจากการบูรณะกุเกษม	116
ภาพที่ 70 แผ่นโลหะที่พบภายในหม้อสำริด บริเวณระหว่างซุ้มประตูระเบียงคดงด้านทิศใต้กับมณฑปปราสาทประธาน	119
ภาพที่ 71 หลุมบรรจุวัตถุถมงคลที่พบในระหว่างการบูรณะปราสาทประธาน ปราสาทพิมาย	119
ภาพที่ 72 วัตถุถมงคลที่พบจากการบูรณะปราสาทประธาน ปราสาทพิมาย	120
ภาพที่ 73 หลุมบรรจุวัตถุถมงคล บริเวณระเบียงคดงปราสาทพิมาย	120
ภาพที่ 74 แผ่นหินวางศิลาฤกษ์ พบจากปราสาทหนองหงส์.....	121
ภาพที่ 75 แท่นหิน พบจากปราสาทหนองหงส์.....	122
ภาพที่ 76 แผ่นหินวางฤกษ์ ส่วนฐานศิลาแลงด้านทิศตะวันออกของปราสาทอิฐ ปราสาทเมืองต่ำ .	123
ภาพที่ 77 แผ่นหินวางฤกษ์สภาพสมบูรณ์ ปราสาทเมืองต่ำ.....	124
ภาพที่ 78 แท่นหินบรรจุวัตถุถมงคล พบบริเวณปราสาทอิฐแถวหลังมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือด้านหน้าประตูด้านทิศตะวันออก ปราสาทเมืองต่ำ.....	124
ภาพที่ 79 แผ่นหินทรายปิดวัตถุถมงคล บริเวณโคปุระด้านทิศตะวันออก ภายในด้านทิศตะวันตกของห้องโถงโคปุระ.....	125
ภาพที่ 80 แผ่นทองรูปดอกบัวแปดกลีบ พบที่โคปุระด้านทิศตะวันออก (ชั้นนอก).....	125

ภาพที่ 81 ซ้าย : แผ่นอิฐที่วางเรียงปิดทับแผ่นทอง ขวา : แผ่นทองรูปใบไม้ที่วางใต้แผ่นอิฐ	127
ภาพที่ 82 แผ่นทองรูปใบไม้ พบบริเวณประตูห้องครมฤคฤหะด้านทิศตะวันออก.....	128
ภาพที่ 83 แผ่นทองรูปใบไม้ พบบริเวณประตูห้องครมฤคฤหะด้านทิศใต้	128
ภาพที่ 84 แหวนทองคำ ประดับหัวแหวนด้วยหินสีเขียว พบบริเวณวงกบประตูด้านทิศใต้ของห้อง ครมฤคฤหะ	129
ภาพที่ 85 แผ่นทองรูปดอกบัวแปดกลีบ และลูกแก้ว พบที่ปราสาทตาเมือนธม	129
ภาพที่ 86 แผ่นทองคำรูปสี่เหลี่ยม พบแทรกอยู่ทั่วไปตามผนังอาคารและมณฑปของปราสาทประธาน	130
ภาพที่ 87 แท่นหินบรรจุวัตถุถมงคล พบจากปราสาทตาเมือนธม	130
ภาพที่ 88 แผ่นทองที่ได้จากการชุดแต่งกุ๊กกาสิงห์ ตำบลเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด	131
ภาพที่ 89 ซ้าย : แผ่นหิน พบบริเวณติดฐานศิลาแลงของปราสาทด้านตะวันออก ขวา : แผ่นหิน พบ บริเวณติดฐานศิลาแลงของปราสาทด้านตะวันตก	132
ภาพที่ 90 แผ่นหินวางฤกษ์ พบบริเวณปราสาทประธาน	134
ภาพที่ 91 แท่นบรรจุวัตถุถมงคลที่พบจากการชุดแต่งปราสาทพนมรุ้ง	134
ภาพที่ 92 ภาพและภาพลายเส้น แผ่นหินที่พบจากการชุดแต่งใกล้บริเวณทางเดินใกล้อาคารวิหารโถง	136
ภาพที่ 93 ภาพและภาพลายเส้น แผ่นหินที่พบจากการชุดแต่งในกริด E7 ภายในปราสาทบิรวารหลัง ทิศใต้.....	136
ภาพที่ 94 ภาพและภาพลายเส้น แท่นหินที่พบจากการชุดแต่งร่วมกับประติมากรรมพระวิษณุ	137
ภาพที่ 95 แผ่นหินวางฤกษ์ พบที่กุ๊สวนแดง.....	139
ภาพที่ 96 แท่นหินบรรจุวัตถุถมงคล พบที่กุ๊สวนแดง	139
ภาพที่ 97 บัวยอดปราสาท ปราสาทปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ	140
ภาพที่ 98 แผ่นหินที่ถูกบรรจุอยู่ในบัวยอดปราสาท	141
ภาพที่ 99 แผ่นผังกาโรคยศาลา.....	142
ภาพที่ 100 แผ่นหิน พบบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของบรรณาลัย	143

ภาพที่ 101 แทนหินที่พบร่วมกับพระไภษัชยคุรุไวฑูรยประภา.....	144
ภาพที่ 102 การขุดแต่งปราสาทพลสงคราม	144
ภาพที่ 103 แทนบรรจุวัตถุมงคล พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดีในบริเวณทิศตะวันออกของ ปราสาทประธาน ปรากฏที่ฐานรองแฝก.....	145
ภาพที่ 104 ซ้าย : แทนหินพบบริเวณด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน ขวา : แทนหินพบบริเวณด้าน ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน.....	146
ภาพที่ 105 แทนหินบรรจุวัตถุมงคล พบที่โคปุระด้านทิศตะวันออกของกุฏิฤๅษีบ้านโคกเมือง.....	147
ภาพที่ 106 แทนศิลาฤกษ์ พบบริเวณด้านทิศตะวันตกภายนอกปราสาทประธาน	148
ภาพที่ 107 ซ้าย : พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืน 4 กร พบที่ห้องโถงโคปุระ ขวา : พระ โพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับนั่ง 4 กร พบที่บรรณาลัย	149
ภาพที่ 108 A : แทนบรรจุวัตถุมงคลพบใต้ฐานของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืน 4 กร	149
ภาพที่ 109 A : พระไภษัชยคุรุ B : พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร ประทับยืน C : พระโพธิสัตว์อวโล กิเตศวร 4 กร ประทับนั่ง พบจากกุโพนระฆัง	150
ภาพที่ 110 แทนหิน พบที่กุโพนระฆัง	151
ภาพที่ 111 พระไภษัชยคุรุและบริวาร พบที่กุคั่นธนาม.....	152
ภาพที่ 112 แผ่นหินและแทนหิน พบที่กุคั่นธนาม.....	153
ภาพที่ 113 แทนหินบรรจุวัตถุมงคล พบที่ปราสาทหนองกง.....	154
ภาพที่ 114 แผ่นศิลาฤกษ์ พบที่ปราสาทบ้านหัวสระ.....	155
ภาพที่ 115 แทนหินบรรจุวัตถุมงคลและศิวลึงค์ ปราสาทภูเพ็ก.....	156
ภาพที่ 116 แผ่นหินพบที่อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา	157
ภาพที่ 117 แทนหินบรรจุวัตถุมงคล พบที่บ้านมะระ ตำบลดอนชมพู อำเภอโนนสูง จังหวัด นครราชสีมา.....	157
ภาพที่ 118 แผ่นหินแบบ A.....	161
ภาพที่ 119 แผ่นหินแบบ B	162

ภาพที่ 120 แผ่นหินแบบ C 163

ภาพที่ 121 แผ่นหินแบบ D..... 164

ภาพที่ 122 แผ่นหินแบบ E 165

ภาพที่ 123 แผ่นหินแบบ F 166

ภาพที่ 124 แผ่นหินแบบ G และรอยบากที่ขอบ..... 167

ภาพที่ 125 อัฐิฤกษ์ที่มีการบากหรือกดเป็นร่องตื้นๆ พบที่เมืองโบราณอุทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ... 167

ภาพที่ 126 แผ่นหิน แบบ H..... 168

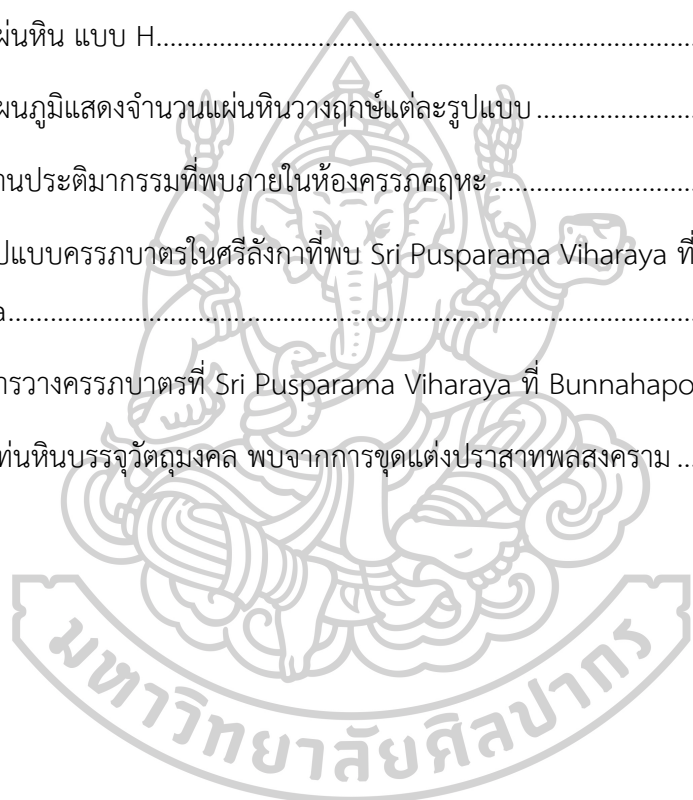
ภาพที่ 127 แผนภูมิแสดงจำนวนแผ่นหินวางฤกษ์แต่ละรูปแบบ 171

ภาพที่ 128 ฐานประติมากรรมที่พบภายในห้องครมคฤหะ 174

ภาพที่ 129 รูปแบบครมบาตรในศรีลังกาที่พบ Sri Pusparama Viharaya ที่ Bunnahapola, Udabaddava..... 174

ภาพที่ 130 การวางครมบาตรที่ Sri Pusparama Viharaya ที่ Bunnahapola, Udabaddava 175

ภาพที่ 131 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบจากการขุดแต่งปราสาทพลสงคราม 175

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. ปราสาทพนมรุ้ง. บุรีรัมย์: โรงพิมพ์วินัย, 2548.
- กองโบราณคดี. รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ และการขุดตรวจเพื่อค้นหาแหล่งชุมชนโบราณบริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, 2536.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2532.
- กังวล คัชชิมา. อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2563.
- จิรวรรณ แสงเพ็ชร. "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย." ปรัชญาดุสิตบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- เชเอม แก้วคล้าย. "จารึกปราสาทตาเมือนธม 5." ศิลปากร 43, 2 (มีนาคม-เมษายน 2542).
- เซเดส์, ยอร์ช. เมืองพระนคร นครวัด นครธม. กรุงเทพฯ: ดริม แคทเซอร์, 2556.
- ประสาร บุญประคอง และทองสืบ ศุภะมาร์ค. "จารึกปราสาทหินพนมวัน 3." ใน จารึกในประเทศไทย เล่ม 4 : อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 17-18. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร, ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี. รายงานการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานที่บ้านคูเมืองตำบลห้วยชัน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี, 2522.
- ศักดิ์ชัย พจน์นันทวานิชย์ และทงศักดิ์ หาญวงษ์. การอนุรักษ์โบราณสถานปราสาทหนองหงส์. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553.
- สมเดช ลีลามโนธรรม. รายงานการขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานปราสาทกุ่มเกษม บ้านใหม่คลองเตย ตำบลสะแกกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา, 2561.
- สมบูรณ์ บุญยเวทย์. "บันทึกประสบการณ์ครั้งแรกเริ่มบูรณะปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมรุ้ง." ศิลปากร 41, 5 (กันยายน-ตุลาคม 2541).
- สำนักโบราณคดีที่ 8 อุบลราชธานี กรมศิลปากร. รายงานการขุดแต่งและค้ายันโบราณสถานกู่กาสิงห์ บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด. อุบลราชธานี: ม.ป.ท., 2533.
- สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา. "รายงานการตรวจสอบโบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงานโครงการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทหินด้วยวิธีอินสตีโลซิส (ระยะที่ 4) ณ ปราสาทกุ่มเกษม ตำบลสะแกกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา." 29 พฤษภาคม 2563.
- หน่วยศิลปากรที่ 6. รายงานการขุดแต่งปราสาทหินบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบล กระโทก อำเภอโชคชัย

- จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา: หน่วยศิลปากรที่ 6, 2534.
- หน่วยศิลปากรที่ 6 พินาย. รายงานการขุดแต่งและค้ำยันโบราณสถานปราสาทคู่อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ. นครราชสีมา: หน่วยศิลปากรที่ 6, 2531.
- หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. "ศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7." ศิลปากร 10, 2 (กรกฎาคม 2509).
- ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไพรลดา. รายงานการขุดแต่งกุฏิชุมชนเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์. นครราชสีมา: ม.ป.ท., 2543.
- ห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์. รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทครบุรี ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ประจำปีงบประมาณ 2551. นครราชสีมา: ม.ป.ท., 2552.
- . รายงานการบูรณะปราสาทตาเมือนธม บ้านหนองคันทนา ตำบลตาเมียง กิ่งอำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์. ม.ป.ท., 2542.
- . รายงานขุดแต่งโบราณสถานปราสาททอง อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปีงบประมาณ 2551. นครราชสีมา: ม.ป.ท., 2551.
- Acharya, Prasanna Kumar. Architecture of Mānasāra. London: The oxford university press, 1933.
- Boisselier, Jean. Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge. Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966.
- Chakrabarti, Vibhuti. Indian Architectural Theory: Contemporary Uses of Vastu Vidya. Surrey: Curzon Press, 1998.
- Chhum MengHong. Cambodian archaeologist. Interview, May 11, 2020.
- Coedès, George. "Un Yantra Récemment Découvert à Angkor." Journal Asiatique 240, 12 (1952).
- Connor, Stanley J. O'. "Ritual Deposit Boxes in Southeast Asian Sanctuaries." Artibus Asiae 28, 1 (1966).
- Dagens, Bruno. Mayamatam : Treatise of Housing, Architecture, and Iconography Vol.1. NewDelhi: Indira Gandhi National Centre for the Arts and Motilal Banarsidass Publishers, 2000.
- Diwakar, K.M. Munshi and R.R. Somnath: The Shrine Eternal. Bombay: Bharatiya VidyaBhavan, 1952.

- Ghosh, A. Encyclopedia of Indian Archaeology Vol. 1. New Delhi: Munshiram Manoharlal publisher, 1989.
- Gombrich, Richard. "The Consecration of Buddha Image." Journal of Asian Studies 26 (1966).
- Jayasuriya, M.H.F, Leelananda Prematilleke, and Roland Silva. Bibliotheca Zelanica Serie 1 : Manjusri Vastuvidyasastra. Colombo: Archaeological Survey of Sri Lanka and Central Cultural Fund, 1995.
- Juhyung, Rhi. "Images, Relics, and Jewels: The Assimilation of Images in the Buddhist Relic Cult of Gandhāra: Or Vice Versa." Artibus Asiae 65, 2 (2005).
- Karanaratne, T.B. "Garbhapatra (Yantraga) the Ritual Deposit Vessels of Buddhist Shrines in Ancient Sri Lanka." In Ancient Ceylon. Colombo: Dept. of Archaeology, Sri Lanka, 1984.
- Klokke, Marijke J. The Tantri Reliefs on Ancient Javanese Candi. Leiden: KITLV Press, 1993.
- Lamb, Alastair. "A Stone Casket from Satingpra : Some Further Observations." Journal of the Siam Society 53, 2 (1965).
- M.H.F. Jayasuriya, Leelananda Prematilleke and Roland Silva. Manjusri Vastuvidyasastra : Romanized Transcript with a Tentative Edition, English Translation, and Studies Bibliotheca Zeylanica Series 1. Colombo: Archaeological Survey of Sri Lanka and Central Cultural Fund, 1995.
- Majumdar, N.G. "Excavations at Gokul." Translated by Archaeological Survey of India. In Annual Report of Archaeological Survey of India 1935-36, edited by J.F. Blakiston, 67-69. New Delhi, 1938.
- Marshall, John. Archaeological Guide to Taxila. Maan Bhawan, Jodhpur: Scientific, 1985.
- Mitra, Debala. "Observations on Some Carved Slabs and Deposit Boxes in Museum Pusat, Jakarta." In Indian Studies: Essays Presented in Memory of Prof. Niharranjan Ray, Ed. Amita Ray, H. Sanyal and S. C. Ray. Delhi: Caxton Publications, 1981.
- Myer, Prudence R. "Again the Kanishka Casket." The Art Bulletin 48, 3/4 (September-December 1966).
- O'Connor, Tom Harrison and Stanley. "The 'Tantric Shrine' Excavated at Santubong."

- The Sarawak Museum Journal 15, 30-31 (1967).
- Parmentier, Henri. Inventaire Descriptif Des Monuments Chams De L'annam Vol. 2, Étude De L'art Cam. Paris: Leroux, 1918.
- . L'art Khmèr Classique : Monuments Du Quadrant Nord-Est. Paris: Les Éditions d'art et d'histoire, 1939.
- . "Notes D'archéologie Indochinoise." Bulletin de L'École Française d'Extrême Orient 23 (1923).
- . "Nouvelles Notes Sure Le Sanctuaire De Po-Nagar Nhatrang." Bulletin de L'École Française d'Extrême Orient 6 (1906).
- Pottier, Christophe. "La Restauration Du Perron Nord De La Terrasse Des Éléphants à Angkor Thom: Rapport Sur La Première Année De Travaux (Avril 1996 – Avril 1997)." Bulletin de L'École Française d'Extrême Orient 84 (1997).
- Reginald, Lemay. "The Bimaran Casket." The Burlington Magazine 82, 482 (May, 1943).
- Sarma, Inguva Karthikeya. The Development of Early Śaiva Art and Architecture: With Special Reference to Āndhradēśa. Delhi: Sundeep Prakashan, 1982.
- Sato Asei, Omura Mari and Yamada Takashi. "Study on the Purification Tools." Chap. 6.6 In Report on the Conservation and Restoration Work of the Southern Library of Bayon, Angkor Thom, Kingdom of Cambodia. Angkor: JAPAN-APSARA Safeguarding Angkor, 2011.
- Silva, Roland. Religious Architecture in Early and Medieval Sri Lanka : A Study of the Thupa, Bodhimanda, Uposathaghara and Patimaghara. Druk: Krips Repro Meppel, 1988.
- Ślączka, Anna Aleksandra. Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology. Leiden: Brill, 2007.
- Soundararajan, K.V. Nagarjunakonda (1954-60): Vol.2 (the Historical Period). Memoirs of the Archaeological Survey of India No.75. New Delhi: Archaeological survey of India, 2006.
- Srivastava, K.M. Buddha's Relics from Kapilavastu. Delhi: Agamkala Prakashan, 1986.
- Subrahmanyam, B. Buddhist Relic-Caskets in South India. Delhi: Bharatiya Kala Prakashan, 1998.
- Thapar, B.K. "Explorations and Excavations." In Indian Archaeology 1978-79: A Review.

New Delhi: Archaeological Survey of India, 1981.

Wales, H.G. Quaritch. "Archaeological Research on Ancient Indian Colonization in Malaya." Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society 18, 1 (1940).

———. "A Stone Casket from Satingpra." Journal of the Siam Society 52.2 (1964).

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นัยนา มั่นปาน
วัน เดือน ปี เกิด	04 สิงหาคม 2534
วุฒิการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) โบรมณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	310/840 ซ.สรองประชา 14 แยก 2 แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การวางฤกษ์ เป็นประเพณีปฏิบัติในการก่อสร้างอาคารเพื่อรวมความสวัสดิมงคลให้เกิด ณ สถานที่นั้นก่อนการก่อสร้าง โดยมักวางแผ่นอิฐหรือแผ่นศิลาไว้บริเวณใต้ฐานของอาคารก่อนสร้าง สิ่งก่อสร้างเหนือพื้นดินนั้น โดยปรากฏหลักฐานการวางฤกษ์ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกที่มีการก่อสร้างศาสนสถานในราวพุทธศตวรรษที่ 12 ทั้งในวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมร (สมัยก่อนเมืองพระนคร)

การศึกษาเกี่ยวกับการวางฤกษ์ที่สำคัญซึ่งควรกล่าวถึงคือ ดุษฎีนิพนธ์ของจีราวรรณ แสงเพ็ชร เรื่อง ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย โดยการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุมีแนวคิดที่คล้ายคลึงกับการวางฤกษ์ในอาคารสถาปัตยกรรม จากการศึกษพบว่า การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในสถูปเจดีย์ในอินเดียระยะแรกมีการประดิษฐานไว้ที่ตำแหน่งแกนกลาง ระดับลึกจากพื้นผิวดินหรือระดับพื้นดินส่วนฐานของสถูปเจดีย์ โดยสร้างห้องกรูรูปลี่เหลี่ยม จากนั้นจึงปิดผนึกอย่างมิดชิด ในระยะแรกมีการประดิษฐานเฉพาะพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมา มีการบรรจุวัตถุมีค่าและสัญลักษณ์มงคลเกี่ยวกับศาสนาพุทธและฮินดู สมัยต่อมา การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้เปลี่ยนตำแหน่งไป ไม่ได้อยู่ตำแหน่งแกนกลางดั้งเดิม รวมทั้งมีการบรรจุผอบที่ซ้อนลดหลั่นกันเป็นชั้น ชั้นในสุดมักสร้างด้วยศิลาแก้วพลีหรือทองคำ โดยภายในผอบนั้นประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้¹

ส่วนการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของลังกา จีราวรรณ แสงเพ็ชร ได้ศึกษาไว้ว่า ในระยะแรกมีความสัมพันธ์โดยตรงกับอินเดียทั้งตำแหน่งของวัตถุที่บรรจุ และผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ สมัยต่อมาได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบโดยมีความเป็นท้องถิ่นมากขึ้น โดยสร้างแท่นหินเพื่อจำลองระบบจักรวาล มีเขาพระสุเมรุรองรับพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้าทรงเป็นเจ้าแห่งจักรวาล ได้เขาพระสุเมรุมีเขาตรีภูฏ และมีแท่นหิน 4 แท่นล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ซึ่งหมายถึง ทวีปทั้งสี่ ได้เขาตรีภูฏอาจมีการบรรจุแผ่นยันตรกละ (Yantra-gala) หรือ ครรภบาตร (Garbhapatra) ลักษณะเป็นตารางหรือล้อโลหะสี่เหลี่ยมด้านเท่า ทำด้วยศิลา ทองแดง เงินหรือทองคำ ภายในช่องตารางมีการบรรจุวัตถุมงคลที่เป็นสัญลักษณ์มงคลเกี่ยวกับกษัตริย์และความอุดม

¹ จีราวรรณ แสงเพ็ชร, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย" (ปรัชญา ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 440.

สมบูรณ เช่น ประติมากรรมสำริดรูปอัชฌมุงค สัตว์มงคลประจำทิศ ท้าวจตุโลกบาล เทวดานพเคราะห์ พญานาค หอยสังข์ เครื่องประดับ อัญมณี หินรัตนชาติ แผ่นจารึก เมล็ดพืช เครื่องบูชาต่าง ๆ เพื่อรวมเป็นศูนย์กลางแห่งความสวัสดิมงคล ทั้งนี้ประเพณีดังกล่าวคงมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน นั่นคือ คัมภีร์มัญชุศรีวาทศิลป์ศาสตร์²

สำหรับในประเทศไทยพบการก่ออิฐกันเป็นหลุมลักษณะคล้ายตาราง โดยเว้นช่องว่างที่มุมทั้ง 4 บริเวณช่องตรงกลางเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุซึ่งบรรจุอยู่ในผอบที่ซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น คือ ผอบสำริด ผอบเงินและผอบทอง โดยพบตัวอย่างที่พระปราสาท วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลักษณะของช่องตารางดังกล่าวคล้ายคลึงกับลักษณะของยันตรคละที่สลักหินหรือก่ออิฐเป็นช่องตาราง 5 หรือ 9 ช่อง ภายในช่องบรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ เช่นเดียวกับประเพณีการวางฤกษ์³

สำหรับในประเทศพบหลักฐานการวางฤกษ์ที่เก่าแก่ที่สุดในศาสนสถานในวัฒนธรรมทวารวดี เช่น หลักฐานการวางฤกษ์ในโบราณสถานที่บ้านคูเมือง ตำบลห้วยชัน อำเภอนินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี บริเวณพื้นที่โบราณสถานหมายเลข 8 เมื่อขุดตรวจพระเจดีย์ลงไปจนถึงระดับฐาน ได้พบอิฐเนื้อละเอียดปิดด้วยทองคำเปลว สันนิษฐานว่าเป็นอิฐที่ใช้วางฤกษ์ โดยผาสุข อินทรารุช ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีสมัยทวารวดี ได้กล่าวถึงการวางฤกษ์ว่า มีการปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ของศรีลังกา ซึ่งกล่าวถึงการวางศิลาฤกษ์ในรัชสมัยของพระเจ้าพุทธคามณีอภัย (พ.ศ. 382 - 406) ในการสร้างเจดีย์ที่เมืองอนูราชปุระ⁴

ในสมัยอยุธยาตอนต้น ลักษณะของการก่อแนวแกนอิฐลักษณะเป็นช่องตารางรูปกากบาท 9 ช่องที่พระปราสาทวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สัมพันธ์กับการก่อฐานรากของปราสาทเขมรรวมทั้งตารางยันตรคละหรือครุภาพาตรที่เคยปรากฏมาแล้วในศรีลังกา โดยพบว่าช่องที่มุมทั้งสี่ของตารางบรรจุด้วยทราย ส่วนช่องอื่น ๆ ยกเว้นช่องตรงกลาง ก่ออิฐทึบ ตอนบนสอดด้วยดิน ตอนล่างราว 5 เมตร สอดด้วยปูนชนิดที่แห้งช้า ที่ตำแหน่งแกนกลางของตารางยันตรคละ เมื่อขุดลอกบริเวณพื้นกลางห้องพระปราสาท พบเจดีย์ทรงระฆังก่ออิฐ ได้ฐานเจดีย์มีการก่อกันด้วยแผ่นอิฐตั้งตามแนวยาวทำเป็นรูปห้องสี่เหลี่ยม ภายในบรรจุปลาศิลาเขียนลายทอง ด้านบนของผอบปลาศิลาเคลือบด้วยทรายละเอียด ภายในตัวปลาพบวัตถุมีค่า เช่น ตลับสิงโตทองคำฝังทับทิม ตลับสิงโตทองคำขนาดเล็ก ตลับ

² เรื่องเดียวกัน, 412.

³ เรื่องเดียวกัน, 218.

⁴ ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานที่บ้านคูเมืองตำบลห้วยชัน อำเภอนินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี, 2522), 22.

ทองคำประดับทับทิม เครื่องทอง เครื่องลายครามขนาดเล็ก ดอกพิกุลทองคำ ลูกคั่นทองคำ 10 ลูก ลูกแก้วผลึก เป็นต้น ซึ่งวัตถุมงคลดังกล่าวสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องอุทิศถวายเป็นพุทธบูชา ได้ฐานของเจดีย์บริเวณตำแหน่งแกนกลางเป็นทอปล่องชินระบายอากาศ ภายในปล่องบรรจุด้วยอิฐหักปะปนสลับกับพระพิมพ์เงินและทองคำ รวมทั้งพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็ก ช่องมุมทั้งสี่ของกรุปิดกลบด้วยทราย บรรจุพระพิมพ์และผอบศิลาบรรจุพระพิมพ์ชิน ตำแหน่งช่องกลางของกรุประดิษฐานผอบศิลาทรายสีเขียวยอดแหลมตั้งอยู่บนฐานบัวลูกฟัก ซึ่งอาจเปรียบเทียบกับसनानโทรณที่ปรากฏในวัฒนธรรมเขมร แต่การประดิษฐานในวัฒนธรรมเขมรจะประดิษฐานอยู่บนพื้นผิวดินภายในห้องครรภคฤหะ ส่วนในสมัยอยุธยาได้อยู่ในระดับพื้นดินเดิม (ใต้ดิน) ซึ่งเปรียบเสมือนกับโลกเบื้องล่างที่ปรากฏประเพณีการวางฤกษ์ ที่เรียกว่า อาธารศิลา นับเป็นจุดแรกเริ่มหรือจุดกำเนิดความสวัสดิมงคลในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ทั้งนี้รูปแบบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระปรางค์วัดมหาธาตุ อยุธยา มีรูปแบบที่พัฒนามาจากระบบการประดิษฐานรูปเคารพในวัฒนธรรมเขมร ผสมผสานกับรูปแบบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของศรีลังกา⁵

ในบทความ George Coedès เรื่อง *Un yantra récemment découvert à Angkor*⁶ ได้กล่าวถึงการศึกษากลุ่มปราสาทนครวัด โดยพบแผ่นหินที่มีการเจาะช่องด้านบนวางไว้ในฐานของปราสาทและได้ฐานรูปเคารพในศาสนสถาน โดยช่องหินมีไว้เพื่อรับเศียรของรูปเคารพเพื่อยึดรูปเคารพไว้กับแท่นฐาน อย่างไรก็ตามมีการสันนิษฐานว่าช่องด้านบนจำนวน 26 ช่อง คงมีไว้เพื่อวางวัตถุมงคล เนื่องจากพบพลอยและหินมีค่าในช่อง⁷ เช่น ชิ้นส่วนแท่นหินที่กระจายอยู่บริเวณปราสาทเขาพระวิหาร และแผ่นหินจากปราสาทสนวล (Snuol) (ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งกรุงพนมเปญ) นอกจากนี้ H. Parmentier ยังเคยร่างภาพชิ้นส่วนของแผ่นหินในหนังสือ *L'art khmèr classique : monuments du quadrant nord-est* ซึ่งเป็นภาพแผ่นหินที่พบจารึกอักษรสั้น ๆ อยู่ภายในช่อง 4 ช่อง⁸ โดยจารึกเป็นคำว่า วัชระ (เพชร), candrakanta (มุกดาหาร), Sunila (แซฟไฟร์) ส่วนแผ่นหินจากปราสาทสนวลพบการเจาะช่องเป็นรูปวงกลม 1 ช่อง, ครึ่งวงกลม 2 ช่อง, สามเหลี่ยม 2 ช่อง, สี่เหลี่ยม 2 ช่อง, หกเหลี่ยม 1 ช่อง และแปดเหลี่ยม 1 ช่อง ภายในช่องพบจารึก

⁵ จีราวรรณ แสงเพ็ชร์, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย," 216-222.

⁶ George Coedès, "Un yantra récemment découvert à Angkor," *Journal Asiatique* 240, 12 (1952): 465-477.

⁷ Ibid, 465.

⁸ Henri Parmentier, *L'art khmèr classique : monuments du quadrant nord-est* (Paris: Les Éditions d'art et d'histoire, 1939), 330.

ตัวอักษรสันสกฤตที่มีสัญลักษณ์นาสิก หรือ bija (พยางค์สื่อถึงพระเจ้า) และที่มุมหนึ่งของช่องจะเจาะเป็นท่อขนาดเล็ก เพื่อรับกับเต็อยหินก้อนเล็ก ๆ ลักษณะของรูปทรงเรขาคณิตเหล่านี้ทำให้นักถึงอักษรครันณะที่เก็บอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ซึ่งมีที่มาจากพราหมณ์ในราชสำนัก⁹

หลักฐานดังกล่าวจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับการเก็บรัตนชาติในช่องต่าง ๆ บนแท่นหินหรือแผ่นหิน นอกจากนี้ George Coedès ยังให้ความเห็นว่า แผ่นหินเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะคือ มีการแบ่งออกเป็น 4 ส่วน และช่องต่าง ๆ จะวางตัวเอนไปทางทิศตะวันออก ซึ่งสันนิษฐานว่าการวางตัวนี้คงมีนัยยะบางอย่าง ส่วนพลอยและหินมีค่าที่พบภายในแผ่นหินนั้นอาจมีความหมายแทนเทพเคราะห์ ซึ่งคงสัมพันธ์กับสีผิว และพาหนะของเทพแต่ละองค์ ส่วนอักขระที่พบมีรูปทรงถึง 9 แบบ ก็สื่อถึงเทพนพเคราะห์ทั้ง 9 (navagraha) เช่นกัน¹⁰

ส่วนคำว่า Bija บนแผ่นหินจากปราสาทสนवल น่าจะสร้างขึ้นเพื่อเชื่อมโยงกับเทพนพเคราะห์หรือดวงดาวทั้ง 9 ซึ่งวางตำแหน่งอยู่ 4 แห่งบนแผ่นหิน ตำแหน่งของช่องน่าจะสัมพันธ์กับตำแหน่งดวงดาวบนท้องฟ้า ณ ช่วงเวลาที่วางศิลาฤกษ์ แม้ว่าสัญลักษณ์ดังกล่าวจะไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ทางด้านดาราศาสตร์ แต่การวางแท่นหินได้เทวรูปในศาสนสถานก็คงมีแนวความคิดที่สัมพันธ์กันระหว่างสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความหมายของนวรรตนะและเทพนพเคราะห์¹¹

จากการขุดค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1959 H. Marchal ได้ค้นพบชิ้นส่วนแท่นหินที่ปราสาทบัดซุม (Bât Cúm) เมืองพระนคร ซึ่งมีลักษณะเป็นปราสาทสามหลัง สร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ภายในปราสาททางทิศเหนือพบชิ้นส่วนแท่นหิน 2 ชิ้น ชิ้นหนึ่งเป็นภาพวัชระ ซึ่งน่าจะเป็นภาพพระโพธิสัตว์วัชระปาณี ที่กล่าวถึงในจารึกปราสาทบัดซุม อีกชิ้นหนึ่งพบจารึกตัวอักษร thu นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนลักษณะเดียวกันอีก 7 ชิ้นภายในปราสาทประธาน และด้านหน้าบันไดทางขึ้นปราสาท ซึ่งเมื่อนำมาประกอบกันแล้วสามารถประกอบเป็นตารางได้ 49 ช่อง (ยันตระ)¹²

สำหรับจำนวนยันตระ 49 ช่อง แบ่งเป็นกลุ่มช่องด้วยกัน 3 กลุ่ม ซ้อนกันอยู่ในตาราง คือกลุ่ม 8, 16 และ 24 ช่อง ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิควาสตปุระษะมณฑล (Vastupurusamandala) ซึ่งเป็นระบบการวางผังทางสถาปัตยกรรมแบบพราหมณ์ - ฮินดู โดยน่าจะมีความสัมพันธ์กับส่วนลำดับที่ 7 ที่เรียกว่า สถันดิล (sthandila) ในส่วนของวาสตปุระษะมณฑลที่ปรากฏในคัมภีร์วาสตาศาสตร์ โดยช่อง

⁹ Coedès, "Un yantra récemment découvert à Angkor," 467.

¹⁰ Ibid, 467.

¹¹ Ibid, 467.

¹² Ibid, 467.

ตรงกลางแท่นองค์พระพรหม ซึ่งลักษณะยันตระที่พบนี้สัมพันธ์กับยันตระที่เรียกว่า ศรียันตระ (Sri yantra)¹³ หมายถึง พระพรหม เทพเจ้าผู้สร้างทุกสรรพสิ่งในจักรวาล

งานที่ควรกล่าวถึงอีกงานได้แก่งานของ ซอง บวสเซลลิเยร์ (Jean Boisselier)¹⁴ ซึ่งกล่าวถึงแท่นศิลาฤกษ์ที่พบในปราสาทนครวัด แท่นศิลาฤกษ์วัดอัทตาเวีย¹⁵ แท่นศิลาฤกษ์ปราสาทพระอารามโรจน¹⁶ นอกจากนี้ ซอง บวสเซลลิเยร์ ยังพบหลักฐานว่ามีการวางทิวหรือกล่องศักดิ์สิทธิ์นี้อยู่ใจกลางสะพาน ภายในกล่องพบใบไม้เงิน ใบไม้ทองเหลือง คริสตัล 2 เม็ด และควอตซ์ใส วางอยู่ในแท่นศิลาแลงซึ่งมีการเจาะช่องสำหรับบรรจุวัตถุมีค่า¹⁷

อย่างไรก็ตาม การบรรจุวัตถุมงคลไม่ได้พบเพียงในสถาปัตยกรรมเท่านั้น ในประติมากรรมรูปเคารพก็พบการบรรจุวัตถุมงคลเช่นเดียวกัน โดยส่วนมากพบว่าอยู่ในส่วนของแท่นฐานใต้รูปเคารพ ซึ่งมักจะอยู่ตรงกลางของศาสนสถาน โดยพบหลักฐานที่ชัดเจนในสมัยนครวัด นอกจากนี้จะพบการบรรจุวัตถุมงคลที่ใต้ฐานของศาสนสถานและรูปเคารพแล้ว ยังพบการบรรจุวัตถุมงคลอยู่บนยอดปราสาทด้วย โดยภายในบัวยอดปราสาทจะมีการตกแต่งให้สามารถใส่แผ่นหินเพื่อบรรจุวัตถุมงคลลงไปได้ ซึ่งแผ่นหินเหล่านี้พบเฉพาะในปราสาทศิลปะกุกเลนและนครวัดเท่านั้น

T.B. Karunaratne ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีศรีลังกา ได้กล่าวถึงแท่นหินทรงสี่เหลี่ยมด้านบนทำเป็นช่องตารางซึ่งประดิษฐานอยู่ใต้ฐานรูปเคารพในสมัยอนุรธปุระ และโพลนารูวะประเทศศรีลังกา เรียกว่า “ครรภาตฺร” ภายในช่องตารางบรรจุวัตถุมีค่าต่าง ๆ เช่น สัตว์มงคล อัญมณฺค รัต্নมงค รูปทิกปาล (เทพประจำทิศ) แผ่นทองรูปสัญลักษณ์มงค แผ่นจารึก แร่โลหะ โลหะ หินมีค่า กิ่งมีค่า ตะเกียง วัตถุธรรมชาติ (เปลือกหอย, ข้าวเปลือก, เมล็ดพืช, ดิน)¹⁸ ลักษณะ

¹³ ศรียันตระเมื่อสร้างเป็นประติมากรรมมักมีลักษณะยกสูงขึ้นเป็นรูปเขาพระสุเมรุ สามเหลี่ยมต่าง ๆ ที่รายล้อมรอบสามเหลี่ยมด้านในยกขึ้นตามลำดับชั้นคล้ายพีระมิต ยอดสูงสุดสักสัญลักษณ์ bindu

¹⁴ Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge* (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 206-216.

¹⁵ Ibid, 206.

¹⁶ Ibid, 207.

¹⁷ Ibid, 208.

¹⁸ T.B. Karunaratne, "Garbhapatra (Yantragaḷ) The ritual deposit vessels of Buddhist shrines in ancient Sri Lanka," in *Ancient Ceylon* (Colombo: Dept. of Archaeology, Sri Lanka, 1984), 208-218.

การบรรจุสิ่งของมงคลต่าง ๆ ลงไปนี้ จีราวรรณ แสงเพ็ชร ได้ให้ความเห็นว่าเปรียบเสมือนการวาง
ฤกษ์เช่นเดียวกัน¹⁹

จากการศึกษาของนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวมาเชื่อว่า การวางฤกษ์มีความเกี่ยวข้องกับ
วัตถุประเภทหนึ่งมีลักษณะเป็นช่องตาราง 5 หรือ 9 ช่อง ด้านในช่องบรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ ซึ่งปรากฏ
ในคัมภีร์มัถุศรีวาสตุศิลปศาสตร์ (คัมภีร์ในพุทธศาสนา นิกายมหายาน) ในหมวดสถาปัตยกรรม หรือ
วาสตุศาสตร์ หรือ วาสตुวิทยาศาสตร์ เรียกว่า ยันตรคละหรือครรภบาตร²⁰ ส่วนในคัมภีร์มยมตะ
(คัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไศวนิกาย) เรียกแทนหินที่ใช้บรรจุวัตถุมงคลนี้ว่า วาสตุมณฑล²¹ โดย
แทนหินดังกล่าวพบเป็นจำนวนมากในปราสาทเขมรทั้งในประเทศกัมพูชาและประเทศไทย

ทั้งนี้แผ่นหินที่มีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมหรือหลุมรูปทรงต่าง ๆ
เช่น ใบไม้ คันธนู หลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าว มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นว่า เป็นแผ่นศิลาฤกษ์²²
และยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีอีกรูปแบบหนึ่ง มีลักษณะเป็นแท่นหินทรงลูกบาศก์ ตรงกลาง
เป็นร่องสี่เหลี่ยมลึก โดยรอบของร่องสี่เหลี่ยมทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ รายรอบมีจำนวนช่อง
แตกต่างกันไป โดยโบราณวัตถุดังกล่าวสันนิษฐานว่าเป็นแท่นบรรจุวัตถุมงคล²³ ซึ่งพบกระจายตัวอยู่
ในปราสาทเขมรในประเทศไทย เช่น ปราสาทพนมวัน ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทพิมาย กู่สวนแตง
ปราสาทหนองหงส์ ปราสาทขางปี ปราสาทนางรำ ปราสาทพลสงคราม กู่บ้านหนองแฝก ปราสาทครบุรี
ปราสาทหนองกง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในประเทศกัมพูชาพบหลักฐานที่น่าจะเกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์ในตำแหน่ง
ดั้งเดิม เฉพาะที่กลุ่มปราสาทนครวัดเท่านั้น นอกนั้นเป็นการค้นพบแท่นบรรจุวัตถุมงคลและวัตถุมีค่า

¹⁹ จีราวรรณ แสงเพ็ชร, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย," 76-77.

²⁰ M.H.F. Jayasuriya, Leelananda Prematilleke, and Roland Silva, *Bibliotheca zelanica serie 1 : Manjusri vastuvidyasatra* (Colombo: Archaeological Survey of Sri Lanka and Central Cultural Fund, 1995), 3.

²¹ Bruno Dagens, *Mayamatam : treatise of housing, architecture, and iconography Vol.1* (NewDelhi: Indira Gandhi National Centre for the Arts and Motilal Banarsidass Publishers, 2000), 129.

²² กองโบราณคดี, *รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ และการขุดตรวจเพื่อค้นหาแหล่งชุมชนโบราณบริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ* (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, 2536), 6.

²³ เรื่องเดียวกัน, 7.

เช่น ขึ้นส่วนทองคำ พลอยที่ยังไม่ได้เจียรระไน หินมีค่าหรือกึ่งมีค่า ซึ่งวัตถุดังกล่าวถูกเคลื่อนย้ายออกจากสถานที่ตั้งดั้งเดิมแล้วทั้งสิ้น²⁴ ทำให้บริบททางโบราณคดีที่สำคัญสูญหายไป

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับการวางฤกษ์ในครั้งแรก เป็นการศึกษาในด้านประติมานวิทยาที่เกี่ยวข้องแผนผังและเชื่อมโยงเอาแนวคิดทางศาสนามาเป็นแบบแผนในการวางผังและการวางฤกษ์ของศาสนสถาน โดยเชื่อมโยงแนวคิดกับบริบทการวางตัวของช่องและยันตระที่พบจากแผ่นหิน

ต่อมาของ บวสเชอเลียร์ นักวิชาการของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ (EFEO) นักปราชญ์ผู้เป็นบุคคลสำคัญในการศึกษาโบราณคดีและศิลปกรรมของอาณาจักรเขมรโบราณ ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของฐานรูปเคารพ และวัตถุมีค่าที่พบตามปราสาทต่าง ๆ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงกับรูปแบบฐานรูปเคารพที่พบจากปราสาทในประเทศไทย การศึกษาของชอง บวสเชอเลียร์ นับเป็นก้าวแรกที่สำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับการวางฤกษ์ ในปราสาทเขมร อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาด้านรูปแบบการวางฐานและแท่นวัตถุมงคล ทำให้ยังขาดการศึกษาในเชิงลึกด้านคติความเชื่อและการศึกษาร่วมกับบริบทในวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น อินเดีย ศรีลังกา

สำหรับการศึกษาล่าสุดของจิรวรรณ แสงเพ็ชร ที่ศึกษาระบบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย เป็นการศึกษาในด้านระบบแบบแผนการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเสมือนการวางฤกษ์ในพุทธสถาน แต่กระนั้นก็เป็นการศึกษาเฉพาะโบราณสถานในแถบภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการศึกษาในโบราณสถานสมัยทวารวดีและอาณาจักรล้านช้าง โดยการศึกษาทำให้พบร่องรอยความเชื่อของวัฒนธรรมเขมรโบราณสืบทอดต่อมา ดังหลักฐานที่ปรากฏในพระปรางค์ วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากการศึกษาที่ผ่านมาทำให้เห็นว่า ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรในประเทศไทยในเชิงลึก แต่เป็นการศึกษาเฉพาะโบราณวัตถุที่น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์เท่านั้น โดยในส่วนประเด็นปัญหาเกี่ยวกับตัวโบราณวัตถุประเภทแท่นหินและแผ่นหินที่พบจากปราสาทเขมร ก็ยังเป็นประเด็นปัญหาที่น่าสนใจทั้งในด้านหน้าที่การใช้งาน แนวคิดและคติความเชื่อ โดยการศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาจากรายงานการขุดค้น โบราณวัตถุที่เก็บรักษาภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่าง ๆ และโบราณวัตถุที่ยังคงพบกระจายอยู่ตามปราสาทเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยบันทึกขนาด วัสดุ ลักษณะ จำนวนช่องหรือหลุม ตำแหน่งและบริบทที่พบ แล้วจัดจำแนกตามอายุและคติความเชื่อในการสร้างของปราสาท เพื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับแหล่ง

²⁴ ยอร์ช เซเดส์, เมืองพระนคร นครวัด นครธม (กรุงเทพฯ: ดริม แคทเซอร์, 2556), 140-141.

โบราณคดีในวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ร่วมสมัย ซึ่งจะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงทางความเชื่อของผู้คนผ่านประเพณีทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งเป็นการเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับปราสาทเขมร เพื่อให้เข้าใจถึงคติความเชื่อ แบบแผนและระบบการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจบริบทการสร้างปราสาทเขมรในดินแดนแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้ดียิ่งขึ้น

1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาคุณลักษณะของแผ่นหิน แท่นหิน และวัตถุมงคลที่ใช้ในการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรในดินแดนไทยแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18
2. ศึกษาคติการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรในดินแดนไทยแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18

1.3 ประโยชน์ของการศึกษา

1. เข้าใจถึงคุณลักษณะของแผ่นหิน แท่นหิน และวัตถุมงคลที่ใช้ในการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรในดินแดนไทยแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18
2. เข้าใจถึงคติการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรในดินแดนไทยแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาเฉพาะสถาปัตยกรรมประเภทปราสาทแบบเขมรที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 ได้แก่

1.4.1 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15

- กู่บ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

1.4.2 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 – กลางพุทธศตวรรษที่ 17

- ปราสาทพนมวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
- ปราสาทพะโค อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา
- กู่เกษม อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

- ปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
- ปราสาทเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
- ปราสาททอง อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
- ปราสาทตาเมือนธม อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์
- กู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

1.4.3 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 18

- ปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
- ปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
- กู่สวนแตง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์
- ปราสาทกู่ อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ

1.4.4 ปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18

1.4.4.1 กลุ่มศาสนสถานประเภทอารยศาลา

- ปราสาทนางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา
- ปราสาทพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา
- กุฏิฤๅษีบ้านโคกเมือง อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
- กู่บ้านหนองแฝก อำเภอบ้านแพน จังหวัดชัยภูมิ
- ปราสาทช่างปี่ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
- กู่โพนระฆัง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- กู่คันธนาม อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด

1.4.4.2 กลุ่มศาสนสถานประเภทบ้านมีไฟ

- ปราสาทหนองกง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

1.5 ขั้นตอนการศึกษา

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็น

- 1.1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการวางฤกษ์ จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์และวรรณกรรมทางศาสนา

- 1.2 ข้อมูลทางด้านโบราณคดี จากเอกสาร เช่น รายงานการสำรวจ รายงานการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดี
2. ศึกษาข้อมูลโบราณวัตถุจากพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย, สุรินทร์, ขอนแก่น, อุบลราชธานี, ร้อยเอ็ด พิพิธภัณฑสถานเมืองนครราชสีมา ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
3. จัดจำแนกรูปแบบและวิเคราะห์ข้อมูล
4. สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีอื่น
5. สรุปผลการศึกษา

1.6 วิธีการศึกษา

1. ทบทวนวรรณกรรมโดยรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการวางฤกษ์ จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์และวรรณกรรมทางศาสนา และข้อมูลด้านโบราณคดีจากบทความ รายงานการขุดค้น ที่มีผู้เคยศึกษาเกี่ยวกับการวางฤกษ์หรือโบราณวัตถุที่สันนิษฐานว่าเป็นแท่นวางศิลาฤกษ์หรือแท่นบรรจุวัตถุมงคล เพื่อรวบรวมข้อมูลที่มีผู้เคยศึกษามาแล้ว และใช้เป็นข้อมูลในการต่อยอดการศึกษาต่อไป
2. รวบรวมข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่าง ๆ ที่เก็บรวบรวมหรือจัดแสดงโบราณวัตถุประเภทแท่นวางศิลาฤกษ์ แท่นบรรจุวัตถุมงคลและวัตถุมีค่าที่ใช้ในการวางฤกษ์
3. จัดจำแนกรูปแบบและวัสดุของโบราณวัตถุที่ทำการศึกษา โดยเป็นแบ่งสองส่วน คือ ส่วนแท่นหินหรือแผ่นหิน ซึ่งต้องจำแนกว่าเป็นประเภทแผ่นหินหรือแท่นหิน และบันทึกข้อมูลต่าง ๆ เช่น รูปแบบ จำนวนช่อง วัสดุ ที่มา เป็นต้น อีกส่วนคือส่วนวัตถุมงคล โดยแบ่งเป็นประเภทแผ่นโลหะ(ทอง เงิน ทองแดง สำริด) แก้วหรือหินกึ่งมีค่า(ควอตซ์ พลอย ฯลฯ) และวัตถุประเภทอื่น ๆ เช่น หอยเบี้ย โดยใช้แบบบันทึกของแต่ละประเภทในการเก็บข้อมูล เช่น ขนาด วัสดุ น้ำหนัก ที่มา รูปแบบ เป็นต้น จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
4. สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ โดยการค้นคว้าข้อมูลเพื่ออธิบายถึงแนวคิด ความเชื่อในของประเพณีการวางฤกษ์และเปรียบเทียบข้อมูลในแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยที่มีการพบ

หลักฐานการวางฤกษ์ ได้แก่ เขมร ทวารวดี ศรีวิชัย ขวา ศรีลังกาและอินเดีย เพื่ออธิบายถึง
ความเชื่อมโยงทางความเชื่อของผู้คนผ่านประเพณีในการสร้างสถาปัตยกรรม

1.7 ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา

มกราคม 2561 - พฤษภาคม 2563

1.8 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและแหล่งข้อมูล

1. พิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่าง ๆ
2. กลุ่มโบราณคดีในสำนักศิลปากรต่าง ๆ ของกรมศิลปากร

1.9 ข้อจำกัดของการศึกษา

โบราณวัตถุที่นำมาใช้ในการศึกษาบางส่วนมีที่มาไม่ชัดเจน ซึ่งส่งผลให้ขาดบริบททาง
โบราณคดีและไม่สามารถนำมากำหนดอายุอย่างน่าเชื่อถือได้

บทที่ 2

การวางฤกษ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมทางศาสนา

การวางฤกษ์ เป็นประเพณีปฏิบัติที่กระทำเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมทางศาสนา ผู้กระทำพิธีจึงต้องมีระเบียบแบบแผนและวิธีปฏิบัติเพื่อความเป็นสิริมงคลในการก่อสร้าง ดังนั้นการรจนาคัมภีร์ขึ้นเพื่อเป็นคู่มือจึงเป็นวิถีทางที่ช่วยทำให้ผู้กระทำพิธีปฏิบัติตามแบบแผนที่สร้างขึ้นตามแต่ละความเชื่อ

สำหรับสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงให้เห็นถึงเค้าร่างของสถาปัตยกรรมอินเดียตอนใต้เป็นอย่างมาก คัมภีร์ที่ได้รับความนิยมและถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นแบบแผนในการสร้างอาคารของอินเดียตอนใต้ จึงอาจเป็นคัมภีร์ที่เป็นแบบแผนในพิธีกรรมการวางฤกษ์ของสถาปัตยกรรมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะขอกกล่าวถึงด้วยกัน 4 คัมภีร์ ดังต่อไปนี้

2.1 วรรณกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

2.1.1 คัมภีร์มานัสาระ (Mānasāra)

คัมภีร์มานัสาระเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับข้อปฏิบัติในการสร้างสถาปัตยกรรม ไม่ปรากฏผู้รจนาและอายุสมัยที่แน่ชัด เชื่อว่าคัมภีร์มานัสาระนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญให้แก่คัมภีร์มยมตะ เนื่องจากการจำแนกบทและเนื้อหามีความคล้ายคลึงกันมาก²⁵ ทั้งนี้ Prasanna Kumar Acharya ผู้แปลคัมภีร์มานัสาระจากฉบับภาษาอังกฤษให้ความเห็นว่า คัมภีร์มานัสาระน่าจะมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6²⁶ หรือก่อนหน้าราชวงศ์คุปตะ

การวางฤกษ์ปรากฏในคัมภีร์มานัสาระบทที่ 12 แบ่งเป็นการวางฤกษ์ในศาสนสถาน และอาคารที่อยู่อาศัย โดยกระทำเพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ความสวัสดิมงคลแก่ผู้สร้างและผู้อาศัย ทั้งนี้หากผู้สร้างอาคารวางฤกษ์โดยบรรจุสิ่งของมงคลน้อยกว่าที่กำหนดไว้ ก็จะทำมาซึ่งความอัปมงคลต่าง ๆ²⁷ ในคัมภีร์มานัสาระกล่าวถึงแผนผังของอาคารซึ่งสร้างตามระบบมณฑล (Mandala) ที่แสดงถึงการเป็นตัวแทนแห่งจักรวาล โดยลักษณะของแผนผังจะแบ่งออกเป็นตาราง (ภาพที่ 1) มีทั้ง 1 (Sakala plan) (ภาพที่ 2), 4 (Pechaka plan) (ภาพที่ 3), 9 (Pīṭha plan) (ภาพที่ 4), 16 (Mahāpīṭha) (ภาพที่ 5), 25 (Upapīṭha) (ภาพที่ 6), 36 (Ugrapīṭha) (ภาพที่ 7), 49 (Sthaṇḍila)

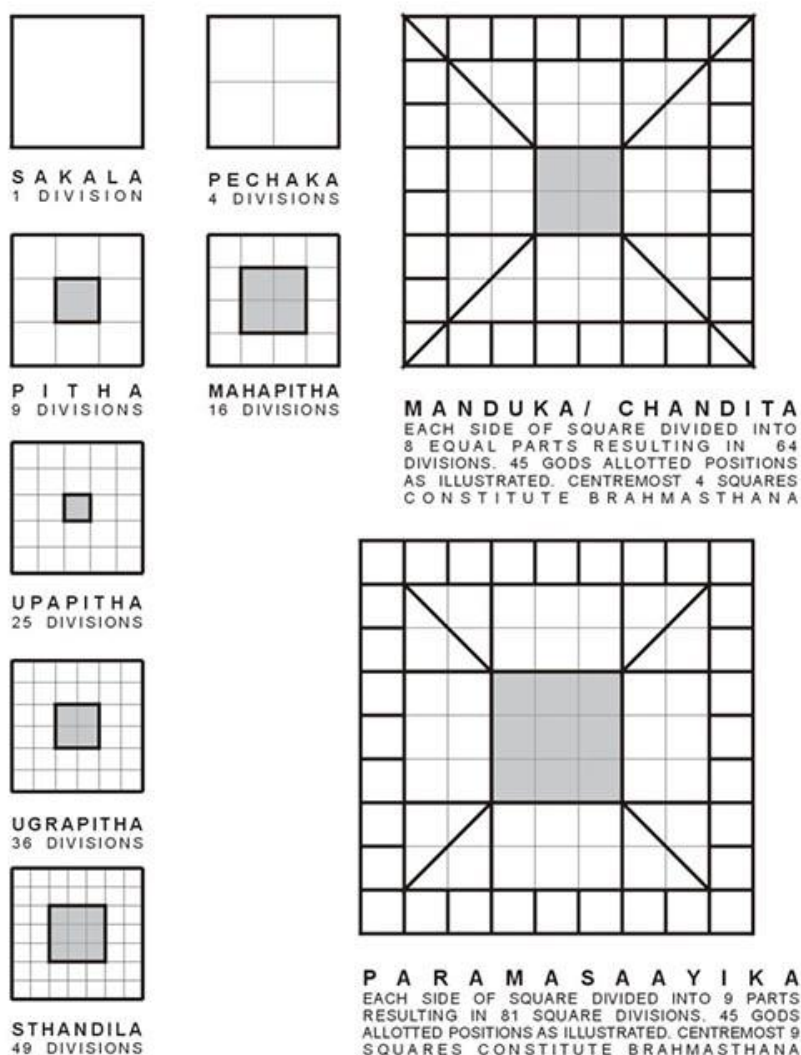
²⁵ Prasanna Kumar Acharya, *Architecture of Mānasāra* (London: The Oxford University Press, 1933), XLVI.

²⁶ Ibid, LIX.

²⁷ Ibid, 109.

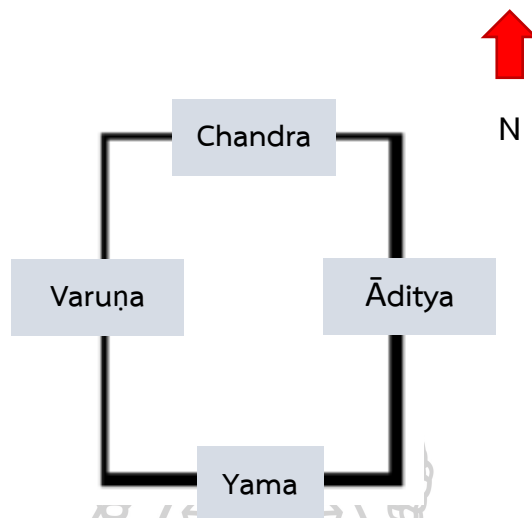
(ภาพที่ 8), 64 (Maṇḍuka หรือ Chandita) (ภาพที่ 9) และ 81 ช่อง (Paramasāyika) (ภาพที่ 10) โดยแต่ละช่องจะมีเทพหรือเทวีประจำตำแหน่งอยู่แตกต่างกันไป

VAASTU PURUSHA MANDALA- VARIOUS TYPES
SHOWING POSITION AND AREA OF BRAHMASTHANA IN EACH TYPE

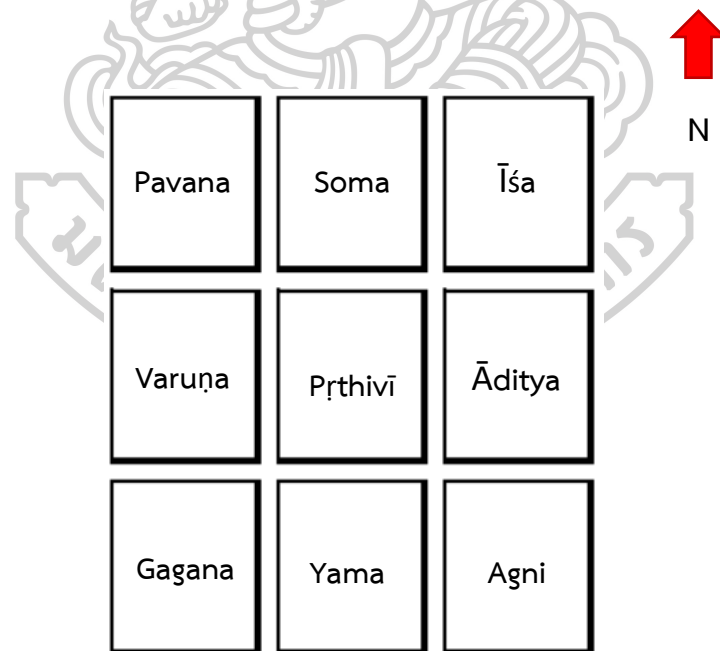

ภาพที่ 1 แผนผังอาคารตามระบบมณฑล

ที่ ม ๑ : [Haciendo el indio con la ciudad: los mandalas como base para la planificación urbana \(el ejemplo de Jaipur\)](http://urban-networks.blogspot.com/2018/06/haciendo-el-indio-con-la-ciudad-los.html), accessed May 5, 2020, available from <http://urban-networks.blogspot.com/2018/06/haciendo-el-indio-con-la-ciudad-los.html>

ภาพที่ 2 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 1 ช่อง (Sakala plan)

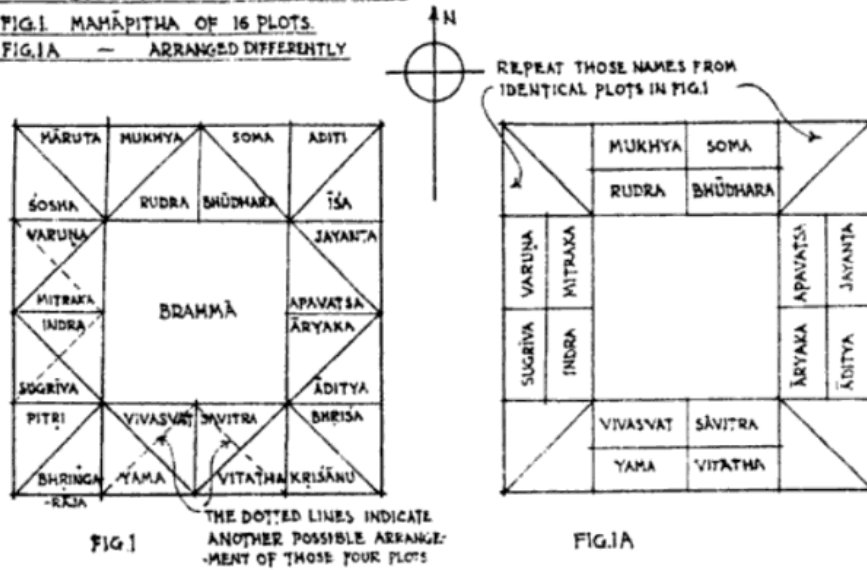

ภาพที่ 3 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 9 ช่อง (Piṭha plan)

THE SITE PLANS ~ CHAPTER VII

FIG.1 MAHĀPITHA OF 16 PLOTS

FIG.1A - ARRANGED DIFFERENTLY

ภาพที่ 4 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 16 ช่อง (Mahāpīṭhaplan)

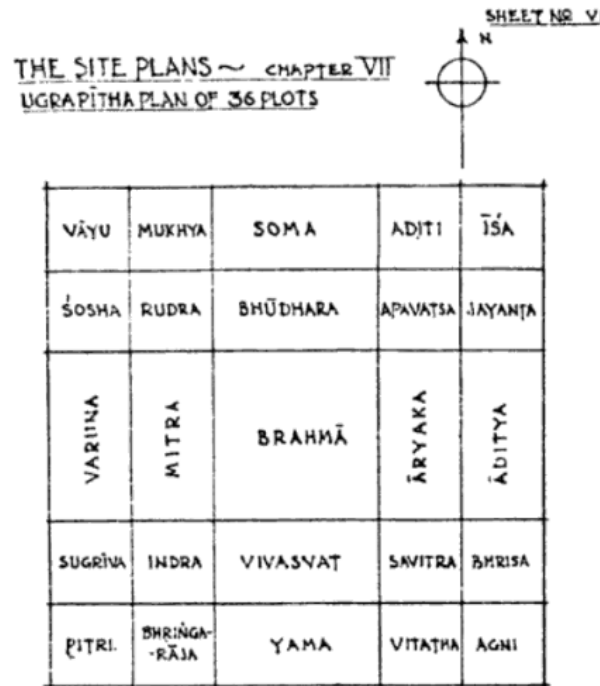
ที่มา : Vibhuti Chakrabarti, Indian Architectural Theory: Contemporary Uses of Vastu Vidya (Surrey : Curzon Press, 1988), fig 23.

THE SITE PLANS ~ CHAPTER VII
UPA-PĪTHA PLAN OF 25 PLOTS

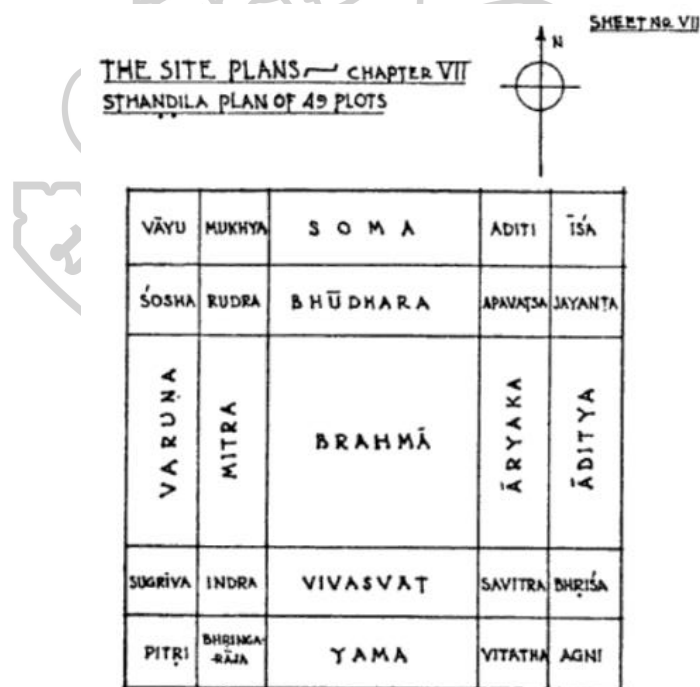

ภาพที่ 5 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 25 ช่อง (Upapīṭha)

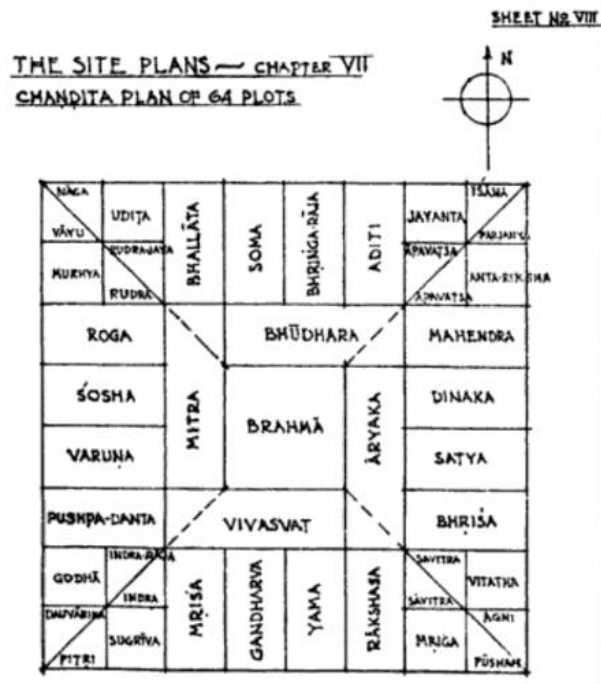
ที่มา : Vibhuti Chakrabarti, Indian Architectural Theory: Contemporary Uses of Vastu Vidya (Surrey : Curzon Press, 1988), fig 24.

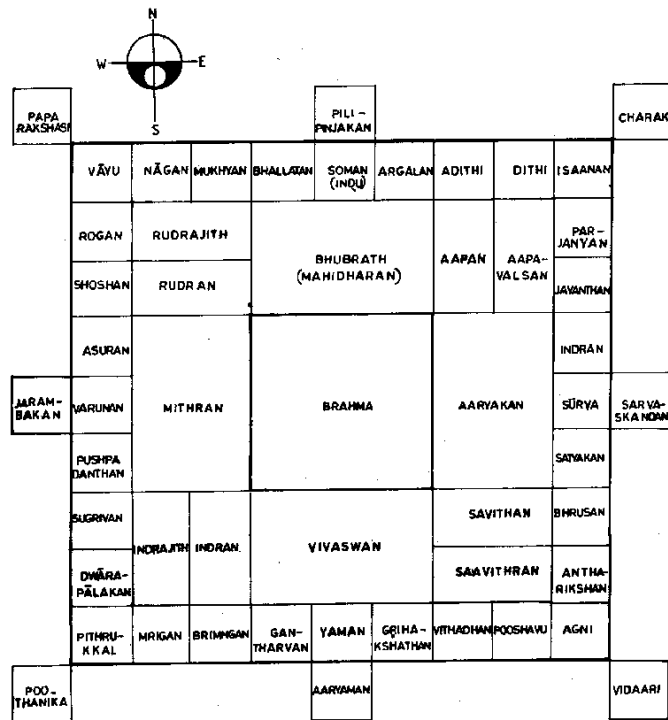
ภาพที่ 6 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 36 ช่อง (Ugrapītha)
ที่มา : Vibhuti Chakrabarti, Indian Architectural Theory: Contemporary Uses of Vastu Vidya (Surrey : Curzon Press, 1988), fig 25.

ภาพที่ 7 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 49 ช่อง (Sthandila)
ที่มา : Vibhuti Chakrabarti, Indian Architectural Theory: Contemporary Uses of Vastu Vidya (Surrey : Curzon Press, 1988), fig 26.

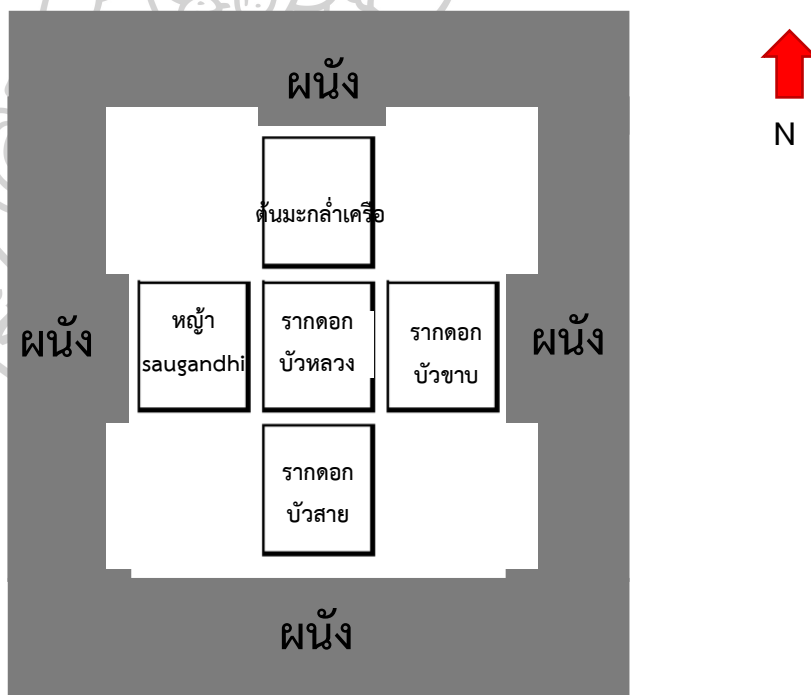
ภาพที่ 8 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 64 ช่อง (Manḍuka หรือ Chandita)
ที่มา : Vibhuti Chakrabarti, *Indian Architectural Theory: Contemporary Uses of Vastu Vidya* (Surrey : Curzon Press, 1988), fig 27.

ภาพที่ 9 แสดงตำแหน่งของเทพในแผนผังแบบ 81 ช่อง (Paramasayika)
ที่มา : accessed May 5, 2020, available from <http://enchantingkerala.org/kerala-temples/kerala-temple-sites/vaasthu-mandala-and-vaasthu-purusha.php>

ขั้นตอนพิธีการวางฤกษ์

ในคัมภีร์ระบุหลุมที่ใช้วางฤกษ์ว่า หลุมฤกษ์ควรตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุ (จำลอง) ซึ่งแต่ละทิศจะมีปราสาทตั้งอยู่และมีโลกบาลเป็นผู้ดูแลปราสาทในแต่ละทิศ รวมทั้งประดิษฐานรูปพญานาคवासกรีไว้ด้านล่างซึ่งเปรียบเสมือนการเชื่อมผืนดินและแผ่นน้ำเข้าด้วยกัน²⁸ โดยหลุมต้องมีความลึกเท่ากับ ความสูงของฐานอาคาร ความกว้างต้องมีขนาดเท่ากับ ความกว้างของเสาเอก ผนังทั้งสี่ด้านกรุด้วยอิฐหรือหิน พื้นหลุมปูด้วยดินจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 7 แห่ง ได้แก่ แม่น้ำ ภูเขา รั้งมด ระบุ ชายทะเล ยอดไม้ (หรือยอดเขา?) และโรงเลี้ยงโค²⁹ จากนั้นฝังรากดอกบัวหลวงสีขาว (White lotus), รากดอกบัวขาบ (Blue lotus), รากดอกบัวสาย (Water-lily), หญ้า saugandhi และต้นมะกล่ำเครือ (Kākali) (ภาพที่ 6) ตามด้วยเมล็ดพืช 8 ชนิด ได้แก่ ข้าวโปก (Sāli), ข้าวพันธุ Vīthi, ข้าวฟ่างพันธุ Kodrava, ข้าวฟ่างหางหมา (Kaṅgu), ถั่วดำ (Māsha), ถั่วเขียว (Mudga), ถั่วฮอร์สเกรม (Kulattha) และ งา (Tila)³⁰ (ภาพที่ 7) ด้านบนของหลุมจึงปิดหลุมด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น หิน โดยด้านบนของหลุมวางฤกษ์นี้จะถูกแบ่งเป็น 25 ช่อง หรือ 81 ช่อง ซึ่งแต่ละช่องจะมีเทพหรือเทพีสถิตอยู่ตามแผนผังระบบมณฑล

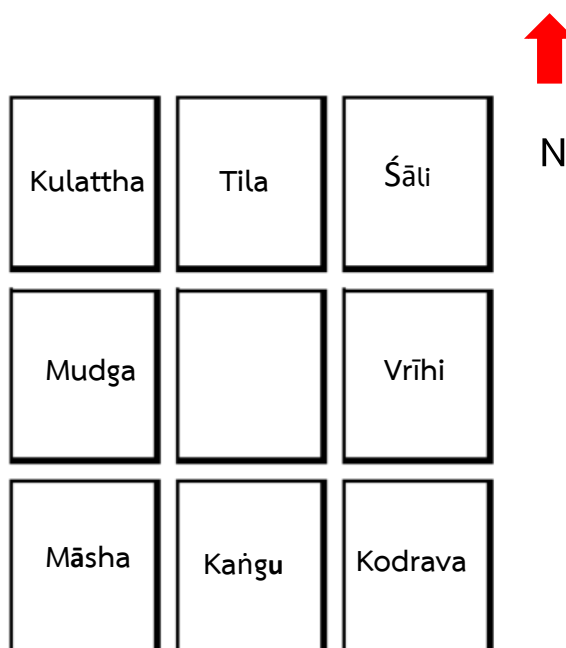

ภาพที่ 10 แสดงการฝังพืชต่าง ๆ ลงไปในหลุมฤกษ์ทั้ง 5 ช่อง

²⁸ Ibid, 115.

²⁹ Ibid, 109.

³⁰ Ibid, 109-110.

ภาพที่ 11 แสดงการฝังเมล็ดพืชต่าง ๆ ลงไปในหลุมถักทั้ง 8 ทิศ

หลังจากนั้นในช่วงเช้าจนถึงก่อนเที่ยง พราหมณ์จะเริ่มทำพิธีชำระล้าง สวดมนตร์ (Mantra) และถวายของบูชาต่าง ๆ หลังจากนั้นจึงนำเอาปัญจกาเวีย (Panchagavya)³¹ มาเจิม (ชำระ) ในหลุม³² ต่อมาจึงนำหม้อที่เต็มไปด้วยน้ำหอมฝังลงไป รอบ ๆ หม้อนี้ฝังหม้อที่บรรจุน้ำอีก 25 หม้อปิดด้านบนด้วยผ้า เชือกและใบไม้ โดยมีหม้อน้ำหอมอยู่ตรงกลาง³³

ในการสร้างอาคารควรสร้างหันไปทางด้านทิศเหนือและตะวันออก เพื่อทำพิธีบูชาไฟ โดยจะวางต้น samid, เนยใส, เมล็ดงา, ข้าวสวย เพื่อทำพิธีบูชาไฟ เพื่อบูชาพระพรหม, อารยะ (Arya), วิวัสวัต (Vivasvat), มิตรา (Mitra) และ ภูธร (bhūdhara) โดยกล่าวนามของเทพเหล่านั้นระหว่างท่องพระเวท³⁴

วันถัดมาในช่วงฟ้าสาง เมื่อหัวหน้าช่างและพราหมณ์ชำระล้างและแต่งกายเสร็จ พวกเขาก็จะสวดพระเวทโดยรอบอาคารและถวายเครื่องบูชา (Sakalīkarana) ในระหว่างนั้นก็นำรูปสวัสดิกะ ทำจากทอง, รูปวฤษภะ (Vrishabha) หรือวัวศักดิ์สิทธิ์ ทำจากเหล็ก, รูปพระศรี ทำจากทองแดง และ

³¹ ประกอบด้วย นม, ลิมนม, เนย, ปัสสาวะ, และมูลของวัว

³² Acharya, *Architecture of Mānasāra*, 111.

³³ Ibid, 111.

³⁴ Ibid, 112.

ทรงปณะ หรือกระจก (Darpana) ทำจากเงิน โดยวางรูปสวัสดิ์กะลงในทิศตะวันออก (ส่วนของพระอินทร์) และวางรูปที่เหลือลงไปตามลำดับ จากนั้นจึงบรรจุสิ่งของต่าง ๆ เช่น แร่หรืออัญมณี พืช สัตว์ลักษณะมงคลต่าง ๆ ลงไปในช่องมงคลทั้ง 81 ช่อง (ตารางที่ 1)³⁵

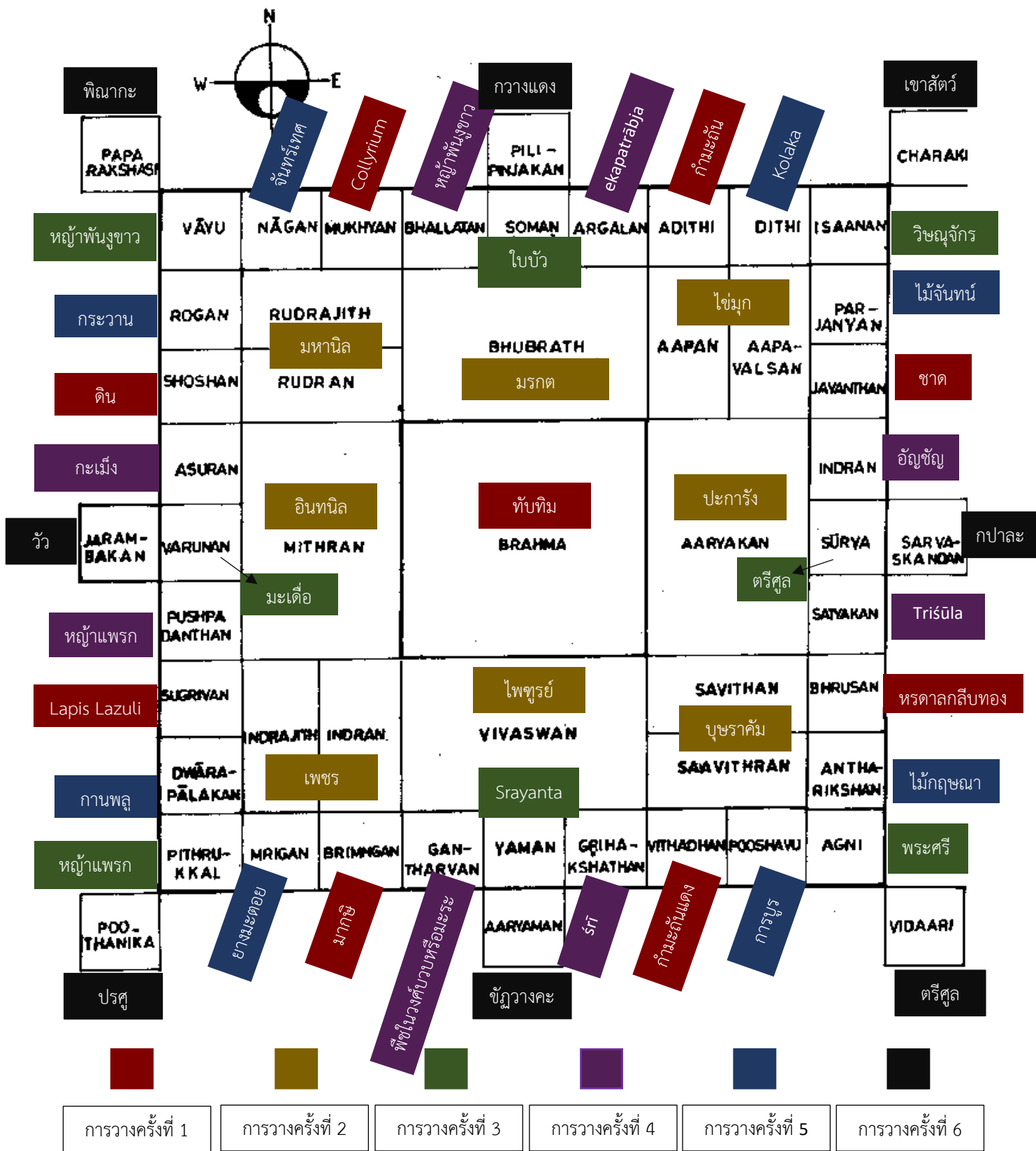
ตารางที่ 1 ตารางแสดงการบรรจุวัตถุลงในช่องของเทพแต่ละองค์

การวางครั้งที่ 1	เทพ/เทพี	วัตถุ
การวางครั้งที่ 1	ชยันตะ (Jayanta)	ชาต (Jāti-hiṅṅla)
	ภฤศ (Bhṛīśa)	หรดาลกลีบทอง (Haritāla)
	วิตถะ (Vitatha)	กำมะถันแดง (Manah-sīla)
	ภฤงคราช (Bhṛīṅgarāja)	มากษิ (Mākshi)
	สุกรีพ (Sugrīva)	ลาพิช ลาซุรี (Rājāvarta)
	โศษะ (Śośha)	ดินสอชอล์ค (Gairika)
	मुखยะ (Mukhya)	กาลีนา (Añjana)
	อหิติ (Aditi)	กำมะถัน (Gandhaka)
	พระพรหม (Brahmā)	ทับทิม (Padma-rāga)
	การวางครั้งที่ 2	อารยา Āraya
สาวิตรา (Sāvitra), (Savitra)		บุษราคัม (Pushparāga)
วิวัสวัต (Vivasvat)		ไพฑูรย์ (Vaidūrya)
พระอินทร์ (Indra), (Indrarāja)		เพชร (Vajra)
มิตรา (Mitra)		ไพลิน (แซฟไฟร์) (Indranila)
รุทธ (Rudra), (Rudrarāja)		มหานิล (Mahānīla)
ภูธร (Bhūdhara)		มรกต (Marakata)
อปวัตสยะ (Apavatsya), (Āpavatsa)		ไข่มุก (Muktā)
การวางครั้งที่ 3	อิสาน (Isa)	วิษณุจักร (Vishṇu-chakra) ³⁶
	ช่องทิศตะวันออก	ตรีศูล (Trīśula)
	อัคนี (Agni)	พระศรี (Śrīdevī)

³⁵ Ibid, 113-115.

³⁶ ทั้งนี้ตรีศูล ซึ่งเป็นสิ่งของประจำองค์ของพระศิวะ ควรจะอยู่ในช่องของพระอิสาน และวิษณุจักรควรจะอยู่ในช่องของพระอินทร์

	พระยม (Yama)	Śrayanta
	นิรฤติ (Nair-ṛiti)	หญ้าแพรก (Dūrvā)
	वरुณ (Varuṇa)	มะเดื่อ (Bhṛingī)
	वायु (Vāyu)	หญ้าพันงูขาว (Apamārga)
	ช่องทิศเหนือ	ใบบัว
การวางครั้งที่ 4	มเหศวร (Mahendra)	อัญชัญ (Viṣṇukrāntā)
	สัตยกะ (Satyaka)	Trisūla
	Griha-kshata	Śrī
	คันทารวะ (Gandarva)	พีชในวงศ์บวบหรือมะระ (sahā)
	Pushpa-danta	หญ้าแพรก (Dūrvā)
	อสูร (Asura)	กะเม็ง (Bhṛṅgaka), (Bhṛṅgarāja)
	Bhallāta	หญ้าพันงูขาว (Apāmārga)
	Mriga	ekapatrābja
การวางครั้งที่ 5	ปรชันยะ (Parjanya)	ไม้จันทน์ (Sandal)
	อันตริกษะ (Antariksha)	ไม้กฤษณา (Aguru)
	Pūshan	การบูร (Camphor)
	มฤค (Mrīsa)	ยางมะตอย (Śaila)
	Dauvārika	กานพลู (Lavaṅga)
	Roga	กระวาน (Elā creeper)
	นาค (Nāga)	จันทน์เทศ (Jātiphala)
	Udita	ปรู (Kolaka)
การวางครั้งที่ 6	พระอินทร์ (Indra) (ช่องทิศตะวันออก)	กปาละ (Kapāla)
	ช่องทิศตะวันออกเฉียงใต้	ตรีศูล (Trisūla)
	ช่องทิศใต้	ขัฏวางคะ (Khaṭvāṅga)
	ช่องทิศตะวันตกเฉียงใต้	ปรัศู (Paraśu)
	ช่องทิศตะวันตก	วัว (Vṛishabha)
	ช่องทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	พินากะ (ธนูหรือไม้เท้า) (Pināka)
	ช่องเหนือ	กวางแดง (Harina)
	ช่องทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	เขาสัตว์ (Śārṅga)

ภาพที่ 12 แสดงการบรรจุวัตถุลงในช่องของเทพแต่ละองค์ตามคัมภีร์มานสาระ

สุดท้ายประดิษฐานรูปพระวิศวกรรม ถือกวางและปรัศู และบรรจุวัสดุทิเกทำจากเหล็กลงไป ในหลุมฤกษ์ และปิดด้านบนด้วยแผ่นหินหรือแผ่นไม้ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส³⁷ ทั้งนี้ที่กล่าวมาเป็นขั้นตอน การวางฤกษ์โดยรวม อย่างไรก็ตามในอาคารแต่ละประเภทหรือศาสนสถานของเทพแต่ละองค์จะมีการ บรรจุเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป

การวางฤกษ์ในอาคารของเมืองหรือหมู่บ้าน

การวางฤกษ์ในอาคารของเมืองหรือหมู่บ้าน จะวางฤกษ์บริเวณใต้เสาฐานของกำแพง หรือเสา ของอาคาร หรือวางไว้ในทิศทั้ง 8 ที่บริเวณฐานเสา หรือด้านหน้า, บริเวณถัดออกไปด้านขวา, ส่วนคอ คอดของฐานบัว (กุ่มุทะ), บริเวณที่บ่งบอกขอบเขต (ปราการ) หรืออาจจะวางไกลออกไปถึงบริเวณ กำแพงเลยก็สามารถทำได้ โดยในการวางอิฐฤกษ์ ให้วางก่อนการวางเมล็ดพีชพรรณต่าง ๆ โดยวางใน ด้านทิศตะวันออก หรือวางทั้ง 5 ทิศ ได้แก่ ทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันตกเฉียงใต้ ตะวันตกเฉียงเหนือและทิศใต้ ในกรณีของศาสนสถานของพระศิวะให้วางอิฐฤกษ์ในทิศทั้ง 4 หรือใน บริเวณตรงกลางของศาสนสถาน ทั้งนี้อิฐฤกษ์มักวางในบริเวณฐานเสา, เวทิกา (สิ่งบอกขอบเขต) ด้านหน้าหรือส่วนคอคอดของฐานเสา หรือบริเวณลาดบัว (เส้นคั่น) ของฐาน (pattika)³⁸

การวางฤกษ์ในศาสนสถานของพระวิษณุ

การวางฤกษ์ในศาสนสถานของพระวิษณุ มักวางอยู่ในบริเวณจุดศูนย์กลางของศาสนสถาน โดยวางสัญลักษณ์ของพระวิษณุคือรูปวิษณุจักรทองคำตรงกลาง ทางซ้ายเป็นสังข์เงิน ทางตะวันตกเฉียงเหนือเป็นธนูทองแดง ด้านขวาเป็นพระขรรค์ทำจากตะกั่ว และทางตะวันออกเป็นรูปครุฑซึ่งเป็น พาหนะของพระองค์³⁹

การวางฤกษ์ในศาสนสถานของพระพรหม

การวางฤกษ์ในศาสนสถานของพระพรหม มักวางอยู่ในบริเวณจุดศูนย์กลางของศาสนสถาน มีเครื่องหมายเป็นรูปอักษรโอมทำจากทองอยู่ตรงกลาง ด้านบนวางด้ายศักดิ์สิทธิ์ทำด้วยทองและรูป

³⁷ Acharya, *Architecture of Mānasāra*, 115-116.

³⁸ Ibid, 116.

³⁹ Ibid, 116-117.

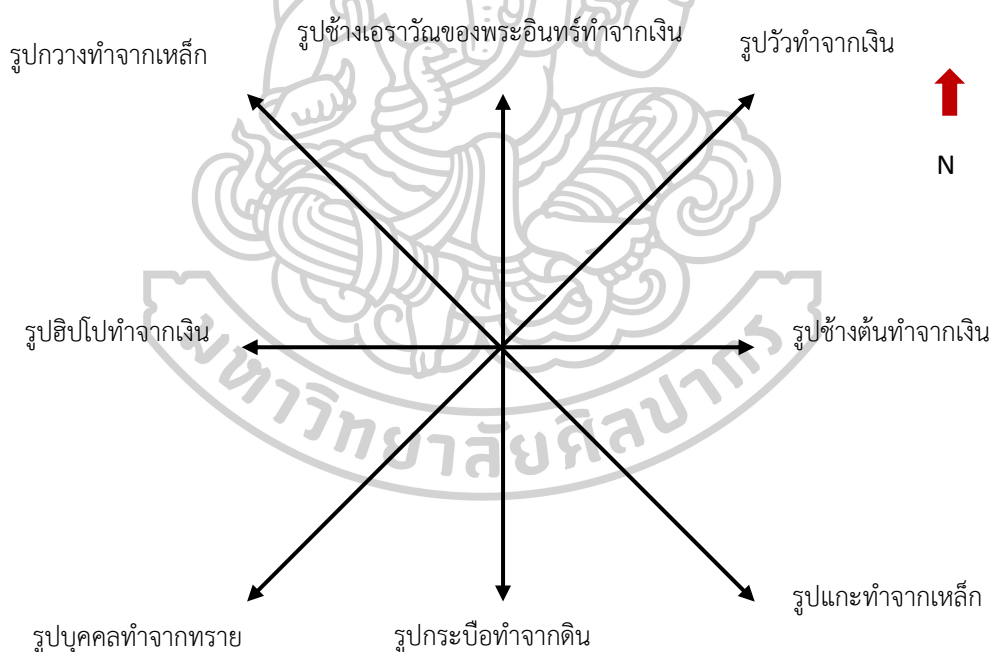
สวัสดิกะรวมทั้งประติมากรรมอื่น ๆ ทำจากทองเช่นเดียวกันทั้ง 4 ทิศ ถัดขึ้นมาด้านบนวางรูปหม้อน้ำ ทำจากทองแดง ทางซ้ายวางลูกประคำทำจากทองแดง และกวางทำจากทองแดง⁴⁰

การวางฤกษ์ในศาสนสถานของเทพและเทพีองค์อื่น ๆ

การวางฤกษ์ในศาสนสถานของเทพและเทพีองค์อื่น ๆ มักวางฤกษ์อยู่ในบริเวณจุดศูนย์กลางของศาสนสถาน และทำประดิษฐานรูปเคารพของเทพหรือเทพีองค์นั้น ๆ จากทองหรือเหล็ก

การวางฤกษ์ในอาคารประเภทอื่น ๆ

การวางฤกษ์ของปุระ (เมือง), เมืองท่าการค้าชายทะเล, ป้อมปราการ, ยั้งฉาง, เมืองที่มีป้อมปราการ ฯลฯ มีทั้งการวางฤกษ์ที่วางที่เดียว และการวางฤกษ์ที่ย้ายที่ไปเรื่อย ๆ และมักเลือกวางฤกษ์บริเวณทางเชื่อมของประตูเมือง โดยมีแผนผังการวางฤกษ์เป็นช่อง 25 ช่อง (Upapitha) หรือ 81 ช่อง (Parama-Sayika) โดยทิศทั้ง 8 วางประติมากรรมรูปสัตว์และบุคคลลงไป⁴¹ (ภาพที่ 13)

ภาพที่ 13 ประติมากรรมรูปสัตว์และบุคคลในทิศทั้ง 8

⁴⁰ Ibid, 117.

⁴¹ Ibid, 119.

การวางฤกษ์ของบ่อน้ำ วางบริเวณตรงกลางของบ่อน้ำ ลีกลงไปประมาณหนึ่งฝ่ามือ โดยวางรูปกบ หอยสังข์ ปลา เต่า ทำจากเงิน ในทิศทั้ง 4 ตามลำดับโดยเริ่มจากทิศตะวันออก และบริเวณตรงกลางของทิศทั้ง 4 วางรูปปู ทำจากทอง⁴²

อิฐฤกษ์

อิฐที่นำมาใช้เป็นอิฐฤกษ์มีความกว้างตั้งแต่ 7 อังคุล (angulas) (5¼นิ้ว) จนถึง 29 หรือ 30 อังคุล (22½นิ้ว) โดยขนาดจะเพิ่มขึ้นทีละ 2 อังคุล ความยาวคำนวณจากความกว้างโดยมีขนาดใหญ่เป็น ¼ ½ ¾ ของความกว้างหรือเป็น 2 เท่าของความกว้าง ความหนามีขนาดครึ่งหนึ่งหรือเท่ากับความกว้าง หากเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่และสิ่งก่อสร้างขนาดกลาง วัตถุประสงค์ที่ทำอิฐมีทั้งอิฐทำจากดินเผา อิฐผสมหิน(stony brick) โดยอิฐทั้งสองประเภทสามารถแยกได้เป็นเพศชาย เพศหญิง และเพศกลาง⁴³ หากศาสนสถานนั้นเป็นเทวาลัยของบุรุษเทวะ ก็จะสถาปนาก่อนหรืออิฐฤกษ์เป็นอิฐเพศชาย หากเทวาลัยนั้นเป็นของเทพี ก็จะสถาปนาก่อนหรืออิฐเพศหญิง⁴⁴

นอกจากนี้อิฐฤกษ์ยังใช้ในพิธีมูรเชษฐกาหรือพิธีสถาปนารัศมี โดยใช้อิฐเพศกลางวางลงไป ส่วนในส่วนยอดของอาคาร และอิฐเพศกลางยังนำมาสร้างกำแพงหรือผนัง วางเริ่มจากทิศตะวันออก เป็นทิศแรก⁴⁵ โดยวางด้านอัคระและด้านอัคระ (คือด้านปลายของอิฐทั้งสองก้อน) ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านมุละและด้านมุละ (ด้านโคนของอิฐทั้งสองก้อน) ในทิศตะวันตกเฉียงใต้ ด้านที่สบกกันของด้านอัคระ (ปลาย) และด้านมุละ (โคน) ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ และทิศตะวันตกเฉียงเหนือตรงกลางของอิฐนั้นฝังรัตนมณีซึ่งถูกประกอบไว้แล้วด้วยเหมปังกษะ(ดอกบัวทองคำ)⁴⁶

ในส่วนของการวางอิฐฤกษ์ในอาคารบ้านเรือน ให้วางตัวอักษร **๒** ในอิฐฤกษ์ด้านตะวันออก **๒** ในอิฐฤกษ์ด้านใต้, **๒** ในอิฐฤกษ์ด้านตะวันตก, **๒** ในอิฐฤกษ์ด้านเหนือ และสัญลักษณ์โอม ในบริเวณอิฐตรงกลาง ทั้งนี้ควรเตรียมพื้นที่ในการวางในช่วงตอนกลางคืนและวางกระทำพิธีวางอิฐฤกษ์ในตอนกลางวัน และควรวางในบ้านก่อนด้านนอก

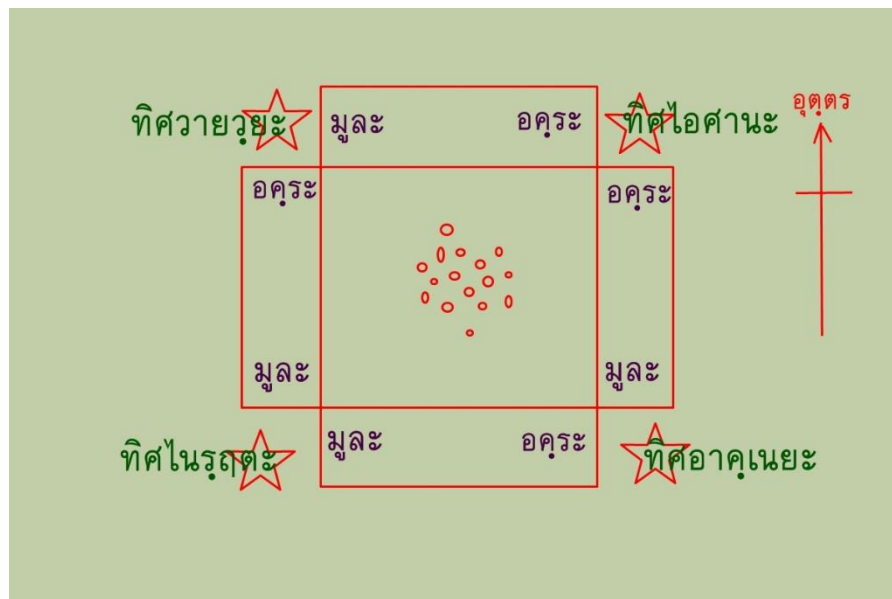
⁴² Ibid, 119.

⁴³ Ibid, 120.

⁴⁴ มัลติโว ดี สังเมฆ คัมภีร์วาทศาสตร์ม "มานสารม" อรรถาธิบายที่ 12 โศลกที่ 104-107." 2563.

⁴⁵ หรืออาจวางได้ 5 ทิศ ด้วยกัน ได้แก่ ทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และทิศใต้

⁴⁶ มัลติโว ดี สังเมฆ คัมภีร์วาทศาสตร์ม "มานสารม" อรรถาธิบายที่ 12 โศลกที่ 104-107." 2563.

ภาพที่ 14 รูปแบบการวางอิฐฤกษ์ในคัมภีร์มานสาระ

ที่มา : มัลติโว ดี สังเมฆ

2.1.2 คัมภีร์มยมตะ (Mayamatam)

คัมภีร์มยมตะ เป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ไศวสิดธานตะ (Saivasiddhanta) ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฤทธิไศวนิกาย ปรากฏขึ้นในสมัยราชวงศ์ปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 12-14) และรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์โจฬะ มีเนื้อหาเกี่ยวกับข้อปฏิบัติในการสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เช่น ศาสนสถาน พระราชวัง ที่อยู่อาศัย บ่อน้ำ ป้อมปราการ ประตูและกำแพง รวมทั้งการประดิษฐานคิวงิ่งค์ เพื่อให้เกิดความสวัสดิมงคลแก่ผู้สร้างและผู้อาศัย

ในคัมภีร์มยมตะ บทที่ 12 เป็นบทที่กล่าวถึงการวางฤกษ์โดยเฉพาะ ซึ่งได้กล่าวว่า การวางฤกษ์และบรรจุองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาแห่งความสำเร็จ ส่วนการวางฤกษ์ที่ไม่สมบูรณ์ หรือขาดองค์ประกอบใดไป จะนำไปสู่ความล้มเหลว ชัดช้องนานาประการ

ภาชนะบรรจุวัตถุมงคล (Casket)

ในคัมภีร์มยมตะกล่าวถึงภาชนะที่ใช้บรรจุวัตถุมงคลซึ่งนำมาใช้ในการวางฤกษ์ของอาคารหรือในพิธีวางอิฐฤกษ์ ภาชนะนี้มีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือทรงกลม ทำจากทองแดง ด้านในแบ่งเป็นช่อง 9 ช่อง หรือ 25 ช่อง ความสูงมีขนาด $\frac{1}{2}$ หรือ $\frac{1}{3}$ ของภาชนะ ความหนาควรมีขนาด 2,

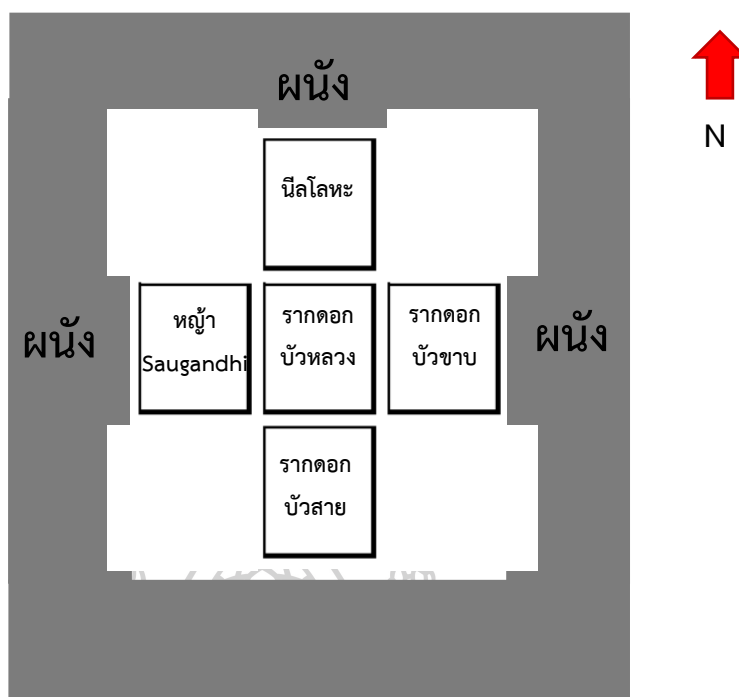
3 หรือ 4 ยวะ (Yava)⁴⁷ และปรากฏชื่อเรียกที่หลากหลาย เช่น มัญชุสะ (Mañjuṣa), ภาชนะ (Bhājana), บาตร (pātra), ฟีลา (Phelā) ทั้งนี้จากลักษณะของภาชนะที่มีจำนวน 25 ช่อง สัมพันธ์กับแผนผังแบบอุปปีฐะ ซึ่งช่องแต่ละช่องเป็นตำแหน่งของเทพหรือเทพีแต่ละองค์ตามระบบมณฑล

ขั้นตอนพิธีการวางฤกษ์

ในคัมภีร์ระบุงการเตรียมพื้นที่บริเวณที่จะใช้กระทำพิธีไว้อย่างดี ส่วนของภาชนะบรรจุวัตถุมงคล จะถูกนำมาชำระล้างด้วยปัญจกาเวียและถูกคลุมไว้ด้วยผ้า หลุมที่ใช้วางฤกษ์ว่ามีลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัส ความลึกของหลุมที่เท่ากับความสูงของฐานอาคาร ภายในกรุด้วยอิฐหรือหิน มีการเตรียมพื้นหลุมด้วยการเติมน้ำศักดิ์สิทธิ์ลงไป ส่วนก้นหลุมปูด้วยดินจากสถานที่ต่าง ๆ เช่น ดินจากแม่น้ำ ดินจากหนองน้ำ ดินจากผืนดิน ดินจากภูเขา ดินจากจอมปลวก ดินจากรูป ดินจากรังมด ดินจากโรงเลี้ยงวัว และดินจากโรงเลี้ยงช้าง

จากนั้นจึงจัดนำรากของดอกบัวหลวง (Padma) บริเวณตรงกลาง, รากดอกบัวขาว (Utpala) ทางด้านทิศตะวันออก ดอกบัวสาย (Kumuda) ทางด้านทิศใต้, หญ้า Saugandhi ทางทิศตะวันตก และนิลโลหะ (nilaloha) ทางทิศเหนือ และนำเมล็ดพืชทั้ง 8 ชนิด ได้แก่ ข้าวโพด (Śāli), ข้าวพันธุ์ Vrihi, ข้าวฟ่างพันธุ์ Kodrava, ข้าวฟ่างหางหมา (Kaṅgu), ถั่วดำ (Māsha), ถั่วเขียว (Mudga), ถั่วฮอรัสแกรม (Kulattha) และ งา (Tila) ธัญพืชทั้งหมดนี้จะวางตามเข็มนาฬิกา (วางประทักษิณ) โดยเริ่มวางจากข้าวโพดในด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นจุดเริ่มต้น

⁴⁷ ยวะ (Yava) คือหน่วยวัดความยาว มีพื้นฐานมาจากการวัดขนาดข้าวในประเทศอินเดีย โดย 8 ยวะ เท่ากับ 1 อังคุละ หรือ 1 เกรียก

ภาพที่ 15 แสดงการฝังพืชและสิ่งของลงไปในห้องรูปทั้ง 5 ช่อง

จากนั้นจึงวาดแผนผังตามระบบมณฑล Manduka หรือ Chandita ซึ่งมี 64 ช่องลงไปยังพื้นปะรำพิธี และปูด้วยข้าวและเปลือกข้าว สำหรับช่องตรงกลางซึ่งเป็นตำแหน่งของพระพรหม ให้บูชาด้วยเมล็ดข้าวสาร หลังจากนั้นสถาปนิกจะสวดมนตร์ (Mantra) ถึงพระศิวะ และบูชาด้วยน้ำหอมดอกไม้ และคนโทน้ำเป็นลำดับถัดไป โดยเครื่องบูชาทั้งหมดนี้ถูกห่อหุ้มด้วยผ้าลินินสะอาด ล้อมรอบด้วยดอกไม้หอม เครื่องบูชานี้จะถูกบรรจุลงในกล่องภาชนะแล้ววางตามเข็มนาฬิกา โดยกล่องนี้จะถูกพันไว้ด้วยผ้าขาวและวางไว้ด้านบนผ้าลินินซึ่งมีหญ้ากุสะ (Darbha grass) วางอยู่ด้านบน

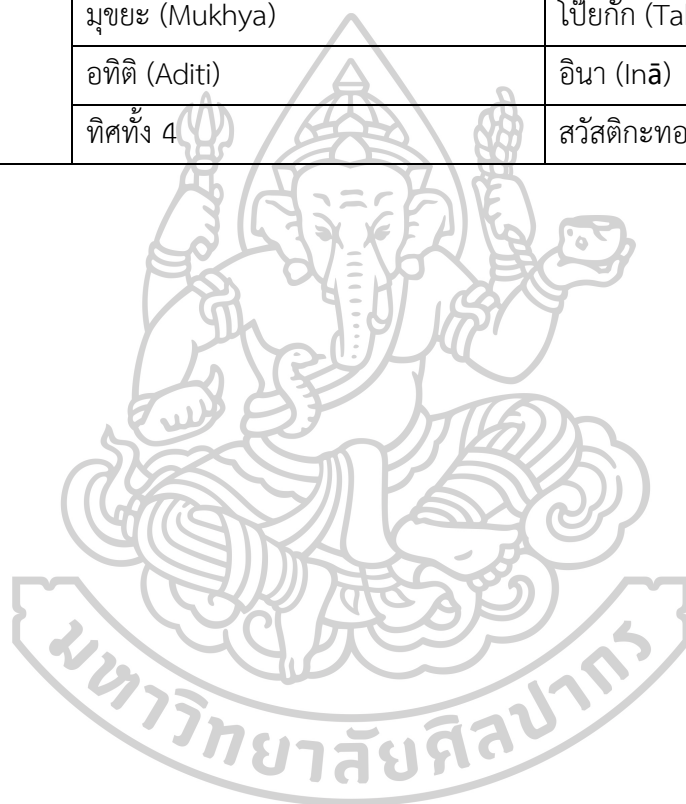
ขั้นตอนสุดท้าย หลังจากตักน้ำบริสุทธิ์และอดอาหารแล้ว สถาปนิกนักบวชและผู้ช่วยจะเตรียมตัวสำหรับคืนพิธีในวันถัดมา โดยสถาปนิกจะเตรียมเครื่องประกอบต่าง ๆ ที่จะใส่ลงไปในห้องภาชนะ เริ่มด้วยกลุ่มธัญพืช เช่น ข้าวโพด ทำจากทองคำ, ข้าวพันธุ์ Vrihi ทำจากเงิน, ถั่วฮอรัสแกรม ทำจากทองแดง, ข้าวฟ่างหางหมา ทำจากดีบุก, ถั่วดำ ทำจากตะกั่ว, ถั่วเขียว ทำจากเหล็ก, ข้าวฟ่างพันธุ์ Kodrava ทำจากเหล็ก และงา ทำจากปรอท⁴⁸ โดยเริ่มวางจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) เป็นจุดเริ่มต้น หลังจากนั้นจึงบรรจุแร่ อัญมณี หินมีค่า สมุนไพร 8 ชนิด ไม่หอม 8 ชนิด และสวัสดิกะลงไปในห้องภาชนะ (ตารางที่ 2)

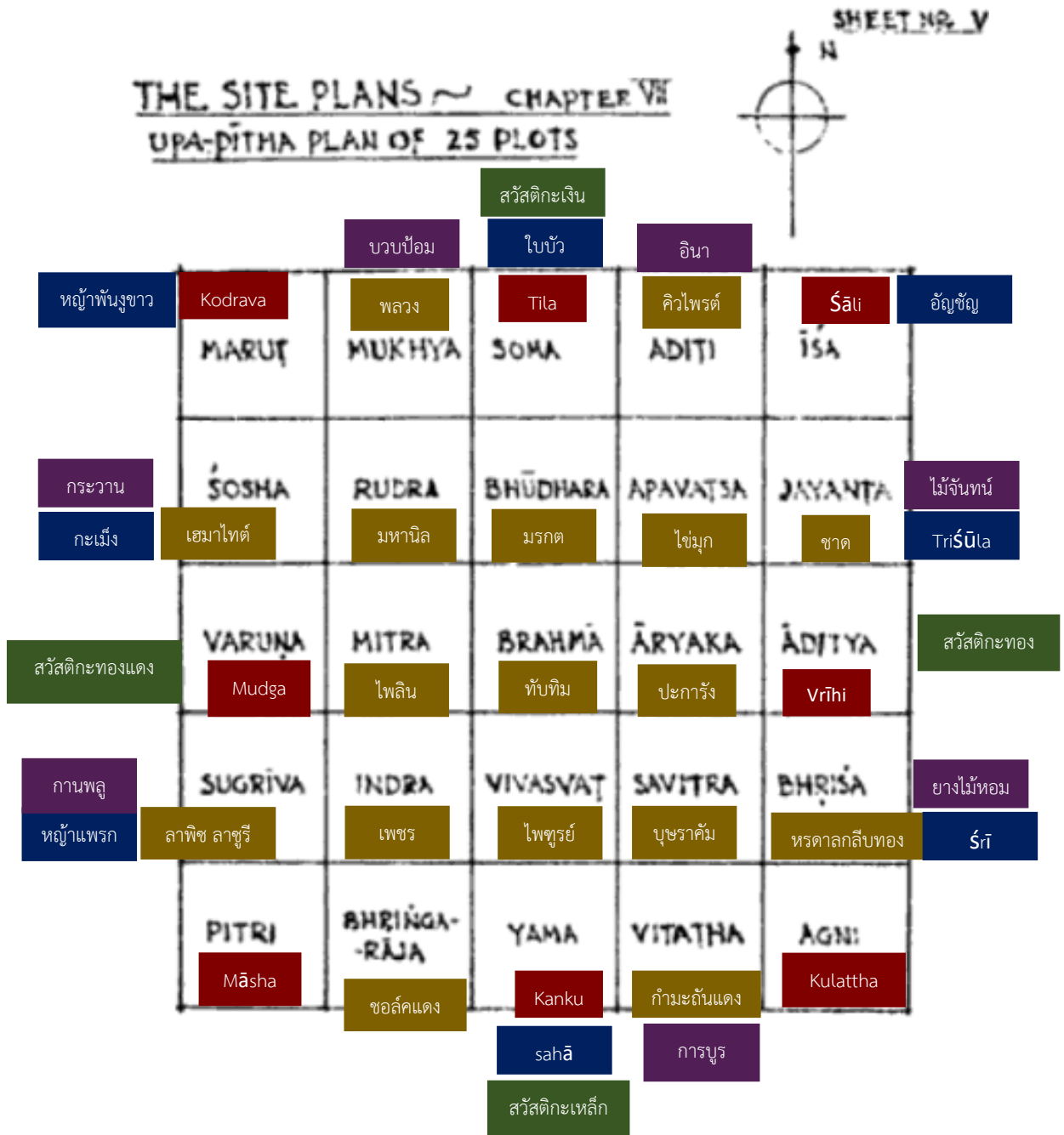
⁴⁸ ทั้งนี้อาจหมายถึงการบรรจุธัญพืชลงไปพร้อมกับแร่โลหะมากกว่าการทำธัญพืชจากแร่โลหะ

ตารางที่ 2 ตารางแสดงการบรรจุวัตถุลงในช่องของเทพแต่ละองค์

การวางครั้งที่ 1	เทพ/เทพี	วัตถุ
การวางครั้งที่ 1	ชยันตะ (Jayanta)	ชาด (Cinnabar)
	ภฤศ (Bhṛisa)	หรรดาลกสีบทอง (Orpiment)
	วิตถะ (Vitatha)	กำมะถันแดง (Red arsenic)
	ภฤงคราช (Bhṛiṅgarāja)	ชอล์คแดง (Red chalk)
	สุกรีพ (Sugrīva)	ลาพิซ ลาซูรี (Lapis lazuli)
	โศษะ (Śosha)	เฮมาไทต์ (Hematite)
	मुख्यะ (Mukhya)	พลวง (Antimony)
	อทิติ (Aditi)	คิวไพร์ (Red copper)
	พระพรหม (Brahmā)	ทับทิม (Ruby)
	การวางครั้งที่ 2	มาริจิ (Marīci)
สาวิณฑรา (Savindra)		บุษราคัม (Topaz)
วิวัสวัตน์ (Vivasvant)		ไพฑูรย์ (Tiger's eye)
พระอินทร์ (Indrarāja)		เพชร (Diamond)
มิตรกะ (Mitraka)		ไพลิน (แซฟไฟร์) (Indranila)
รุทธราชา (Rudrarāja)		มทานิล (Mahānīla)
มหินทร (Mahīndhara)		มรกต (Emerald)
อัปวัตสะ (Āpavatsa)		ไข่มุก (Pearl)
การวางครั้งที่ 3	อิสาน (Isa)	อัญชัญ (Viṣṇukrāntā)
	ช่องทิศตะวันออก	Trisūla
	อัคนี (Agni)	Śrī
	พระยม (Yama)	พีชในวงศंबวหรือมะระ (sahā)
	นิรฤติ (Nair-ṛiti)	หญ้าแพรก (Dūrvā)
	วรุณ (Varuṇa)	กะเม็ง (Bhṛṅgaka), (Bhṛṅgarāja)
	วายู (Vāyu)	หญ้าพันงูขาว (Apāmārga)
	ช่องทิศเหนือ	ใบบัว (ekapatrābja)

การวางครั้งที่ 4	เทพ/เทพี	วัตถุ
	ชยันตะ (Jayanta)	ไม้จันทน์ (Sandal)
	ภฤศ (Bhrīśa)	ยางไม้หอม (Bdellium)
	วิตถะ (Vitatha)	การบูร (Camphor)
	ภฤงคราช (Bhrīṅgarāja)	กานพลู (Clove)
	สุกรีพ (Sugrīva)	กระวาน (Cardamon)
	โศษะ (Śosha)	บวบป้อม (Latāphala)
	มุขยะ (Mukhya)	โป๊ยยกัก (Takkola)
	อติติ (Aditi)	อีน (Inā)
	ทิศทั้ง 4	สวัสดิกะทองคำ, เหล็ก, ทองแดง, เงิน

ภาพที่ 16 แสดงการบรรจุวัตถุลงในกล่องภาชนะวางฤกษ์

การวางฤกษ์ในเทวาลัยพระศิวะ

อาวุธและสิ่งของประจำกายของพระศิวะ ได้แก่ กะโหลก, ตรีศูล, ขี่ภูวางคะ, ขวาน, วัว, คันธนู, กวางและปวงบาศก์ ซึ่งทำจากทองคำ จะถูกวางลงในช่องตรงกลางแล้วจึงวางในด้านตะวันออกเป็นทิศต่อไป โดยสิ่งของมงคลทั้ง 8 ได้แก่ กระจก, หม้อปुरुณฆณะ, วัว, ปลาคุ้, สิวส์ติกะ, สังข์และตะเกียง จะวางในทิศทางเดียวกัน หลังจากนั้นจึงปิดฝากล่องบรรจุวัตถุมงคล (Casket) ถวายของบูชาและเครื่องหอมต่าง ๆ หลังจากปิดฝาแล้ว พราหมณ์จะท่องพระเวทย์และเทมน้ำเพื่อชำระล้างลงบนฝา

สถาปนิกผู้กระทำพิธี จะต้องประดับร่างกายทั้ง 5 ส่วน คือ ศีรษะ หู คอ แขนและนิ้ว ด้วยดอกไม้ ต่างหู สร้อย กำไลและแหวน รวมถึงสวมชุดที่ปักจากดินทอง พันผ้าพันคอ เจิมหน้าผากและประดับศีรษะด้วยดอกไม้

การวางฤกษ์จะวางตามหลุมเสาจากด้านขวาไปจนถึงหน้าประตูเทวาลัย ซึ่งต้องอยู่ใต้โหมสต์ัมบะ (homastambha), ใต้ฐานรูปเคารพ หรือประติสค์ตัมบะ (pratistambha) และอยู่ใต้ฐานแรกของอาคาร(stereobate) โดยหากมีการวางฤกษ์ที่สูงหรือต่ำไปไม่สมส่วน จะถือเป็นที่มาแห่งความโชคร้ายทั้งปวง

ด้านบนของกล่องบรรจุวัตถุมงคล (casket) จะถูกปิดทับด้วยแผ่นหินหรือแผ่นไม้ ซึ่งมีขนาดเป็นสองเท่าของ หน้า 5 เท่า ด้านบนของแผ่นหินนำเสามาวางและค้ำด้วยอิฐ 4 ก้อน รวมทั้งประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับ หินมีค่า ต้นไม้ ดอกไม้และผ้าต่าง ๆ

การวางฤกษ์ในเทวาลัยพระวิษณุ

ในเทวาลัยพระวิษณุ นั้น การวางฤกษ์ประกอบไปด้วย จักร ทำจากทองคำ วางไว้บริเวณตรงกลาง รวมทั้ง สังข์ ธนู คทาและพระขรรค์ ซึ่งทำจากทองคำเช่นกัน โดยธนูและสังข์อยู่ทางฝั่งซ้าย พระขรรค์และคทาอยู่ทางฝั่งขวา และรูปพญาครุฑเวไนยทำจากทองคำวางอยู่ด้านหน้า

การวางฤกษ์สำหรับพระพรหม

สิ่งของที่ใช้ในการวางฤกษ์สำหรับพระพรหม ได้แก่ ฟ้าปักดินทอง คำว่า โอม, สิวส์ติกะ, เปลวไฟ ทำจากทองคำ รวมทั้ง ดอกบัว หม้อน้ำและอักษมาลา ทำจากทองแดง โดยดอกบัวจะถูกวางในตำแหน่งตรงกลางด้านล่างสุดของฐาน จากนั้นจึงวาง “โอม” ที่ปักจากดินทอง ล้อมรอบเป็นวงกลม และวางสิวส์ติกะไว้ตรงกลางวง ส่วนหม้อน้ำและอักษมาลา จะถูกวางไว้ด้านซ้าย และเปลวไฟจะถูกวางไว้ด้านหน้า

การวางฤกษ์ในเทวาลัยของเทพประจำทิศ

ในเทวาลัยของพระสุรยะ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย ดอกบัว อังกุสะ บ่วงบาศก์และสิงห์

ในเทวาลัยของพระอินทร์ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย วัชระ ช้าง บ่วงบาศก์และปลาคู่

ในเทวาลัยของพระอัคนี การวางฤกษ์มักประกอบด้วย แกะทำจากทองคำ และหอก

ในเทวาลัยของพระยม การวางฤกษ์มักประกอบด้วย กระจับปี่ ทำจากเหล็ก และบ่วงบาศก์ ทำจากทองคำ

ในเทวาลัยของพระนिरฤติ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย พระขรรค์ ทำจากเหล็ก

ในเทวาลัยของพระวรุณ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย ประติมากรรมรูปมกร ทำจากทองแดง บ่วงบาศก์ ทำจากทอง

ในเทวาลัยของพระพาย การวางฤกษ์มักประกอบด้วย ประติมากรรมวงดำ ทำจากทองคำ

ในเทวาลัยของนางตารา การวางฤกษ์มักประกอบด้วย อดุปาละ (Utpāla) หรือบัวขาว

ในเทวาลัยของท้าวกุเวร การวางฤกษ์มักประกอบด้วย ประติมากรรมรูปบุคคลเพศชาย

ในเทวาลัยของพระกามเทพ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย ประติมากรรมรูปมกร

ในเทวาลัยของพระคเณศ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย ขวานและอักษมาลาข้าง

ในเทวาลัยของพระอรุณ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย คำว่า โอม และไม้เท้า ทำจากทองคำ

ในการวางฤกษ์สำหรับพระโคตมพุทธ การวางฤกษ์มักประกอบด้วย ต้นโพธิ ทำจากทอง, กัมณฑล (Karka vase), สิงห์ และฉัตร โดยต้นโพจะถูกวางไว้ด้านหน้า ฉัตรวางไว้ด้านบน กัมณฑลวางไว้ด้านซ้ายและสิงห์วางไว้ด้านขวา

อิฐฤกษ์

พิธีการวางฤกษ์มักกระทำในตอนเย็น โดยวางวัตถุต่าง ๆ ลงในช่องกลางของอิฐฤกษ์ จำนวนสี่แผ่นที่วางล้อมเป็นกรอบ โดยฝังพร้อมกับธัญพืช ข้าว โลหะ อัญมณีมีค่า สมุนไพร ไม้หอม ที่กล่าวไปข้างต้น ทั้งนี้ขนาดของอิฐฤกษ์แต่ละอันต้องมีขนาดความกว้างเท่ากับกล่องบรรจุวัตถุต่าง

(casket) ความยาวมีขนาดเป็นสองเท่าของความกว้าง และความหนามีขนาดครึ่งหนึ่งของความกว้าง รูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะของผิวเรียบเนียนนำสัมผัส⁴⁹

ตามปกติตำแหน่งของอิฐฤกษ์จะถูกรวบรวมไว้ในบริเวณใต้เสา (Jhasāla stambha) แต่หากเป็นศาสนสถาน ตำแหน่งของอิฐฤกษ์จะถูกรวบรวมไว้ใต้เสาซึ่งใช้ในการวางฤกษ์โดยเฉพาะ (Nikhātāṅghri) และด้านบนของการหลุมการวางฤกษ์ ทั้งนี้อิฐฤกษ์จะมีด้วยกัน 4 ก้อน โดยจะวางอิฐก้อนแรกทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ วนตามเข็มนาฬิกาไปยังมุมอื่น ๆ แต่หากเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีขนาดใหญ่หรือขนาดกลาง อาจมีอิฐฤกษ์ 8 ก้อน หรือ 12 ก้อน⁵⁰ โดยอิฐเพศชาย (อิฐตัวผู้) เป็นก้อนอิฐที่ตรงและมีความยาวเท่ากับหน่วยอังคูลิที่เป็นจำนวนคู่ ส่วนอิฐเพศหญิงนั้น เป็นอิฐที่มีความยาวเป็นจำนวนคี่ ส่วนอิฐเพศกลาง เป็นอิฐที่มีรูปคดโค้ง⁵¹

2.1.3 คัมภีร์กาศยปคิลปศาสตร์ (Kāśyapaśilpa śāstra)

คัมภีร์กาศยปคิลปศาสตร์ เป็นวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในอินเดียภาคใต้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับศิลปะ สถาปัตยกรรมและพิธีกรรม มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16-17⁵²

ในส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการวางฤกษ์ ระบุถึงพิธีกรรม 3 พิธี ซึ่งเกี่ยวข้องกับขั้นตอนและข้อกำหนดในการวางฤกษ์ได้แก่ พิธีประณเมษฎกา (Prathameṣṭakā) พิธีครรณยาสะ (Garbhanyāsa) และพิธีมูเรษฎกา (Murdheṣṭakā)

พิธีประณเมษฎกา (Prathameṣṭakā)

เป็นพิธีกรรมแรกที่ถูกกล่าวถึง โดยเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการระบุสถานที่และวัสดุที่ใช้ในการวางฤกษ์และพิธีการวางอิฐฤกษ์ พิธีกรรมนี้ที่พบได้ทั้งในอาคารประธาน พลับพลา ระเบียงคด ซุ้มประตู หรือศาลของเทพ ชั้นรององค์อื่น ๆ โดยพราหมณ์จะกำหนดหลุมที่ใช้ในการวางฤกษ์ ความลึกของหลุมขึ้นอยู่กับลักษณะของดินที่ตั้งของอาคาร หลุมที่ใช้ในการวางฤกษ์นี้จะถูกบรรจุไปด้วยก้อนหิน (กรวด) เพื่อปูพื้น ทั้งนี้ตำแหน่งในการวางฤกษ์นี้ เป็นการเปรียบเทียบกับอาคารกับร่างกายมนุษย์ ตั้งแต่ส่วนหัว ส่วนหน้า ส่วนฐานและส่วนหลัง คล้ายกับในคัมภีร์วาสุคศาสตร์

⁴⁹ Dagens, *Mayamatam : treatise of housing, architecture, and iconography* Vol.1, 147.

⁵⁰ Ibid, 147.

⁵¹ Ibid, 147.

⁵² Anna Aleksandra Ślaczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology* (Leiden: Brill, 2007), 16.

ในคัมภีร์ยังกล่าวถึง “อิฐ” ฤกษ์ ซึ่งต้องเป็นวัสดุเดียวกับอาคาร ทั้งนี้อิฐในที่นี้คงหมายรวมถึง หินและวัสดุอื่น ๆ ด้วย

สำหรับขนาดของอิฐระบุไว้ว่า ความกว้างของอิฐต้องมีขนาดครึ่งหนึ่งของความยาว ความสูง ต้องมีขนาดครึ่งหนึ่งของความกว้าง และขนาดของอิฐ ยังสัมพันธ์กับขนาดของอาคาร เช่น จำนวนชั้นของอาคารต้องสัมพันธ์กับความกว้างของอิฐฤกษ์

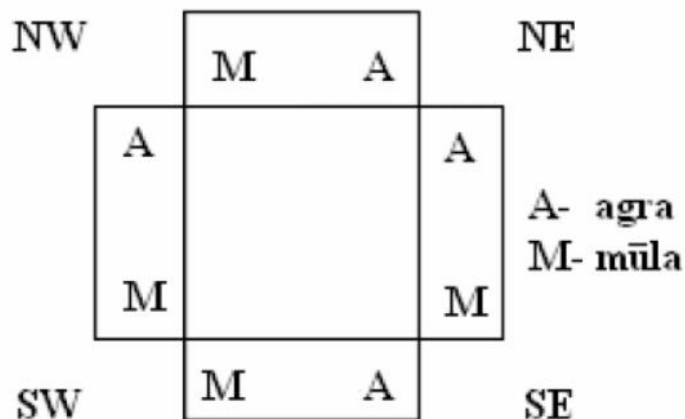
ไม่ใช่แค่ขนาดของอิฐฤกษ์ที่สำคัญ แต่ “เพศ” ของอิฐยังถูกระบุไว้ด้วย โดยอิฐฤกษ์จะต้องเป็นอิฐเพศชาย และอิฐด้านบนสุดเป็นอิฐไม่มีเพศ (ใช้ในพิธีมูรธาภิเษก) ทั้งนี้ในคัมภีร์ได้บรรยายถึงการแบ่งเพศของอิฐหรือหิน แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าเนื้อหาของคัมภีร์ไม่ชัดเจน

เมื่อเลือกอิฐที่ใช้วางฤกษ์แล้ว จึงนำอิฐไปชำระในน้ำปัญจกาวิยะ และเขียนธาตุทั้ง 4 (ดิน น้ำ ลม ไฟ) บนอิฐแล้ววางลงในภาชนะ (กุ่มภะ) แล้วบวงสรวงด้วยไฟ (โหมะ) เมื่อบวงสรวงแล้วจึงด้วยพันสายสิญจน์และผ้า แล้วนำไปวางในตำแหน่งสถันจิต และหันหน้าไปแต่ละด้าน

ภาชนะที่ใช้บรรจุอิฐ หรือ กุ่มภะสถาปนะ มีลักษณะเป็นภาชนะ 9 ใบ บรรจุเทพ 9 องค์ ซึ่งถูกสวดเรียกโดยมนตรี ภาชนะใบตรงกลางบรรจุสทาศิวะ โดยรอบทั้ง 8 ทิศ บรรจุโลกपालหรือเทพ ทวารบาลประจำทิศ

ทั้งนี้พราหมณ์ที่กระทำพิธีต้องเกิดในตระกูลไศวะและผ่านการเล่าเรียนวิชาจากสำนักของ ไศวะเท่านั้น ในวันพิธีพราหมณ์ต้องชำระล้างร่างกายด้วยน้ำและขี้เถ้า สวมเสื้อผ้าชุดใหม่และประดับร่างกายด้วยเครื่องประดับ 5 ชนิด เพื่อเป็นส่วนหนึ่งกับพระศิวะ

ลำดับต่อมาจะเป็นการกำหนดจุดที่ใช้ในการวางฤกษ์สำหรับปราสาทประธานและพลับพลา ที่แรกที่ถูกกำหนดไว้สำหรับวางอิฐฤกษ์ คือบริเวณประตู โดยมีกวางทางด้านขวาหรือทางทิศใต้ของทางออก ด้านขวาหรือทางใต้ของทางเข้า รวมทั้งภายในกำแพงของทั้งทางเข้าและออกศาสนสถาน โดยตำแหน่งของการวางนี้จะแตกต่างกันไปตามลักษณะของอาคาร ซึ่งพิธีการวางอิฐฤกษ์ปฏิบัติเช่นเดียวกับในคัมภีร์มยมตะ

ภาพที่ 17 การวางอิฐฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์

Anna Aleksandra Ślaczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology* (Leiden : Brill, 2007), 70.

พิธีกรรมยาสะ (Garbhanyāsa)

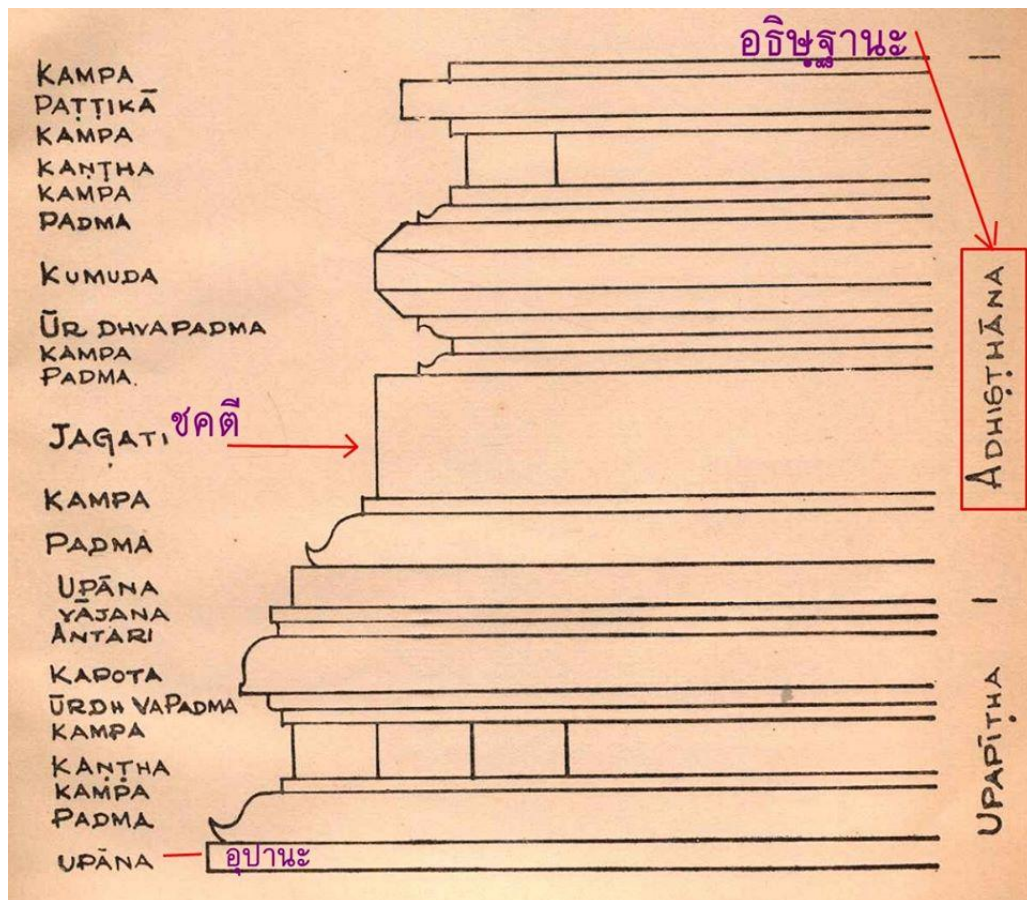
ตำแหน่งการทำพิธี

เป็นการเปรียบเทียบศาสนสถานกับร่างกายมนุษย์ การวางฤกษ์(ครรรภ) และลมหายใจแห่งชีวิต พิธีกรรมยาสะเป็นพิธีซึ่งกล่าวถึงสถานที่บรรจุวัตถุมงคลหรือช่องศิลาฤกษ์ ซึ่งการประกอบพิธีนี้จะมอบความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ผู้กระทำ หากไม่ประกอบพิธีเหล่านี้ทวยเทพจะไม่มาสถิต ณ อาคารนั้น⁵³ โดยพราหมณ์จะทำการบรรจุวัตถุมงคลไว้ตามปราสาท, มณฑป, ผนังหรือปราการ, โคปุระ (ทางเข้าปราสาท) และสิ่งก่อสร้างบริวารของปราสาท โดยจะบรรจุในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของอาคาร ได้แก่ ส่วนอธิษฐานะ (Adhiṣṭhāna) เหนือส่วนของปรติ (Prati) บรรจุเพื่อประโยชน์แห่งวรรณะพราหมณ์, ส่วนฐานชคตี (Jagati) บรรจุเพื่อประโยชน์แห่งวรรณะกษัตริย์ เหนือฐานส่วนอุปานะ (Upāna) บรรจุเพื่อประโยชน์แห่งวรรณะแพศย์ และส่วนโหมะ (homa)⁵⁴ บรรจุเพื่อประโยชน์แห่งวรรณะศูทร หรืออาจเป็นตำแหน่งเดียวกันกับการวางอิฐฤกษ์⁵⁵

⁵³ Ibid, 72-75.

⁵⁴ ส่วนโหมะคือชั้นด้านล่างของส่วนอธิษฐานะ อยู่ด้านบนของชั้นการวางอิฐฤกษ์

⁵⁵ Ibid, 75.

ภาพที่ 18 แสดงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ใช้บรรจุวัตถุอุ้มงคลตามคัมภีร์กาศยศิลปศาสตร์
ที่มา : มัลติโว ดี สังเมฆ

ภาชนะบรรจุ

ภาชนะที่ใช้วัตถุอุ้มงคลทำจากโลหะ ได้แก่ ทอง เงิน ทองแดง หรือ ทองเหลือง ทั้งนี้เลือกโลหะที่นำมาใช้ขึ้นอยู่กับฐานะของผู้สร้าง โดยรูปแบบของภาชนะบรรจุมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสคล้ายกล่อง และมีมากถึง 16 แบบ ขึ้นอยู่กับจำนวนชั้นของศาสนสถาน ขนาดของภาชนะเท่ากับ ความกว้างของหลุมเสา และหนา 8.5 ยวะ โดยจะเพิ่มขึ้นทีละครึ่งยวะ สำหรับฝาปิดมีขนาด 1 ใน 3 ของความสูงภาชนะ ในส่วนด้านในของภาชนะทำเป็นตารางจำนวน 25 ช่อง แต่ละช่องแทนเทพแต่ละองค์เช่นเดียวกับคัมภีร์มยมตะ และยังมีสัมพันธ์

วัตุมงคล

อัญมณี หินมีค่า และแร่โลหะ ถูกนำมาบรรจุภายในกล่องภาชนะ ส่วนดิน รัญพีช ไม้หอมและใบไม้ จะบรรจุลงในหลุมหรือเรียกว่า ช่องกรรม ซึ่งอยู่เหนือกล่องภาชนะบรรจุอัญมณีอีกทีหนึ่ง⁵⁶ โดยในคัมภีร์กล่าวถึงการบรรจุอัญมณี 9 ชนิด, สิ่งของประจำองค์พระศิวะ 9 อย่างทำจากโลหะ, แร่ 9 ชนิด และรัญพีช 7 ชนิด (ภาพที่ 19)

6. paraśu (śiśa)	15. añjana	7. hariṇa (trapu)	16. gorocana	8. triśūla (āyasa)
14. saurāṣṭra	pusparāga	sūryakānta	vidūraga	17. haritālaka
5. pināka (kamsya)	śaṅkha	māṅḍikya 9. vṛṣabha (svaṇṇa)	vajra	1. jagat (svaṇṇa)
13. gairikā	sphāṭika	indranīla	mauktika	10. śyāma
4. khaṭvāṅga (ārakūṭa)	12. jātiliṅga	3. kurma (tamra)	11. manahśilā	2. kapāla (rajata)

ภาพที่ 19 ตำแหน่งการวางวัตุมงคลตามคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์

ที่มา : Anna Aleksandra Ślaczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology* (Leiden : Brill, 2007), 225.

การวางอิฐฤกษ์ จะกระทำโดยการวางอิฐก้อนแรกลงในจุดที่จะทำการก่อสร้างอาคาร โดยวัสดุที่นำมาใช้วางฤกษ์ แตกต่างไปกันไปตามวัสดุที่นำมาสร้างอาคาร เช่น อาคารอิฐ วัสดุที่ใช้ในการ

⁵⁶ ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันว่า หินมีค่า อัญมณี แร่โลหะ รัญพีช ไม้หอม และสิ่งของประจำกายพระศิวะทำจากโลหะควรบรรจุอยู่ในกล่องภาชนะด้วยกัน มากกว่าถูกวางไว้ด้านบน

วางฤกษ์คืออิฐฤกษ์ อาคารศิลา วัสดุที่ใช้ในการวางฤกษ์คือศิลาฤกษ์ อาคารไม้ วัสดุที่ใช้ในการวางฤกษ์คือไม้มงคล เป็นต้น

สำหรับขนาดของอิฐฤกษ์ที่คัมภีร์กาศยปศิปศาสตรได้บรรยายไว้ มีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ อิฐที่มีความกว้างเป็นครึ่งหนึ่งของความยาวและมีความสูงเป็นครึ่งหนึ่งของความกว้าง ซึ่งขนาดของอิฐฤกษ์นี้ความสัมพันธ์กับขนาดของอาคารด้วย

ไม่เฉพาะขนาดของอิฐฤกษ์เท่านั้นที่มีความสำคัญ “เพศ” ก็เป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึงเช่นเดียวกัน โดยอิฐที่ใช้วางฤกษ์ในอาคาร ควรจะเป็นบุรุษสภาพ และอิฐที่วาง ณ จุดยอด ควรเป็นอิฐที่ไม่มีเพศ อย่างไรก็ตามเนื้อความเกี่ยวกับการกำหนดเพศของอิฐยังคงไม่กระจ่าง แต่การกำหนดเพศนี้ส่วนหนึ่งคงมาจากการกำหนดส่วนต่าง ๆ ของอาคารเทียบกับร่างกายมนุษย์

พิธีมูรเชษฐกา (Murdhestakā)

เป็นพิธีในการวางอิฐยอด (Crowning brick) บริเวณโครงสร้างอาคาร โดยมีกวางในช่วงส่วนบนของโครงสร้างบริเวณหลังคา ทั้งนี้วัสดุในการบรรจุอิฐยอดขึ้นอยู่กับวัสดุของอาคาร หากเป็นอาคารไม้ อิฐยอดจะต้องทำจากไม้ หากเป็นหิน อิฐยอดต้องเป็นศิลา และหากเป็นอิฐ อิฐยอดจึงจะทำด้วยอิฐ โดยลักษณะและขนาดของอิฐยอดมีรูปแบบเช่นเดียวกับอิฐฤกษ์ในพิธีประเมษฎกา⁵⁷

ตำแหน่ง

ในส่วนของพื้นที่ที่ใช้บรรจุอิฐยอด ต้องมีการเตรียมพื้นที่โดนนำปัญญาวิยามาทาและชำระล้างด้วยน้ำ โดยอิฐยอดนี้จะถูกวางอยู่ภายในช่องที่ทำขึ้นในศิขระ(ส่วนยอดของอาคาร) และวางภาชนะที่บรรจุเครื่องประดับมีค่าไว้ด้านบน โดยพราหมณ์จะประกอบพิธีช่วงรุ่งสางเมื่อกลุ่มดาวจักรราศีเปล่งประกายบนท้องฟ้าในช่วงที่ดาวพฤหัสบดีและดาวศุกร์ปรากฏ เริ่มจากการสวดมนตร์เพื่อถวายแด่เทพเจ้า จากนั้นจึงวางศิลาซึ่งเป็นตัวแทนของธาตุทั้ง 4 ไว้ยังมุมหลุม โดยศิลาธาตุดินบรรจุลงในช่องมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หันหน้าไปยังทิศเหนือ ศิลาธาตุน้ำในทิศตะวันออกเฉียงใต้ หันหน้าไปยังทิศตะวันออก ศิลาธาตุไฟในทิศตะวันตกเฉียงใต้ หันหน้าไปยังทิศเหนือ และศิลาธาตุลมใน

⁵⁷ Ślaczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology*, 116-117.

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ หันหน้าไปยังทิศตะวันออก ซึ่งเป็นลักษณะการวางอิฐหรือหินในพิธี
ประถเมษฏกา⁵⁸

วัดอุโมงค์

ในคัมภีร์บรรยายถึงการบรรจุอัญมณี 9 ชนิดลงไป ได้แก่ ทับทิม (Māṅkīya) มรกต ไพฑูรย์
แซฟไฟร์ ไข่มุก คริสตัล ทับทิม (Pādmaāga) ปะการัง และเพชร⁵⁹ โดยบรรจุในบริเวณตรงกลางก่อน
จากนั้นพราหมณ์จะติดตั้งเสาแกนในช่องตรงกลางของอิฐยอดทั้งสี่แล้วจึงปิดด้านบนด้วยปูนเพื่อ
ป้องกันการขยับ จากนั้นจึงนำส่วนศิขระที่เหลือประกอบขึ้นจนแล้วเสร็จ

2.2 วรรณกรรมทางพุทธศาสนา

2.2.1 คัมภีร์มัญชุศรีวาสตุศิลปศาสตร์

คัมภีร์มัญชุศรีวาสตุศิลปศาสตร์ เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนานิกายมหายาน ที่ประพันธ์ขึ้นใน
เกาะลังกา สมัยอนุราชปุระ ราวพุทธศตวรรษที่ 8-9⁶⁰ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารในพุทธ
ศาสนานิกายมหายาน เช่น รูปแบบแผนผัง สิ่งก่อสร้าง การวางฐานราก รวมไปถึงการวางฤกษ์

หมวดสถาปัตยกรรมหรือวาสตุศาสตร์

เนื้อหาในส่วนของการวางฤกษ์ กล่าวถึงพิธีการวางฤกษ์และการวางวัดอุโมงค์ต่าง ๆ ลงไป
เช่น หิน 9 ชนิด (นวรรตนะ) แร่โลหะ อโลหะ รูปเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ เช่น พระพรหม เทพประจำทิศ
เปลือกหอย พันธุ์พืช ดินจากที่ศักดิ์สิทธิ์ และสัญลักษณ์มงคล โดยสิ่งเหล่านี้จะบรรจุอยู่ตามส่วนต่าง ๆ
ของอาคาร เช่น ส่วนบนของโครงสร้าง ส่วนกลางใต้ตำแหน่งการประดิษฐานรูปเคารพ และส่วนล่าง
ลึกจากพื้นดิน โดยจะบรรจุลงในกล่องที่มีฝาปิดนิยมทำจากทองแดง ทองคำและเงิน เรียกว่า ครรภ
บาตร ภายในเป็นช่องตารางจำนวน 9 ช่อง หรือ 25 ช่อง⁶¹

⁵⁸ Ibid, 144-145.

⁵⁹ Ibid, 146-147.

⁶⁰ จีราวรรณ แสงเพ็ชร, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย," 38.

⁶¹ Leelananda Prematilleke and Roland Silva M.H.F. Jayasuriya, Manjusri Vastuvidyasastra : romanized transcript with a tentative edition, English translation, and studies Bibliotheca

สำหรับกรุที่เพื่อบรรจุสัญลักษณ์มงคล ปรากฏที่ส่วนยอดของโครงสร้าง โดยกล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในช่องกลางของครกบาตร และบรรจุพีช 8 ชนิด ปัญจโลหะ อโลหะ โดยประดิษฐานในช่องกลางของศาสนสถาน⁶² ตำแหน่งเดียวกับพรหมสถานของศาสนาฮินดู

หมวดประติมานวิทยาหรือจิตรกรรมศาสตร์

ในการสร้างรูปเคารพ จะพบการบรรจุหินมีค่าต่าง ๆ ในแต่ละส่วน เรียกว่า รัตนันยาสะ (Ratnanyāsa) หมายถึงการบรรจุนวัตนะ(หินอัญมณีมีค่า 9 ชนิด) ลงในกล่องโลหะ ได้แก่ ทองคำ เงิน และทองแดง ซึ่งได้รับความนิยมมากที่สุด ภายในกล่องโลหะทำเป็นช่องตาราง 9 หรือ 25 ช่อง เพื่อใส่นวัตนะ และนำไปบรรจุยังรูปเคารพ 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่⁶³

ส่วนบน หรือ อุปิฐะ บรรจุนวัตนะลงในกล่องโลหะช่องตาราง 25 ช่อง ได้แก่ ไข่มุก ไพลิน เพชร ทับทิม ลาพิช ลาซูรี ปะการัง มรกต บุษราคัม ไพฑูรย์ และบรรจุแร่ 8 ชนิด โลหะ 9 ชนิด (นวโลหะ) ได้แก่ พรอท เงิน ดีบุก ตะกั่ว ทองแดง สำริด กำมะถัน และทองคำ⁶⁴

ส่วนกลาง ประดิษฐานรูปพระธยานิพุทธ 5 องค์ ตามทิศ และบรรจุนวัตนะ นวโลหะ เช่นเดียวกับส่วนบน

ส่วนล่าง หรือ ปิฐะ บรรจุนวัตนะ ลงในกล่องโลหะช่องตาราง 9 ช่อง ที่ตำแหน่งใต้ผอบประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

Zeylanica series 1, (Colombo: Archaeological Survey of Sri Lanka and Central Cultural Fund, 1995), introduction XXVII.

⁶² ทำพื้นกรของศาสนสถานเป็นช่องตารางครกบาตร

⁶³ M.H.F. *Jayasuriya, Manjusri Vastuvidyasastra : romanized transcript with a tentative edition, English translation, and studies*, introduction XXVII.

⁶⁴ *Ibid*, introduction XXVIII.

บทที่ 3

รูปแบบการวางฤกษ์ในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหลักฐานทางโบราณคดี

3.1 การวางฤกษ์ในประเทศอินเดีย

3.1.1 การวางฤกษ์ในเทวาลัยศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์ เป็นศาสนาที่มีประเพณีปฏิบัติและพิธีกรรมที่มีแบบแผน การสร้างเทวาลัย เพื่อถวายแต่เทพเจ้า จึงต้องมีรูปแบบในการสร้างให้เป็นไปตามกรอบและประเพณีปฏิบัติที่ปรากฏใน คัมภีร์ ในระยะแรกราวพุทธศตวรรษที่ 7-10 จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศอินเดีย พบหลักฐานสิ่งของมงคลรวมทั้งบรรจุภัณฑ์ จากการขุดค้นเทวาลัยมหาเทวีปุชปภัทรสวามิ (Pushpabhadrasvami) ที่วิชัยบุรี รัฐอานธรประเทศ ในสมัยราชวงศ์อิกษวากุ ราวพุทธศตวรรษที่ 7-10 ได้พบแผ่นหินปิดทับภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ซึ่งบรรจุตะเกียงอยู่ภายใน โดยภาชนะนี้อยู่ใต้ ห่องครรภคฤหะ อย่างไรก็ตาม การบรรจุตะเกียงนี้ถูกกล่าวถึงในการวางฤกษ์ที่อยู่อาศัยของพราหมณ์ ซึ่งไม่ใช่ศาสนสถาน ทำให้ยังคงเป็นที่ถกเถียงของนักวิชาการในปัจจุบัน⁶⁵

หลักฐานในสมัยต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 11⁶⁶ ที่เทวาลัยสิทธเสวาระสวามิ (Siddhesvarasvami) เมืองสิทธเสวรัม (Siddeswaram) รัฐอานธรประเทศ ประเทศอินเดีย ได้พบ พื้นอิฐ ซึ่งเป็นการก่อสร้างสมัยแรกอยู่ด้านล่างเทวาลัยหิน บริเวณพื้นอิฐมีการเจาะเป็นร่อง แล้วทำ เป็นหลุมเพื่อวางภาชนะดินเผาทำน้ำดินสีแดงจำนวนมาก (pot of red slipped ware) สันนิษฐานว่ารูปแบบเช่นนี้ คือ การวางฤกษ์⁶⁷

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 พบหลักฐานการวางฤกษ์ด้วยการสร้างกรุที่เทวาลัยในเขต Gokul, โบกรา, รัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย โดยจากการขุดค้นใน ค.ศ. 1934 - 1935 บริเวณเนินดิน Medh พบภาชนะดินเผาทรงใหญ่ขนาดใหญ่วางนอนอยู่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของ เทวาลัยซึ่งด้านบนเป็นแนวอิฐทรงกลม บริเวณตรงกลางของแนวอิฐพบหลุมที่กรุด้วยอิฐภายใน ตรง กลางของหลุมปรากฏแผ่นหินเจาะช่องสี่เหลี่ยมจำนวน 12 ช่องรอบช่องขนาดใหญ่ตรงกลาง ภายในช่อง

⁶⁵ Inguva Karthikeya Sarma, *The Development of Early Śaiva Art and Architecture: With Special Reference to Āndhradēśa* (Delhi: Sundeep Prakashan, 1982), 101.

⁶⁶ เทวาลัยสิทธเสวาระสวามิ (Siddhesvarasvami) กำหนดอายุจากจารึกได้ราวพุทธศตวรรษที่ 17 แต่พื้น อิฐนี้สันนิษฐานว่าเป็นการก่อสร้างในสมัยแรก สันนิษฐานว่ามีอายุเก่าแก่ถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 11

⁶⁷ B.K. Thapar, "Explorations and excavations," in *Indian Archaeology 1978-79: A Review* (New Delhi: Archaeological Survey of India, 1981), 116-117.

ตรงกลางพบแผ่นทองซึ่งรองรับประติมากรรมวัวที่นอนอยู่ นอกจากนั้นบริเวณฐานของแผ่นดินเผายังพบประติมากรรมรูปสัตว์อยู่โดยรอบของเทวาลัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13⁶⁸

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 พบหลักฐานการวางฤกษ์ในศาสนสถานหลายแห่งด้วยกัน เช่น กลุ่มศิขระ B,C,E,F,H,K,T และ V ที่ Papanasi ใกล้กับ Alumpur รัฐอานธรประเทศ ประเทศอินเดีย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 พบภาชนะทองแดงมีพวย ถูกพบในชั้นคิริวะ (grīva) ซึ่งอยู่ในแนวเดียวกับบัวยอดของอาคาร โดยภาชนะทองแดง 3 ชิ้นมีฝาปิด หนึ่งในนั้นพบร่องรอยการฉีกฝาด้วยโคลนจากแม่น้ำ ภาชนะทองแดงมีฝาปิดอีกชิ้นพบที่ศิขระ B ภายในบรรจุหินมีค่า 5 อันซึ่งถูกห่อไว้ด้วยแผ่นทองรูปใบไม้และแผ่นทองรูปดอกไม้ ทั้งนี้สิ่งของมงคลเหล่านี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของรัตนนยาสะ⁶⁹ ซึ่งใช้ประกอบในพิธีกรรม สำหรับภาชนะที่พบในศิขระ F ภายในบรรจุชิ้นส่วนควอทซ์รูปไข่ ศิขระ K พบลูกธนูเหล็กในบริเวณขอบด้านบน ในศิขระ H และ T พบส่วนฐานของภาชนะทรงถ้วย ทำจากแผ่นโลหะตัดเป็นรูปดอกบัว⁷⁰

นอกจากนี้ที่วัด Papanasi ใกล้กับ Alumpur รัฐอานธรประเทศ ประเทศอินเดีย ยังพบชิ้นส่วนแผ่นทองรูปใบไม้ และเหรียญทองแดง 5 เหรียญ อยู่ใต้ฐานโยนี ซึ่งวางอยู่ในอาคารหนึ่งของวัด Papanasi⁷¹ ทั้งนี้สิ่งของมงคลนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของรัตนนยาสะ ซึ่งใช้บรรจุในฐานโยนีที่ประดิษฐานศิวลึงค์ และเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมการประดิษฐานรูปเคารพที่ปรากฏในคัมภีร์มานสาสะและคัมภีร์มมตะ⁷²

นอกจากนี้ จากการขุดค้นที่เทวาลัยพระคิวะ ที่ Ulagapuram รัฐทมิฬนาฑู ประเทศอินเดีย ราชวงศ์โจฬะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 ยังพบหลักฐานเกี่ยวกับพิธีการวางฤกษ์โดยใช้ศิลาฤกษ์ ซึ่งจากการขุดค้นพบแผ่นหินแกรนิต 4 แผ่นลักษณะคล้ายอิฐ วางอยู่ล้อมรอบแผ่นหินตรงกลาง โดยแผ่นหินที่อยู่ตรงกลางนี้อยู่ด้านล่างประตูและวงกบด้านทิศตะวันตกของศาสนสถานซึ่งถูกทำลายลง ทั้งนี้การวางอิฐฤกษ์ 4 ก้อนบริเวณประตู ตรงกับพิธีประเพณีฆฎกาในคัมภีร์วาสุคตศาสตร์ อย่างไรก็ตาม

⁶⁸ N.G. Majumdar, "Excavations at Gokul," in *Annual Report of Archaeological Survey of India 1935-36*, ed. J.F. Blakiston (New Delhi: 1938), 67-69.

⁶⁹ รัตนนยาสะ ประกอบไปด้วยหินอัญมณี 9 ประเภท โดยอาจจะบรรจุรัตนนยาสะหรือ บางส่วนของรัตนนยาสะลงในภาชนะเพื่อวางไว้ใต้รูปเคารพหรือศิวลึงค์

⁷⁰ Majumdar, "Excavations at Gokul," 67-69.

⁷¹ Ibid, 67-69.

⁷² Ślāczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology*, 243.

ในช่วงราชวงศ์โจงหะ นิกายตันตระได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในแถบอินเดียภาคใต้ ดังนั้นการวางฤกษ์ในเทวาลัยนี้ จึงอาจได้รับอิทธิพลของตันตระมาด้วยก็เป็นได้⁷³

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 จากการขุดค้นเทวาลัยที่ Somnath แคว้นเสาราษฎร์ ราชรัฐชราต ประเทศอินเดีย ได้พบหลักฐานพิธีกรรมการประดิษฐานรูปเคารพ โดยพบแผ่นหิน 2 แผ่นซึ่งอยู่ใต้คิ้ว ลึงค์ แผ่นแรกถูกวางอยู่ด้านบน เจาะช่อง 9 ช่อง ซึ่งในคัมภีร์เรียกว่า พรหมศิลา⁷⁴ โดยช่องทั้ง 9 ช่อง น่าจะใช้บรรจุหินมีค่าทั้ง 9

นอกจากนี้ยังพบการวางฤกษ์ที่บริเวณกลางโบราณสถานอิฐที่ Birdpur, เขต Basti รัฐอุตตร ประเทศ ประเทศอินเดีย โดยบริเวณพื้นด้านบนพบอิฐสลักพื้นผิวเป็นรูปดอกบัวแปดกลีบ ใต้แผ่นอิฐ พบภาชนะทองแดงวางอยู่⁷⁵ ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจแสดงได้ถึงพิธีกรรมในการวางฤกษ์ 2 พิธีด้วยกัน ได้แก่ ครรภนยาสะ (Garbhanyāsa) และปฐมศตกะ (Prathamstakā)⁷⁶

3.1.2 การวางฤกษ์ในพุทธสถาน

หลักฐานการวางฤกษ์ในพุทธศาสนานั้นมีความเกี่ยวข้องกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ปรากฏมาตั้งแต่หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน โดยพบหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่สถูปปิปราร์วา เมืองกบิลพัสดุ์ เขตพีรทปุระ รัฐอุตตรประเทศ

จากการขุดค้นพบการสร้างสถูปซ้อนทับกัน 3 ชั้น โดยในครั้งแรกขุดค้นลงไปลึกประมาณ 10 ฟุต พบว่าบริเวณตำแหน่งกลางสถูปได้พบผอบหินสบู่ ภายในผอบบรรจุสิ่งของ เช่น ลูกปัด แก้วผลึก เครื่องประดับทองคำ แผ่นทองคำ ด้านล่างระดับพื้นที่พบผอบพบแนวท่ออิฐทรงกลมวางเรียงในแนวตั้งลงมา โดยลดขนาดลงเรื่อย ๆ ช่วงละ 2 ฟุต ซึ่งสันนิษฐานว่า คือแนวแกนกลางของสถูป เมื่อขุดลงมา 18 ฟุต และขุดเปิดทางด้านตะวันออก พบแผ่นศิลาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของฝาหีบหินทรายขนาด

⁷³ Debala Mitra, "Observations on some carved slabs and deposit boxes in Museum Pusat, Jakarta," in *Indian studies: Essays presented in memory of prof. Niharranjan Ray*, ed. Amita Ray, H. Sanyal and S. C. Ray (Delhi: Caxton Publications, 1981), 46.

⁷⁴ ตัวอย่างแผ่นหินลักษณะเดียวกันนี้เคยถูกพบที่อชันตา โดยแผ่นหินที่เจาะช่องนี้ถูกพบได้ประติมากรรม

⁷⁵ K.M. Munshi and R.R. Diwakar, *Somnath: The shrine eternal* (Bombay: Bharatiya VidyaBhavan, 1952), 83.

⁷⁶ Ślāczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology*, 244.

ใหญ่ ซึ่งแตกออกเป็น 4 ส่วน (ภาพที่ 20) เมื่อเปิดฝาหินออก พบผอบ 5 อันเรียงซ้อนกันอยู่ (ภาพที่ 21) ได้แก่⁷⁷

- ผอบหินสบู่ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 7 ½ นิ้ว
- ผอบหินสบู่ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 4 ½ นิ้ว มีจารึกที่ฝาผอบอักษรพราหมี ข้อความว่า

(l)ya sal(l)lanidhane Budhasa Bhagavata(sa)

Sakiyana sukita bhatinam sabhaginikana Saputadalana

“อีย สาสิลนิธานะ พุทธส ภควต(ส) สากิยาน สุกิต ภตินม สภคินิกน สปุตทลน”

แปลได้ว่า “ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้า ของศากยะสุกิติและพี่น้องพร้อมด้วยบุตรและพระชายา”

- ผอบหินสบู่ ทรงหม้อน้ำหรือทรง lota ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 5 ¾ นิ้ว
- ผอบหินสบู่ มีฝาทรงกรวยแหลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 3 ¾ นิ้ว
- ผอบหินแก้วผลึก(Crystal) ชัดมัน มีฝาปิดรูปปลา ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 4 ¼ นิ้ว ภายในผอบบรรจุแผ่นทองตัดรูปดาว 7 ชั้น และลูกปัด

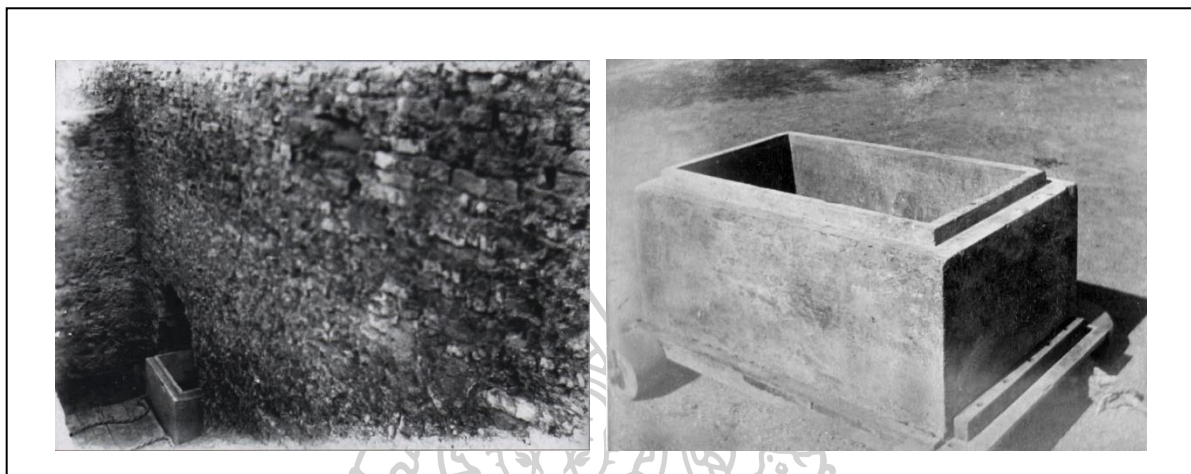
นอกจากนี้ยังพบร่องรอยของผอบไม้และผอบเงินซึ่งได้ย่อยสลายไปแล้ว คงเหลือเพียงสิ่งของที่บรรจุอยู่ภายในผอบกว่า 200 ชิ้น เช่น พระบรมสารีริกธาตุ, แผ่นทองรูปสัญลักษณ์มงคล (ตรีรัตน์, สวัสดิเกะ, พระศรี, ข้าง, สิงห์, ใบไม้, ดาว) แผ่นเงินรูปดอกบัว, เครื่องประดับทองคำ, เครื่องประดับหินรัตนชาติ, เหรียญเงินตอกลาย, ภาชนะบรรจุเมล็ดพืช, ขดลวดทองแดง, หินคาร์เนเลียนและหินมาลาไคต์, ลูกปัด (ภาพที่ 22) กำหนดอายุการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนี้ได้ว่าราวพุทธศตวรรษที่ 3⁷⁸

ต่อมาได้ขุดบริเวณแกนกลางสถูป ต่อจากระดับหีบหินทรายลงมาอีก 6 ฟุต พบการก่ออิฐทำเป็นห้องกรู 2 ห้อง วางตัวตามแนวเหนือ-ใต้ เมื่อเปิดห้องกรูด้านทิศเหนือออก ส่วนกลางของกรูประดิษฐานผอบหินสบู่ภายในพบกระดูกเผาไฟ ห้องกรูด้านทิศใต้ พบจานดินเผาประเภทสีดำขัดมัน (Northern black polished ware) วางซ้อนกัน 2 ใบ ใบด้านบนแตกออกจากแรงกดทับ เมื่อเปิด

⁷⁷ K.M. Srivastava, Buddha's relics from kapilavastu (Delhi: Agamkala Prakashan, 1986), 9.

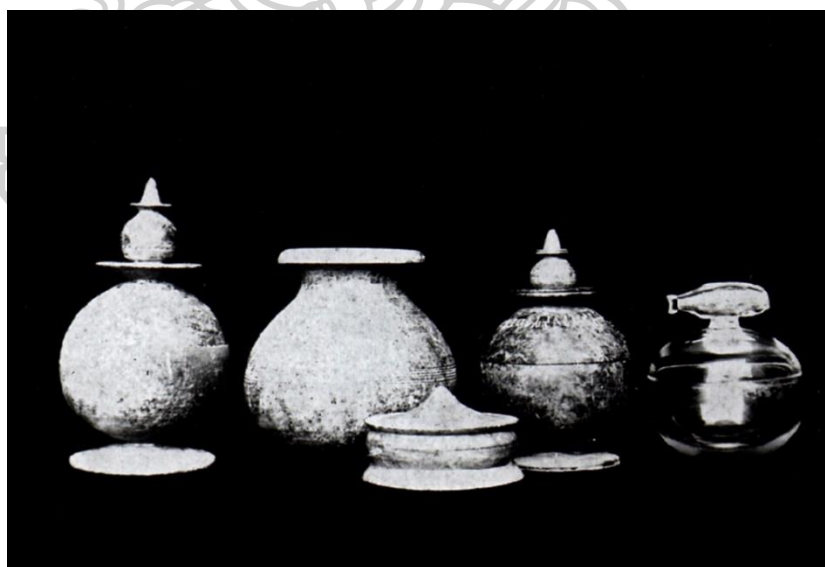
⁷⁸ Ibid, 9.

ออกพบกระดูกเผาไฟอยู่ภายในปะปนกับดิน ไม่ปรากฏสิ่งของมีค่าหรือของมงคลใด ๆ ในห้องกรุ่นนี้ กำหนดอายุห้องกรุ่นนี้ได้ว่าพุทธศตวรรษที่ 1 ซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่าการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดค้นพบในครั้งแรก⁷⁹

ภาพที่ 20 หีบหินทรายจากการขุดค้นที่สถูปปิปราวาห์

ที่มา : The Discovery, accessed March 5, 2020, available from <http://www.piprahwa.com/the-discovery>

ภาพที่ 21 ผอบที่พบจากการขุดค้นสถูปปิปราวาห์

ที่มา : The Discovery, accessed March 5, 2020, available from <http://www.piprahwa.com/the-discovery>

⁷⁹ Ibid, 52.

ภาพที่ 22 มีค่าที่บรรจุอยู่ในผอบ จากการขุดค้นสถูปปิปราวาห์
ที่มา : Photographs of the Jewels, Silver-Gilt Salver, and Coins found on the Birdpur Estate, accessed March 5, 2020, available from <http://www.piprahwajewels.co.uk/page10.html>

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่สถูปปิปราวาห์ แสดงให้เห็นพัฒนาการการประดิษฐ์พระบรมสารีริกธาตุในระยะแรกว่า เป็นเพียงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงในผอบและฝังลงในห้องกรูบริเวณแกนกลางสถูป โดยไม่ได้บรรจุสิ่งของมีค่าใด ๆ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ที่ยังไม่มี การผสมผสานความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 เริ่มบรรจุสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ลงไป แต่ตำแหน่งการประดิษฐ์พระบรมสารีริกธาตุในสถูปก็ยังคงอยู่ตรงแกนกลางของสถูปเหมือนเมื่อครั้งก่อน การประดิษฐ์พระบรมสารีริกธาตุ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5 พบหลักฐานจากการขุดค้นสถูปหมายเลข 2 เมืองบิมาราน ประเทศอัฟกานิสถาน ซึ่งเป็นสถูปทรงกลม ภายในมีห้องกรูรูปสี่เหลี่ยม แกนกลางสถูปที่พื้นดินถูกปิดด้วยแผ่นหินชนวนขนาดใหญ่ กลางห้องกรูพบผอบหินทรงหม้อน้ำ 3 ชั้น มีจารึกในสมัยพระเจ้าศิวรักษิตะโดยรอบผอบ ผอบชั้นที่ 3 พบเหรียญทองแดง และสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ผอบชั้นที่ 2 เป็นผอบทองคำประดับทับทิม ภายในผอบทองคำประดิษฐ์พระบรมสารีริกธาตุ⁸⁰ (ภาพที่ 23)

⁸⁰ Lemay reginald, "The bimaran casket," The Burlington Magazine 82, 482 (May, 1943): 116-123.

ภาพที่ 23 ผอบหินทรงหม้อน้ำ ผอบทองคำ และสิ่งของมีค่าภายในสลูปหมายเลข 2 เมืองบิมาราน ประเทศอัฟกานิสถาน

ที่มา : Janice Stargardt and Michael Willis, Relics and Relic Worship in Early Buddhism: India, Afghanistan, Sri Lanka and Burma (London : The British Museum, 2018), 41.

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 พบหลักฐานการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เช่น ที่สลูปชาห์จิกิเธริ (Shah-ji-ki-Dheri) ใกล้กับเมืองเปชวาร์ (Peshwar) ประเทศปากีสถาน จากการขุดค้นทางโบราณคดี พบหลักฐานการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในสมัยราชวงศ์กุษาณะ รัชกาลพระเจ้ากนิษกะ โดยได้พบการสร้างห้องกรุและประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในตำแหน่งแกนกลาง ระดับส่วนฐานของสลูป โดยภายในห้องกรุพบผอบสำริดทรงกระบอกและร่องรอยของผ้าที่ใช้ห่อผอบ โดยมีลักษณะผาผอบดุนเป็นรูปดอกบัว ด้านบนทำเป็นประติมากรรมพระพุทธรูปกึ่งลอยตัวในท่าประทับนั่งบนฐานบัว ขนาบข้างด้วยประติมากรรมรูปพระอินทร์ พระพรหม ด้านข้างของผอบดุนเป็นรูปบุคคลในอิริยาบถ ยืน เดิน และวิ่งแบกท่อนพวงมาลัยซึ่งมีพระพุทธรูปประทับนั่งอยู่ (ภาพที่ 24) นอกจากนี้ยังพบจารึกที่ผอบ เป็นอักษรขโรชิตู โดย Mr.Mukherjee นักโบราณคดีชาวอินเดียได้อ่าน และแปลความได้ว่า⁸¹

⁸¹ จีรวรรณ แสงเพ็ชร, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย," 59-60.

อ้างอิง Prudence R. Myer, "Again the Kanishka casket," The Art Bulletin 48, 3/4 (September-December 1966): 396-403.

“...ด้วยการรับรองของนิยาย สรรวาสติวาทิน ผอบที่บริสุทธิ์นี้ ได้ถูกกระทำด้วยความศรัทธา เลื่อมใสของมหาราชากนิษกะ (ประติษฐาน) ณ กนิษกะปุระ ขอความสุขและความสวัสดิ์จึงมีทั้งปวง ... (นาม)...ผู้อำนวยการก่อสร้าง กนิษกะวิหาร ในมหาสังฆาราม”

ภายในผอบสำริดบรรจุผอบศิลาแก้วพลีทรวงหกเหลี่ยม มีฝาปิด ด้านในผอบแก้วพลีทรวงปรากฏ พระบรมสารีริกธาตุ 3 องค์ และเหรียญทองแดงสมัยพระเจ้ากนิษกะ

ภาพที่ 24 ผอบสำริดและสิ่งของมีค่า พบที่สถูปชาห์จิกิเธรี (Shah-ji-ki-Dheri)

ที่มา : Daniela de Simone, Peshawar, Pakistan. Mound of Shah ji ki Dheri, the so-called Kanishka reliquary, accessed March 5, 2020, available from

<https://zenodo.org/record/1283843#.Xm99YagzZPY>

หลักฐานการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 อีกแห่งคือ ธรรมราชิกสถูป เมืองตักศิลา จากการขุดค้นกำหนดอายุโบราณสถานได้ในราชวงศ์กุษาณะ ราวช่วงพุทธศตวรรษ 7 โดยพบหลักฐานการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในสถูปจำลองที่ล้อมรอบสถูปประธาน ซึ่งอยู่ภายในห้องกรู บริเวณแกนกลางลึกลงไปจากผิวดิน 5-6 ฟุต⁸²

⁸² John Marshall, Archaeological guide to Taxila (Maan Bhawan, Jodhpur: Scientific, 1985),

ห้องกรูของสถูปจำลอง หมายเลข B3 ลักษณะของห้องกรูเป็นห้องสี่เหลี่ยมปิดผนังด้วยแผ่นหินปูนขนาดใหญ่ ภายในห้องกรูพบผอบหิน ซึ่งด้านล่างจะเป็นช่องไว้บรรจุสิ่งของมีค่า เช่น ลูกปัดชนิดต่าง ๆ และหินรัตนชาติ นอกจากนี้ภายในผอบหินยังบรรจุผอบเงินรูปสถูป ด้านบนประดับด้วยฉัตรซึ่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระอังคารธาตุ รวมทั้งสิ่งของมีค่าต่าง ๆ เช่น ชิ้นส่วนทองคำ ลูกปัดกระดุก ไข่มุก หินรัตนชาติ ลูกปัดอาเกตซึ่งบางครั้งทำเป็นรูปสัตว์และสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ได้แก่ สิงโต เต่า กบ หงส์ และตรีรัตน์⁸³

ห้องกรูของสถูปจำลอง หมายเลข S8 มีลักษณะเป็นห้องสี่เหลี่ยมขนาดไม่ใหญ่มาก ที่มุมทั้งสี่ของห้องปรากฏตะเกียงดินเผา ภายในกรูพบผอบหิน ภายในบรรจุเหรียญของพระเจ้าแอซที 1 (Aze I) ราชวงศ์กุชานะ จำนวน 4 เหรียญ นอกจากนี้ยังพบผอบทองคำ ภายในบรรจุเข็มกลัดทองคำ ลูกปัดชนิดต่าง ๆ หินรัตนชาติ แผ่นเงินรูปใบไม้ ปะการัง และพระบรมสารีริกธาตุ⁸⁴

นอกจากนี้ในห้องหมายเลข G5 ยังพบหลักฐานการสร้างห้องกรูซึ่งอยู่ลึกลงไปจากพื้นดินเดิม 1 ฟุต มีลักษณะเป็นห้องกรูสี่เหลี่ยม ปิดผนังด้วยแผ่นหินขนาดใหญ่ ภายในห้องกรูพบผอบหิน ซึ่งภายในบรรจุผอบเงิน เมื่อเปิดผอบออกปรากฏจารึกบนแผ่นเงิน อักษรขโรชิฐี กล่าวถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในปีพ.ศ.621 และพบผอบทองคำซึ่งภายในประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ⁸⁵

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในอินเดียตอนใต้ที่สำคัญที่มหาสถูปอมราวตี ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 3 - 7 โดยพบการประดิษฐานในหลายตำแหน่ง ได้แก่

ส่วนฐานของมหาสถูป พบภาชนะดินเผาภายในบรรจุสถูปทองคำซึ่งภายในสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและวัตถุมีค่า เช่น ชิ้นส่วนงาช้างแกะสลัก หินลาปีซ-ลาซูรี มีจารึกอักษรพราหมี และแผ่นทองตัดรูปดอกบัว⁸⁶

ฐานเสาอโยกะ (Ayaka) ด้านทิศใต้ พบการเจาะช่องหิน 2 ช่อง บริเวณใต้แกนด้านในของฐาน ภายในช่องพบผอบรูปสถูปจำลองทำจากแก้วผลึกใส 5 ผอบ และผอบทรงกระบอก 1 ผอบ ภายในผอบบรรจุวัตถุมีค่าต่าง ๆ เช่น แผ่นทองรูปดอกบัว ลูกปัด ไข่มุก หินปะการัง หินรัตนชาติ และยังพบ

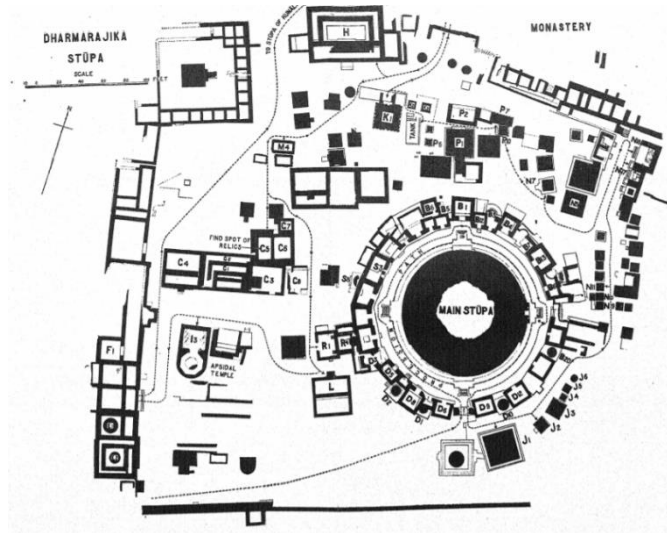
⁸³ Ibid, 43.

⁸⁴ Ibid, 44.

⁸⁵ Ibid, 54-55.

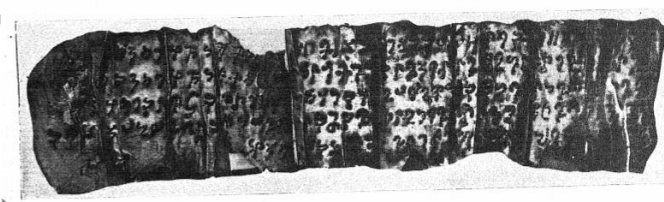
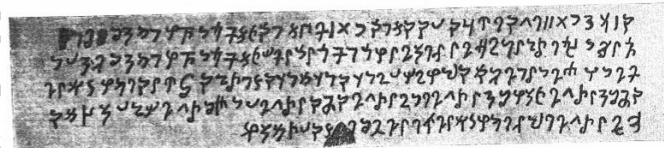
⁸⁶ A. Ghosh, *Encyclopedia of Indian Archaeology vol. 1* (New Delhi: Munshiram Manoharlal publisher, 1989), 271.

จารึกที่กล่าวถึงการบูรณะและประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุบริเวณด้านใต้ของสตูปเจติยะ-กุมภะ ซึ่งกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 7⁸⁷ นอกจากนี้ยังพบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุใต้ฐานเสาอียะด้านทิศเหนือ ตะวันออกและตะวันตกด้วย⁸⁸

ภาพที่ 25 แผนผังธรรมราชาสตูป

ที่มา : John Marshall, *Archaeological guide to Taxila* (Maan Bhawan, Jodhpur : Scientific, 1985), Plate IV.

ภาพที่ 26 จารึกแผ่นเงิน พบที่ธรรมราชาสตูป

ที่มา : John Marshall, *Archaeological guide to Taxila* (Maan Bhawan, Jodhpur : Scientific, 1985), Plate VI.

⁸⁷ Ibid, 271.

⁸⁸ Ibid, 271.

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 พบจารึกอักษรพราหมีบริเวณเสาอโยกะของมหาสถูปนาครชุนโกณฑะ กล่าวถึง การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ โดยพระนางจันทิสิริ ซึ่งจากการขุดค้นสถูปหมายเลข 1 นาครชุนโกณฑะ บริเวณด้านในของโครงสร้างใกล้กับตำแหน่งด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พบภาชนะดินเผารูปหม้อน้ำภายในบรรจุเมล็ดข้าวและดินอัดแน่น รวมทั้งลูกปัดหินคริสตัลใส ภายในภาชนะดังกล่าวยังพบผอบเงินรูปสถูป ภายในผอบเงินบรรจุผอบทองซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและวัตถุมีค่าต่าง ๆ เช่น แผ่นทองตัดรูปดอกบัว ไข่มุก โกเมน หินแก้วผลึก⁸⁹

ส่วนสถูปอื่น ๆ ที่นาครชุนโกณฑะ ก็ปรากฏการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเช่นเดียวกัน เช่น สถูปหมายเลข 3 พบภาชนะดินเผาทรงหม้อน้ำ ภายในบรรจุผอบเงินซึ่งบรรจุแผ่นทองตัดเป็นรูปดอกบัว รูปใบไม้ ลูกปัดหินปะการัง และไข่มุก โดยผอบเงินนั้นยังบรรจุผอบทองคำรูปสถูปจำลอง เมื่อเปิดสถูปจำลองออกพบผอบทองคำซึ่งบรรจุชิ้นส่วนกระดูก⁹⁰ สถูปหมายเลข 8 พบผอบครอบซ้อนลดหลั่นกัน 5 ชั้น โดยชั้นในสุดพบวัตถุมีค่า เช่น แผ่นทองรูปดอกบัว ไข่มุก ลูกปัดหินปะการังบรรจุร่วมอยู่กับพระบรมสารีริกธาตุ⁹¹ สถูปหมายเลข 9 พบภาชนะดินเผาบริเวณมุมขอบด้านนอกสถูปและฐานเสาอโยกะ ภายในภาชนะบรรจุผอบเงินที่บรรจุผอบทองอยู่ภายใน ส่วนของผอบเงินบรรจุวัตถุมีค่าต่าง ๆ เช่น ลูกปัด หินแก้วผลึก หินสีฟ้า⁹²

⁸⁹ Ibid, 274.

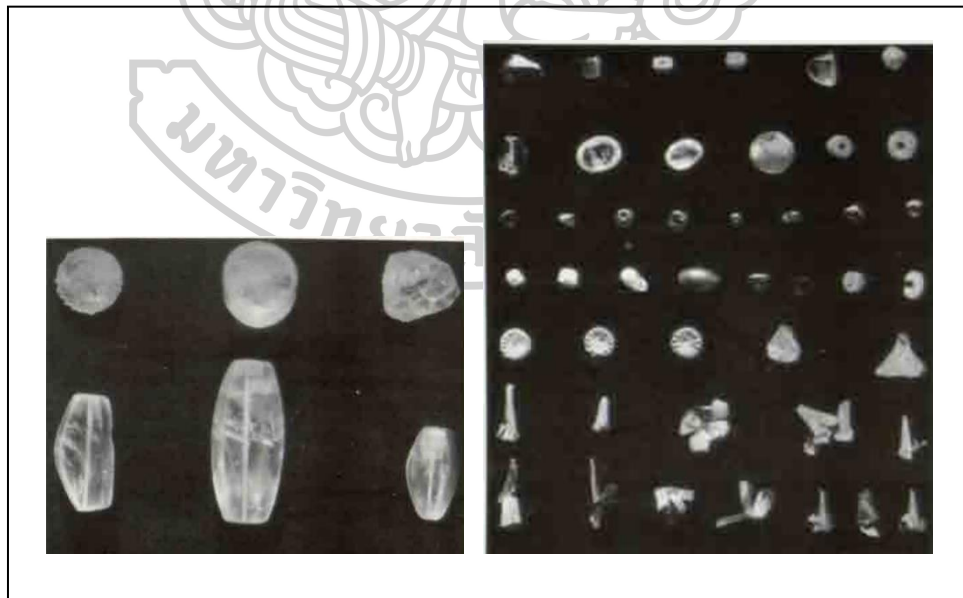
⁹⁰ K.V. Soundararajan, *Nagarjunakonda (1954-60): Vol.2 (The Historical Period)*, Memoirs of the archaeological survey of India no.75, (New Delhi: Archaeological survey of India, 2006), 343.

⁹¹ Ibid, 343-344.

⁹² Ibid, 343-344.

ภาพที่ 27 ผอบจากมหาสถูปนาคารชุนโกณฑะ
 ที่มา : จีราวรรณ แสงเพ็ชร์, “ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย,”
 (ปรัชญาดุขฎิบัณทิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,
 2552), 473.

ภาพที่ 28 วัตถุมิคำ พบที่มหาสถูปนาคารชุนโกณฑะ
 ที่มา : K.V. Soundararajan, Nagarjunakonda (1954-60) vol.2 (New Delhi : Archaeological
 survey of India), Plate CIV.

นอกจากนี้ยังพบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 ที่สถูปเทวนิโมริ (Devni Mori) ซึ่งพบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ได้พื้นบริเวณแกนกลางของสถูป โดยพบภาชนะดินเผาภายในบรรจุผอบหินซีสต์ ทรงกระบอก ตัวผอบมีจารึกอักษรพราหมี กล่าวถึง ภิกษุ 2 รูป ชื่อว่า อัครนิวรมันและสุทรรคนะเสนะ ได้ร่วมกันสร้างมหาสถูป และบรรจุผอบมงคลที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ในรัชกาลของพระเจ้าศรีรุทระเสนะ แห่งราชวงศ์กษัตริยะ (Kshatrapa) ภายในผอบหินซีสต์บรรจุผอบทองแดงทรงกลมมีฝาปิดภายในผอบทองแดงบรรจุผอบทองคำ โดยรอบของผอบพบท่อผ้าซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในพิธีกรรม⁹³ (ภาพที่ 29)

ภาพที่ 29 ผอบหินซีสต์และท่อผ้าที่บรรจุภายในผอบ พบที่สถูปเทวนิโมริ (Devni Mori)
ที่มา : [Devni Mori](https://arvalli.nic.in/gallery/devni-mori/), accessed March 5, 2020, available from <https://arvalli.nic.in/gallery/devni-mori/>

นอกจากการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ศาสนสถานแล้ว ยังพบหลักฐานการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุภายในองค์พระพุทธรูป โดยปรากฏในพระวินัยมูลสรรวาสติวาทินยะของพระสงฆ์ในนิคายมูลสรรวาสติวาท ซึ่งกล่าวถึงการหำมลักลอบนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ภายในองค์พระพุทธรูปมาเป็นของตน⁹⁴ รวมทั้งยังปรากฏว่ามีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระธรรม ลงในองค์พระพุทธรูปก่อนพิธีเปิดพระเนตรพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่

⁹³ Ghosh, *Encyclopedia of Indian Archaeology* 1, 274-275.

⁹⁴ Rhi Juhung, "Images, Relics, and Jewels: The Assimilation of Images in the Buddhist Relic Cult of Gandhāra: Or Vice Versa," *Artibus Asiae* 65, 2 (2005): 172-173.

ประดิษฐานในปฏิมานุสรณ์⁹⁵ โดยพบหลักฐานสำคัญในพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานในวิหารหมายเลข 6 เมืองนาคารชุนโกณฑะ โดยพบแผ่นหินซึ่งปิดช่องทรงกระบอกริเวณเหนือพระบาทอยู่ ภายในเป็นช่องบรรจุแผ่นทองบางม้วนเป็นทรงกระบอก ภายในแผ่นทองบรรจุไข่มุกและชิ้นส่วนกระดูก⁹⁶

นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปศิลปะคันธาระที่มีการเจาะช่องอุษณิษะ (ภาพที่ 31) ซึ่งคงมีการบรรจุผอบหรือวัตถุลงไป แต่ทั้งนี้เป็นที่น่าเสียดายว่าภายในช่องดังกล่าวไม่พบการบรรจุผอบซึ่งอาจเนื่องมาจากการสูญหายหรือโจรกรรม⁹⁷

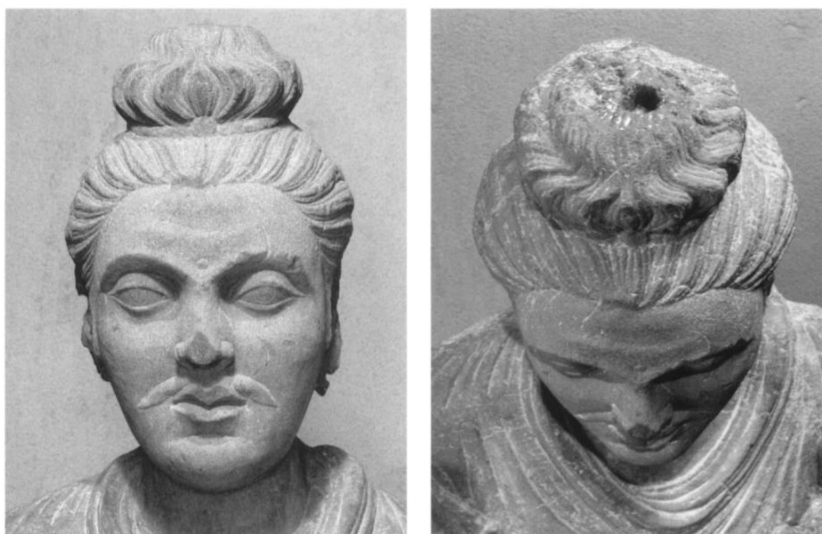

ภาพที่ 30 พระพุทธรูปภายในวิหารหมายเลข 6 เมืองนาคารชุนโกณฑะ
ที่มา : B. Subrahmanyam, Buddhist Relic-Caskets In South India (Delhi : Bharatiya Kala Prakashan, 1998), Pl.58b.

⁹⁵ Richard Gombrich, "The consecration of buddha image," Journal of Asian Studies 26 (1966): 25.

⁹⁶ B. Subrahmanyam, Buddhist Relic-Caskets In South India (Delhi: Bharatiya Kala Prakashan, 1998), 111.

⁹⁷ Juhyung, "Images, Relics, and Jewels: The Assimilation of Images in the Buddhist Relic Cult of Gandhāra: Or Vice Versa," 174.

ภาพที่ 31 พระพุทธรูปศิลปะคันธาระที่อุษนิษะมีการเจาะช่อง
ที่มา : Rhi Juhyung, Images, Relics, and Jewels: The Assimilation of Images in the Buddhist Relic Cult of Gandhāra: Or Vice Versa, fig 10.

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-5 การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ นิยมประดิษฐานในตำแหน่งแกนกลางของสถูป และช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-8 นิยมบรรจุสิ่งของมีค่าลงไปในห้องกรุด้วย ส่วนในอินเดียตอนใต้ที่นิยมการประดิษฐานในบริเวณเสาอโยกะมากกว่าบริเวณแกนกลางของสถูป อาจเนื่องมาจากเป็นชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่สำคัญของอินเดียตอนใต้ จึงถูกใช้เป็นพื้นที่สำคัญและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

3.2 การวางถักษในประเทศศรีลังกา

ในสมัยอนุราชปรุตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 7 – 8 พบการสร้างกรูในตำแหน่งแกนกลางส่วนฐานชั้นบนหรือส่วนฐานชั้นล่างของสถูป ซึ่งสัมพันธ์กับลักษณะที่พบในอินเดียสมัยอมราวดี โดยภายในกรูปรากฏการสร้างผอบหินปูนโดโลไมท์เป็นรูปคล้ายสถูปจำลอง ภายในบรรจุผอบทองคำและผอบแก้วซ้อนกันอยู่ ภายในผอบบรรจุสิ่งของมีค่าต่าง ๆ เช่น หินควอทไซต์ แผ่นทองและสัญลักษณ์มงคล ทั้งนี้การสร้างผอบรูปสถูปจำลองอาจพัฒนากลายเป็นแท่งหินมหาเมรุที่พบในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของกรูในประเทศศรีลังกาในเวลาต่อมา⁹⁸

⁹⁸ จีรารวรรณ แสงเพ็ชร, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย," 75.

ต่อมามีพัฒนาการในการสร้างห้องกรุลดหลั่นกัน 3 ชั้น โดยสร้างห้องกรุระดับลึกจากพื้นดินในแนวตั้งเชื่อมต่อกับองค์ระฆัง ปิดด้านบนด้วยแผ่นหินขนาดใหญ่ มีพื้นฐานแนวคิดในการสร้างเกี่ยวกับระบบศูนย์กลางจักรวาล โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล รองรับด้วยเขาตรีภภู และมีทวีปทั้ง 4 ล้อมรอบ ระบบดังกล่าวแสดงออกมาผ่านแท่งหินที่รองรับสถูปทองคำ โดยแท่งหินที่รองรับสถูปทองคำนี้ ทำหน้าที่เปรียบเสมือนเขาพระเมรุ หินทรงกระบอก 3 ก้อน ที่รองรับเปรียบเสมือนเขาตรีภภู และหินทรงสี่เหลี่ยม 4 ก้อน เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ⁹⁹ โดยรูปแบบดังกล่าวปรากฏชัดเจนขึ้นในสมัยโพลนารูวะ ราวพุทธศตวรรษที่ 17

การสร้างห้องกรุของศรีลังกา จะมีวางผังบริเวณพื้นของห้องเพื่อเตรียมการสร้างห้องกรุ โดยจะวางแผ่นหินตารางหรือเจาะช่องที่พื้นให้เป็นลักษณะตาราง เรียกว่า ครรภบาตร (Garbhapatra) หรือยันตรกละ (Yantragala) โดยในช่วงแรกครรภบาตรหรือยันตรกละ มักทำด้วยหิน แต่ในสมัยต่อมาทำเป็นกล่องทองแดงมีฝาปิด ภายในกล่องแบ่งเป็นตาราง 9 ช่อง หรือ 25 ช่อง ในแต่ละช่องบรรจุแก้วผลึกและอัญมณีมีค่าในกลุ่มนวรรตนะ แผ่นทองรูปสัญลักษณ์มงคล อินทริยวัตถุ (เปลือกหอย, ข้าวเปลือก, เมล็ดพืช, ดิน) จารึก ตะเกียง แร่โลหะ อโลหะ สัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ที่หล่อด้วยโลหะ ซึ่งเปรียบเสมือนการวางฤกษ์เพื่อรวมความสิริมงคลนานับประการให้มารวมกัน ณ พื้นที่ก่อนการก่อสร้าง เพื่อเป็นฤกษ์ชัยอันดีในการสร้างศาสนสถาน¹⁰⁰ โดยสิ่งของมงคลสามารถแบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่น¹⁰¹

- กลุ่มอัญมณีมงคล ประกอบด้วย สิวาสติกะ หม้อปूरณฆฏะ มัตสยะ ภัทรปิฐะ สังข์ อังกุสะ ศรีวัตสะ ธวัชชะ แส้มารี ดอกบัว ฉัตร วัชระ

- กลุ่มสัตว์ประจำทิศ ได้แก่ ช้าง : สัตว์ประจำทิศตะวันออก ม้า : สัตว์ประจำทิศตะวันตก สิงห์ : สัตว์ประจำทิศเหนือ โค : สัตว์ประจำทิศใต้

- กลุ่มเทพประจำทิศและเทพในพุทธศาสนา ได้แก่ ท้าวภูเวระ : เทพประจำทิศเหนือ พระยม : เทพประจำทิศใต้ พระอินทร์ : เทพประจำทิศตะวันออก พระวรุณ : เทพประจำทิศตะวันตก

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, 77.

¹⁰⁰ Karanaratne, "Garbhapatra (Yantragala) The ritual deposit vessels of Buddhist shrines in ancient Sri Lanka," 208-218.

¹⁰¹ Roland Silva, Religious architecture in early and medieval Sri Lanka : a study of the thupa, bodhimanda, uposathaghara and patimaghara (Druk: Krips Repro Meppel, 1988), 28-29.

ต่อมาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 10 จนถึงสมัยโปลนารูวะ ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 รูปแบบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ มักพบการประดิษฐานอยู่บริเวณตำแหน่งแกนกลางระดับส่วนฐานที่เชื่อมต่อกับองค์ระฆังภายในห้องกรูซึ่งซ้อนลดหลั่นกัน 2-3 ชั้น และคั่นแต่ละชั้นด้วยแผ่นหินขนาดใหญ่ โดยกรูชั้นล่างสุด พบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอยู่ในกรณีรูปเจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งตั้งบนแท่งหินมหาเมรุที่เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ รองรับด้วยแท่งหินทรงกระบอก 3 ก้อน หมายถึง เขาตริภุฏฐ ด้านข้างในทิศทั้งสี่ยังปรากฏแท่งหินอีก 4 ก้อน แทนทวีปทั้ง 4¹⁰²

ในตำแหน่งใต้ดินหรือฐานพระพุทธรูปซึ่งเป็นตัวแทนของเขตริภุฏฐและตำแหน่งใต้ส่วนสำคัญของอาคาร เช่น ประตูทางเข้า จะบรรจุยันตรคละ หรือ ครอบบาตรที่ปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยอนุราชปุระ โดยมีลักษณะเป็นตาราง ทำจากหิน หรือลักษณะเป็นกล่องซึ่งภายในแบ่งเป็นช่องตาราง ทำจากทองคำ เงิน หรือทองแดง บางครั้งทำจากหิน ภายในช่องตารางนิยมบรรจุประติมากรรมเทพนพเคราะห์, ประติมากรรมเทพประจำทิศ, หินรัตนชาติ, จารึก เมล็ดพืช, สัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ เช่น อัญมณีมงคล สัตว์ประจำทิศ พญานาค สังข์ โดยการบรรจุวัตถุต่าง ๆ ลงไปนี้สัมพันธ์กับเนื้อหาในคัมภีร์มีถุศรีวาสตาศาสตร์ และรูปแบบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนี้คงพัฒนามาจากการวางฤกษ์และการประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู¹⁰³

นอกจากนี้จากการศึกษาของ เอช.จี.ควอริทซ์ เวลส์ (H.G. Quaritch Wales)¹⁰⁴ ยังให้ความเห็นว่าแท่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสพร้อมฝาปิด จากอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับยันตรคละและสัมพันธ์กับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในพุทธสถานสมัยอนุราชปุระและโปลนารูวะ ประเทศศรีลังกา รวมทั้งรูปแบบของแท่นหินดังกล่าวยังคงคล้ายคลึงกับแท่นหินที่พบในปราสาทแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอีกด้วย

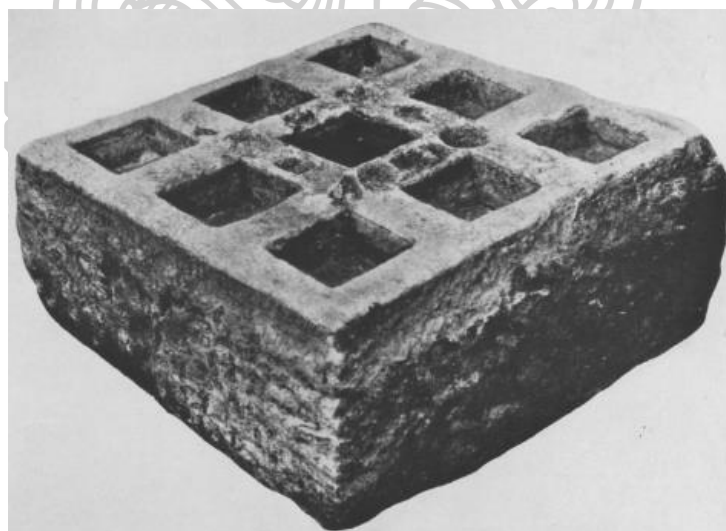
¹⁰² จีรารัตน แสงเพ็ชร์, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย," 77.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, 412.

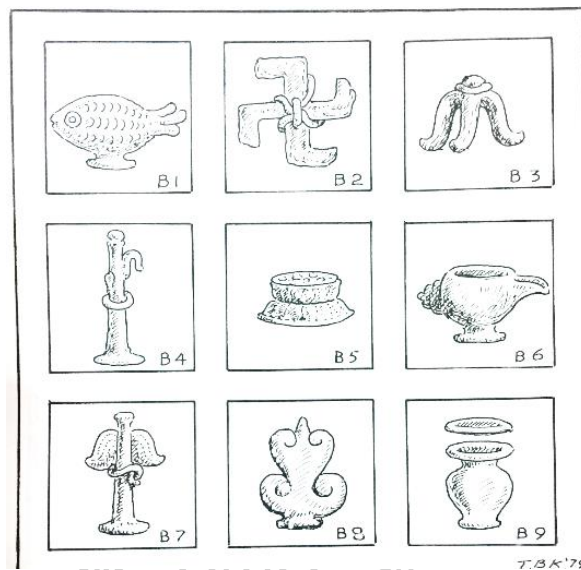
¹⁰⁴ H.G. Quaritch Wales, "A Stone Casket From Satingpra," *Journal of the Siam Society* 52.2 (1964): 217-221.

ภาพที่ 32 ครรภบาตร พบที่ใต้ฐานพระพุทธรูป Maligawila
 ที่มา : Janice Stargardt and Michael Willis, Relics and Relic Worship in Early Buddhism: India, Afghanistan, Sri Lanka and Burma (London : The British Museum, 2018), 81.

ภาพที่ 33 แทนหินครรภบาตร พบที่สถูป Pabalu เมืองโปลนารูระ ประเทศศรีลังกา
 ที่มา : Stanley J. O'Connor, "Ritual Deposit Boxes in Southeast Asian Sanctuaries,"
Artibus Asiae 28, 1 (1966): 55-56.

ภาพที่ 34 วัตถุมงคลที่บรรจุภายในครรรบาทตร พบที่ ศรีปุชปรัมวิหาร (Sri Pusparama) เขต Bunnahapola ประเทศศรีลังกา

ที่มา : T.B. Karanaratne, “Garbhapatra (Yantraga) The ritual deposit vessels of Buddhist shrines in ancient Sri Lanka” in Ancient Ceylon (Colombo : Dept. of Archaeology, Sri Lanka, 1984), Plate VIII.

ภาพที่ 35 รูปแบบของวัตถุมงคลที่บรรจุภายในครรรบาทตร

ที่มา : T.B. Karanaratne, “Garbhapatra (Yantraga) The ritual deposit vessels of Buddhist shrines in ancient Sri Lanka” in Ancient Ceylon (Colombo : Dept. of Archaeology, Sri Lanka, 1984), Plate XI.

3.3 การวางฤกษ์ในประเทศอินโดนีเซีย

อาณาจักรชวา ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองในพื้นที่บริเวณประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมจากอินเดียภาคใต้ แบ่งศูนย์กลางออกเป็น 2 แห่ง ได้แก่ ชวาภาคกลาง ซึ่งเจริญขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 15 และชวาภาคตะวันออก ซึ่งเจริญอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 21

3.3.1 ชวาภาคกลาง

หลักฐานการวางฤกษ์ที่ปรากฏในชวาภาคกลาง เริ่มพบหลักฐานตั้งแต่ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ซึ่งมีรูปแบบเป็นการบรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ ไว้ในกล่องที่มีฝาปิด เช่น การวางฤกษ์ในจันทิ Ngempon หรือ จันทิ Muncul ในชวาภาคกลาง เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบบริเวณทางเดินเข้าสู่จันทิหลังกลาง พบกล่องศิลาทรงลูกบาศก์พร้อมฝาปิด ภายในแบ่งเป็นช่องรูปกลีบบัว 17 ช่อง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกล่องที่พบที่ Birdpur ในรัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนทองคำ สำริด ลูกปัด ควอตซ์ใส และทรายผสมดิน บรรจุอยู่ในกล่อง ทั้งนี้ภาชนะบรรจุนี้น่าจะมีความสัมพันธ์กับ “ครรภภาชนะ” (Garbhabhājana) ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางสถาปัตยกรรมของทางอินเดียเหนือ ซึ่งระบุว่ามักวางไว้ในจุดศูนย์กลางของอาคารและเป็นรูปดอกบัวหรือปัทมาหาระ (Padmākāra) ส่วนทองคำ สำริด และสิ่งของอื่น ๆ ที่บรรจุอยู่ในกล่อง ก็ปรากฏในรายการสิ่งของในพิธีครรภนยาสะ (Garbhanyāsa) อย่างไรก็ตามวัสดุของภาชนะบรรจุที่ปรากฏในคัมภีร์ระบุถึงการใช้หินเป็นวัสดุ แตกต่างจากภาชนะที่พบในจันทิ Ngempon ซึ่งเป็นภาชนะโลหะ

การวางฤกษ์ในจันทิเกบัง (Gebang) ซึ่งตั้งอยู่ในยอร์กจาร์ต้า แต่เดิมเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ ต่อมาในราว พ.ศ. 1273 - 1343 ได้มีการบูรณะให้เป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย ในระหว่างการขุดค้นได้พบภาชนะทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีฝาปิด ด้านในแบ่งเป็น 9 ช่อง วางตัวเป็นรูปกลีบบัว อย่างไรก็ตามไม่มีข้อมูลว่าพบภาชนะดังกล่าวบริเวณใดและเมื่อเปิดออกไม่พบสิ่งใดบรรจุอยู่ นอกจากนี้จากการขุดค้นยังพบตรีศูลและจันทร์เสี้ยว ทำจากทองคำและสำริด สันนิษฐานว่าอาจเป็นวัตถุที่ใช้ในการวางฤกษ์

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในกลุ่มศาสนสถานโลโจจงกรัง (Loro Jonggrang) ตั้งอยู่บนที่ราบปรัมปะนัน ในชวาภาคกลาง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 พบหลักฐานการวางฤกษ์เป็นกล่องภาชนะภายในแบ่งเป็นช่อง 9 ช่อง พบบริเวณซาลาของกลุ่มศาสนสถาน ภายในภาชนะ ช่องตรงกลางบรรจุชิ้นส่วนแผ่นทองจำนวน 13 แผ่น อีก 8 ช่องโดยรอบบรรจุแผ่นทอง 2-3 แผ่นและโลหะหรือแร่

ต่าง ๆ เช่น เหล็ก ไม้ก้า ควอทซ์ คริสตัล ช่องละ 2 - 4 ชั้น ทั้งนี้ในช่องที่หันไปทางทิศใต้ ได้มีการบรรจุก้อนดินเทศลงไปด้วย

3.3.2 ชาวภาคตะวันออก

หลักฐานการวางฤกษ์ในชาวภาคตะวันออกพบทั้งในเทวาลัยและสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู โดยมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับชาวภาคกลาง คือ การบรรจุวัตถุมงคลลงในภาชนะที่มีฝาปิด เช่น หลักฐานที่พบจากหมู่บ้านการังเรโจ (Karangrejo) ชาวภาคตะวันออก พบภาชนะพร้อมฝาปิด ทำจากดินเผา ภายในเจาะช่องเป็นรูปกลีบบัว 9 ช่อง และบรรจุดอกบัวทองคำ 3 ดอกอยู่ภายในรวมถึงพบชิ้นส่วนภาชนะสำริดรวมอยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม ยังไม่สามารถกำหนดอายุของสิ่งของที่พบได้

หลักฐานการวางฤกษ์ที่สำคัญอีกแห่ง พบจากสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ ที่โจโลตันโด (Jolotundo) มีลักษณะเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ 3 สระ ใกล้กับหมู่บ้าน Pandaan ทางใต้ของเมืองสุราบายา ชาวภาคตะวันออก กำหนดอายุจากจารึกได้ปี พ.ศ. 1520¹⁰⁵ สระน้ำบ่อกลาง พบศาสนสถานขนาดเล็กกลางบ่อ และพบแท่นหิน ภายในเจาะเป็นช่อง 9 ช่อง แต่ละช่องบรรจุไปด้วยสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ช่องแต่ละช่องมีลักษณะเป็นช่องสี่เหลี่ยม และเจาะเป็นรูปคันธนู ตรงกลางของช่องบรรจุภาชนะทรงกระบอกทำจากทองคำ เหริยเงิน เศษเงิน แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยม 2 แผ่น แผ่นแรกมีจารึกว่า “โอม อิศานาย ภูเตธิปะทะเย สวาหะ” แผ่นที่สอง “โอม อักนาย ทวิชธิปะทะเย สวาหะ” และแผ่นทองคุณลายรูปไปไม้, เต่า มีจารึกว่า “ram”, ฐ (พญานาค?) 2 ตัว ตัวแรกมีจารึกเป็นภาษาชวาโบราณว่า “โอม บาท สวาหะ” ตัวที่สอง “โอม ภัตสวาหะ” จันทรเสี้ยว มีจารึกว่า “ยาม” แท่นหินถูกวางไว้อยู่บนแท่นทรงกลมรูปดอกบัว ด้านบนมีฝาปิดทรงสามเหลี่ยม ส่วนฐานของแท่นหินและแท่นรูปดอกบัวสลักจากหินก้อนเดียว

ธรรมเนียมการจารึกแผ่นทองในการวางฤกษ์ พบการปฏิบัติมาแล้วตั้งแต่ในอินเดีย ซึ่งจารึกที่พบอาจสัมพันธ์กับการบูชาพระอัคนี พระอิศานและโลกपाल ซึ่งเป็นเทพประจำทิศ ตามพิธีการวางฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์มานสาระและคัมภีร์มยมตะ ซึ่งเอ่ยถึงการจารึกตัวอักษรลงบนอิฐฤกษ์และอิฐยอดด้านบนก่อนจะนำไปวาง ณ สถานที่วางฤกษ์ (ประถเมชฎกา) ทั้งนี้คำว่า “ยาม” และ “ราม” น่าจะมีความสัมพันธ์กับตัวอักษร Bija (seed letters) ซึ่งเชื่อมโยงกับธาตุทั้ง 4 นั่นคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

¹⁰⁵ Marijke J. Klokke, *The Tantri reliefs on ancient Javanese candi* (Leiden: KITLV Press, 1993), 12.

โดยตามคัมภีร์กาศยปศิลปาศาสตร์ได้กล่าวถึงการเขียนอักษรลงบนอิฐฤกษ์และอิฐยอดก่อนการฝังบรรจุในพิธีปฐมสตะ¹⁰⁶

นอกจากสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ที่พบภายในภาชนะบรรจุแล้ว ยังพบอิฐอยู่ภายในด้วย แต่ปัจจุบันอิฐดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานหลงเหลือแล้ว ทั้งนี้มีนักวิชาการสันนิษฐานว่า ภาชนะที่พบที่โจโลตันดูนี้น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จด้านพิธีกรรมการฝังศพ ซึ่งพบได้มากในวัฒนธรรมของชวา โดยสันนิษฐานว่าสิ่งก่อสร้างเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นสุสานให้แก่ราชวงศ์หรือชนชั้นสูง¹⁰⁷ อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ของอินเดียไม่ปรากฏเรื่องการบรรจุอิฐหรือกระดูกลงไปภาชนะ ซึ่งอาจเป็นความเชื่อท้องถิ่นของชวา ซึ่งมีรูปแบบเฉพาะของตน

3.4 การวางฤกษ์ในประเทศมาเลเซีย

มาเลเซียหรือมลายู เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมจากอินเดียภาคใต้ พบทั้งศาสนสถานในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู โดยเฉพาะในรัฐเคดาห์ซึ่งปรากฏร่องรอยของรัฐโบราณที่เคยรุ่งเรืองในอดีต

ในการศึกษาเกี่ยวกับรัฐโบราณในรัฐเคดาห์ ได้มีการค้นพบกลุ่มศาสนสถานจันตีบูกิต บาตูปาหัต (Bukit Batu Pahat) ในหุบบ้านบูจิง (Bujang Valley) ซึ่งยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าเป็นพุทธสถานในนิกายตันตระ หรือเทวสถานในไศวนิกาย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 จากแผ่นจารึกที่พบ อย่างไรก็ตามนักวิชาการเชื่อว่าศาสนสถานถูกสร้างในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 จากผลการวิเคราะห์โลหะที่พบจากแหล่ง

จากการขุดค้นในปี.ศ. 1940 ของเวลส์ ที่โบราณสถานหมายเลข 8 พบชิ้นส่วนแท่นหิน 2 ชิ้น อยู่ในกองของซากโบราณสถาน แท่นหินที่พบมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยม เจาะช่องกลม 9 ช่องโดยช่องตรงกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด ทั้งนี้แท่นหินดังกล่าวอาจเคยมีฝาปิดซึ่งปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานแล้ว

ต่อมาในปี.ศ. 1958-1959 Alastair Lamb ได้ขุดค้นพบภาชนะทรงคล้ายคลึงกับที่เคยพบในปี.ศ. 1940 แต่มีฝาปิดจำนวน 6 ชิ้น ในสภาพสมบูรณ์และอยู่ในบริบทดั้งเดิมโดยภาชนะจำนวน

¹⁰⁶ Ślaczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology*. 153-154.

¹⁰⁷ แต่อย่างไรก็ตามทฤษฎีเรื่องการฝังศพ ได้ถูกหักล้างไป ดูเพิ่มเติมใน Candi, fungsi dan pengertiannya. PhD thesis, Universitas Indonesia, Jakarta. The summary of the book appeared in the BEFEO a few years later and the English translation of the monograph was published in 1995 (see: Soekmono 1975 and Soekmono 1995)

3 ชั้นถูกพบบริเวณมุมของวิหาร และอีก 3 ชั้นพบในบริเวณจุดกึ่งกลางของผนัง ในลักษณะที่ฝาปิดอยู่ภายในภาชนะทั้ง 6 ตรงกลางบรรจุหม้อทองแดง และภายในหม้อพบหินกึ่งมีค่า แร่ เศษทอง แผ่นทองรูปใบไม้มีจารึกคำว่า “โอม” ในหม้อด้านตะวันออกเฉียงเหนือและทางตะวันตก พบร่องรอยของเมล็ดพืชและผัก สิ่งของมีค่าอื่น ๆ ถูกวางไว้ใต้หม้อในช่องทั้ง 9 ช่องของภาชนะ ช่องทั้ง 8 ที่ล้อมรอบช่องกลางซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุด บรรจุอัญมณีและหินแร่ต่าง ๆ ส่วนช่องกลางบรรจุแผ่นทอง แผ่นเงิน และแผ่นทองแดงรูปใบไม้, วัวเงิน, ดาวเงิน 5 ดวง, เต้าทองแดง, รูปดอกบัวทองแดง, ศิวลึงค์ทองคำ, รูปเครื่องวงกลมทองคำ และประติมากรรมรูปเทพีสวมหมวกทรงสูง มือขวาถือตรีศูล มือซ้ายถือดอกบัว ประทับนั่งลิตาสนะบนดอกบัว ทั้งนี้การค้นพบสิ่งของซึ่งถูกบรรจุในช่องทั้ง 9 นี้ สอดคล้องกับคัมภีร์อินเดีย ที่เรียกว่า วรรณันยาสะ ซึ่งกล่าวถึงการบรรจุหินกึ่งมีค่า แร่ต่าง ๆ ทองคำ เมล็ดพืช วัว เต้าดอกบัว ลงในครุภาชนะ สำหรับช่องที่หันหน้าไปทางทิศเหนือ ส่วนมากมักบรรจุแร่วิเวียไนต์, ด้านตะวันตกเฉียงเหนือบรรจุคริสตัล ด้านตะวันตกบรรจุแร่ไมก้า ด้านตะวันตกเฉียงใต้บรรจุแร่คริโอแบริล สีเขียวแกมเหลือง ทั้งนี้ในคัมภีร์ได้กล่าวระบุถึงตำแหน่งการวางหินกึ่งมีค่า แร่ และอัญมณีต่าง ๆ ไว้ อย่างชัดเจน แตกต่างกับศิวลึงค์และประติมากรรมเทพี ที่ไม่ได้มีการระบุตำแหน่งที่บรรจุไว้ ส่วนตำแหน่งของการบรรจุของมีค่าไว้ที่มุมและจุดศูนย์กลางนี้ น่าจะได้รับแนวคิดมาจากคัมภีร์ของอินเดียเหนือ เช่น คัมภีร์ Somasambhupaddhati¹⁰⁸

นอกจากนี้โบราณสถานหมายเลข 14 รัฐเคตาคห์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 ยังพบภาชนะบรรจุเหรียญ จารึกแผ่นเงิน แหวนสำริด อัญมณีและลูกปัด¹⁰⁹ ส่วนโบราณสถานหมายเลข 19 อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 พบแท่นทรงสี่เหลี่ยมทำจากหินบริเวณใกล้ระเบียงคด เป็นที่น่าเสียดายว่าด้านในไม่ปรากฏวัตถุใด ๆ ทั้งนี้ลักษณะของแท่นหินที่พบสามารถเปรียบเทียบกับแท่นหินที่พบจากโบราณสถานหมายเลข 8 จันทึบูกิต บาตู ปาหัด¹¹⁰ รวมทั้งยังพบแท่นหินทรงสี่เหลี่ยมคล้ายแท่นบรรจุวัตถุมงคล ซึ่งสันนิษฐานว่าเกี่ยวข้องกับแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลที่ฝังไว้ตามเสาอาคารเพื่อใช้ในพิธีการวางฤกษ์ (ภาพที่ 37)

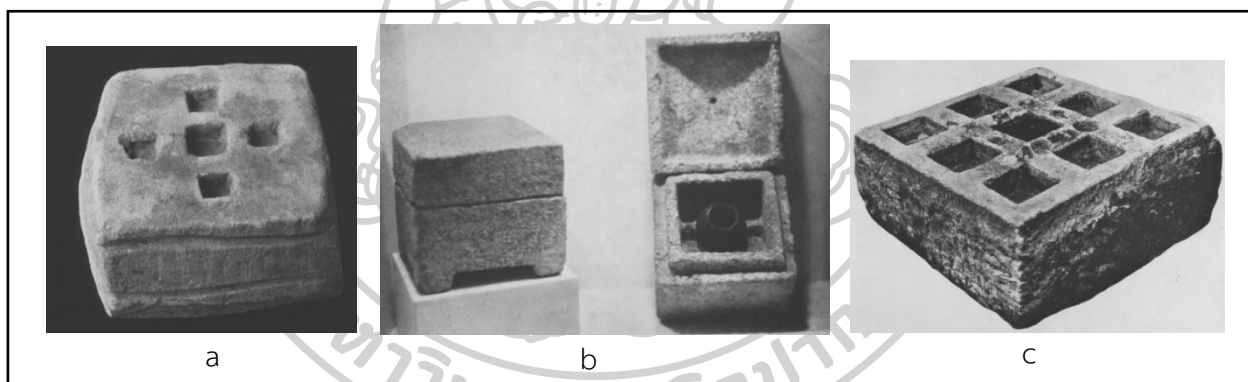
¹⁰⁸ Ślaczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology*, 200-211.

¹⁰⁹ H.G. Quaritch Wales, "Archaeological research on ancient Indian colonization in Malaya," *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 18, 1 (1940): 31-33.

¹¹⁰ Ibid, 34-36.

จากหลักฐานดังกล่าว Alastair Lamb ได้มีข้อเสนอว่าแท่นหินซึ่งพบที่รัฐเคดาห์ น่าจะมีการบรรจุอัฐิลงในหลุมช่องกลาง คล้ายกับแท่นหินที่พบการบรรจุอัฐิของราชวงศ์กษัตริย์ชาวอยู่ภายในหลุมตรงกลาง¹¹¹ แต่นักวิชาการบางส่วน เช่น H.G. Quaritch Wales และ Stanley J. O'Connor เชื่อว่า แท่นหินที่มีลักษณะ 9 ช่อง น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับคติยันตระศิลปะหรือมณฑลมากกว่า¹¹²

นอกจากในรัฐเคดาห์ ยังพบหลักฐานการวางฤกษ์ที่โบราณสถาน Bongkissam รัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 สันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาเถรวาท ต้นตระกูลหรือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู จากการขุดค้นบริเวณพื้นหินบริเวณแกนกลางลึกลงไปจากพื้นดิน ประมาณ 11 นิ้ว พบแท่นหินปิดแผ่นหินตรงกลางอยู่ ภายใต้แผ่นหินเป็นชั้นทรายสีเหลืองทอง เมื่อขุดลึกลงไปได้แผ่นหินมีลักษณะเป็นห้องกรู ภายในพบผอบเงินอยู่ท่ามกลางวัตถุขุดค้นต่าง ๆ เช่น ลูกปัด ภาชนะดินเผา ประติมากรรม หินกึ่งมีค่า แร่ต่าง ๆ เครื่องประดับทองคำ เช่น แหวน ลูกปัดแผ่นทอง ตัดเป็นรูปใบไม้ รูปดอกบัว รูปเต่า รูปช้าง รูปบุคคล รูปจันทร์เสี้ยว รูปพญานาค รูปวงกลม¹¹³

ภาพที่ 36 แท่นบรรจุวัตถุขุดค้น a : พบที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา b : พบที่จันทิ Bukit Batu Pahat ประเทศอินโดนีเซีย c : พบที่สถูป Pabalu เมืองโปลอนนารูวะ ประเทศศรีลังกา
ที่มา : Stanley J. O'Connor, "Ritual Deposit Boxes in Southeast Asian Sanctuaries," *Artibus Asiae* 28, 1 (1966): 55-56.

¹¹¹ Alastair Lamb, "A Stone Casket From Satingpra : Some further observations," *Journal of the Siam Society* 53, (1965): 31-33.

¹¹² Stanley J. O' Connor, "Ritual Deposit Boxes in Southeast Asian Sanctuaries," *Artibus Asiae* 28, 1 (1966): 53-56.

¹¹³ Tom Harrison and Stanley O'Connor, "The 'Tantric Shrine' excavated at Santubong," *The Sarawak Museum Journal* 15, 30-31 (1967): 201-23.

ภาพที่ 37 แท่นหินพบจากภายในหมู่บ้านบูจิง (Bujang Valley)

ที่มา : [Visit to National Museum of Malaysia \(Pre-Colonial Era\)](https://medium.com/@emmagomez2397/visit-to-national-museum-of-malaysia-pre-colonial-era-5fc29100d7b7), accessed May 10, 2020, available from <https://medium.com/@emmagomez2397/visit-to-national-museum-of-malaysia-pre-colonial-era-5fc29100d7b7>

ภาพที่ 38 ผอบเงิน พบจากการขุดค้นโบราณสถาน Bongkissam รัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย

ที่มา : [A call for a boost to archaeological research](http://sarawakheritagesociety.com/a-call-for-a-boost-to-archaeological-research/), accessed March 10, 2020, available from <http://sarawakheritagesociety.com/a-call-for-a-boost-to-archaeological-research/>

ภาพที่ 39 แผ่นทองตัดเป็นรูปต่าง ๆ พบที่โบราณสถาน Bongkissam รัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย
ที่มา : [Santubong forgotten](https://keynexplorer.wordpress.com/2018/01/09/santubong-forgotten/), accessed March 10, 2020, available from
<https://keynexplorer.wordpress.com/2018/01/09/santubong-forgotten/>

3.5 การวางฤกษ์ในประเทศไทย

เวียดนาม ปรากฏอาณาจักรสำคัญแบ่งตามพื้นที่ เป็น 2 อาณาจักร ได้แก่ อาณาจักรเวียด ตั้งอยู่ทางตอนเหนือจากลุ่มแม่น้ำแดงถึงทิวเขาหวงเซิน มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมมาจากจีน ส่วนอีก อาณาจักรคือ อาณาจักรจามปา ตั้งอยู่ระหว่างจังหวัดกว๋างจีและบิ่งทวง โดยมีพื้นฐานวัฒนธรรมจาก อินเดีย มีศาสนาหลักคือศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 15 ได้เปลี่ยนแปลงศาสนา เป็นพุทธศาสนาเถรวาทในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ก่อนจะเปลี่ยนกลับมาเป็นศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

หลักฐานการวางฤกษ์ในอาณาจักรจามปา พบในช่วงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 ที่ศาสนสถาน โพนคร ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาบริเวณปากแม่น้ำในจังหวัดขางหัว กำหนดอายุจากจารึกได้ในรัชสมัยของ พระเจ้าสัตยวรมัน ราวพุทธศตวรรษที่ 14 สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระศิวะ โดยในอาคารหลังทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือพบการวางภาชนะ 4 ใบ บริเวณตำแหน่งแกนกลาง ด้านในกำแพงทั้ง 4 ทิศ และที่ มุมทั้ง 4 ด้าน ในตำแหน่งแกนกลางลึกลงไปพบการวางอิฐ 4 ก้อน วางล้อมกรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม ตรง กลางของกรอบสี่เหลี่ยมปรากฏแผ่นทองคูนลายรูปช้างยืน 4 แผ่น วางอยู่ตรงกลางของอิฐแต่ละด้าน แผ่นทองรูปจระเข้ รูปเต่าและรูปตรีศูล วางอยู่ที่มุมของอิฐ ตรงกลางของกรอบอิฐพบแผ่นทองตัดเป็น รูปดอกบัวด้านบนมีทรายละเอียดโรยปิดไว้ ด้านบนสุดปิดด้วยแผ่นโลหะทำจากทองและเงิน ทั้งนี้

เมื่อยกแผ่นอิฐขึ้น ภายใต้แผ่นอิฐยังพบแผ่นทอง แผ่นทองแดง แผ่นหยกขนาดเล็ก และเส้นด้ายทองคำ¹¹⁴

นอกจากนี้ในอาคารหลังทิศตะวันตก ก็ยังพบการวางอิฐเป็นกรอบเช่นเดียวกับอาคารหลังทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โดยตรงกลางของกรอบอิฐพบแผ่นทองคุณลายรูปช้างและเต่า รวมทั้งใต้แผ่นอิฐยังพบแผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กถึง 60 แผ่น¹¹⁵ ส่วนอาคารหลังทิศใต้พบภาชนะสำริดฝังอยู่ในหลุมตื้น ภายในภาชนะบรรจุหินมีค่า คริสตัล ฝาภาชนะทองคำ ชิ้นส่วนเหล็กหุ้มด้วยไข่มุกขนาดเล็ก และเมล็ดข้าว ด้านบนสุดของภาชนะสำริดพบผอบเงิน ทั้งนี้ในการก่ออิฐยังพบผอบเงินอีกชิ้นซึ่งมีรูปแบบของศิลปะจีน ภายในผอบไม่ปรากฏสิ่งของใด ๆ นอกจากนี้ในการก่ออิฐ ยังพบวัตถุมีค่าในการก่ออิฐ ชั้นที่ 7 นับจากยอด โดยมีท่อโลหะเชื่อมออกมาในแนวนอน วัตถุมีค่าเหล่านี้ได้แก่ แผ่นทอง, แผ่นเงิน และแผ่นทองแดง รูปทรงกลมมีรูตรงกลาง, ดอกไม้เงิน, แผ่นทองรูปวัชระ, แผ่นทองคุณลายจระเข้, แผ่นทองตัดเป็นรูปช้าง และเศษแผ่นทองไม่เป็นรูปทรง¹¹⁶

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15 – 18 ได้พบหลักฐานการวางฤกษ์ที่ปราสาทมิเชิน ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระศิวะ โดยพบการบรรจุวัตถุมงคล ได้แก่ แผ่นเหล็กรูปทรงกลมมีรูตรงกลาง วางปิดแผ่นทอง แผ่นสำริด แผ่นรูปคล้ายไวโอลิน? แผ่นทองรูปคันศรและแผ่นทองรูปปลา? ทั้งนี้สิ่งของมีค่าดังกล่าวถูกวางอย่างกระจัดกระจายบนพื้น โดยวัตถุมีค่าเหล่านี้คงเคยบรรจุอยู่บนส่วนยอดของปราสาทมิเชิน B1 ที่ปัจจุบันพังทลายลงมา¹¹⁷

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานการวางฤกษ์ที่เขต Thanh Diên จังหวัดเตนินห์ (Tây Ninh) โดยพบชิ้นส่วนแผ่นหิน ซึ่งคงประกอบไปด้วย 4 ส่วน ตรงกลางเป็นช่องสี่เหลี่ยม ทางฝั่งทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สลักเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 6 ช่อง ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือสลักเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 8 ช่อง รูปคันศรและลูกธนู ซึ่งแผ่นหินลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับแผ่นศิลาฤกษ์ที่พบใน

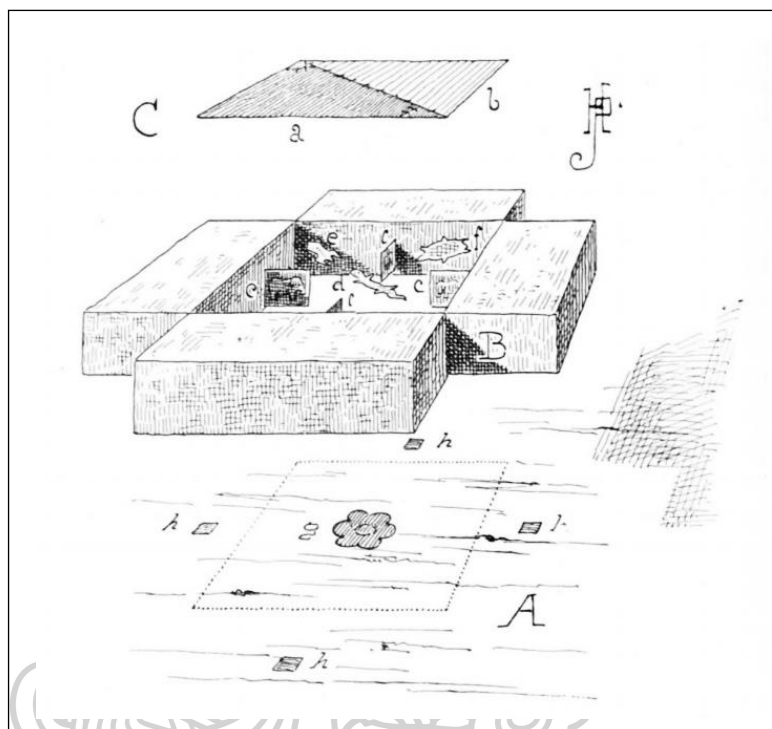
¹¹⁴ Henri Parmentier, *Inventaire descriptif des monuments Chams de l'Annam Vol. 2. Étude de l'art Cam* (Paris: Leroux, 1918), 443.

¹¹⁵ Ibid, 443.

¹¹⁶ Ibid, 444-445.

¹¹⁷ Henri Parmentier, "Nouvelles notes sur le sanctuaire de Po-Nagar Nhatrang," *Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient* 6 (1906): 297.

ปราสาทเขมร โดยสามารถเปรียบเทียบได้กับแผ่นหินที่พบจากปราสาทก (Kok 606) ซึ่งสร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 15¹¹⁸

ภาพที่ 40 ภาพจำลองการวางฤกษ์ในอาคารหลังทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ศาสนสถานโพนคร
ที่มา : Henri Parmentier, *Inventaire descriptif des monuments Chams de l'Annam. Vol. 2 Étude de l'art Cam*, (Paris: Leroux, 1918), 444.

¹¹⁸ Henri Parmentier, "Notes d'archéologie Indochinoise," *Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient* 23 (1923): 283.

3.6 การวางฤกษ์ในประเทศกัมพูชา

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีในปราสาทเขมร พบแท่นหินที่มีการเจาะช่องด้านบนวางไว้ในฐานของปราสาทและใต้ฐานรูปเคารพในศาสนสถาน โดยช่องหินมีไว้เพื่อรับเดือยของรูปเคารพเพื่อยึดรูปเคารพไว้กับแท่นฐาน อย่างไรก็ตามมีการสันนิษฐานว่าช่องด้านบนนี้(จำนวน 16 ช่อง) คงมีไว้เพื่อวางวัตถุมงคล เนื่องจากพบพลอยและหินมีค่าในช่อง¹¹⁹ เช่น ชิ้นส่วนแท่นหินที่กระจายอยู่บริเวณปราสาทเขาพระวิหาร และแผ่นหินจากปราสาทสนวล (Snuol) นอกจากนี้ Henri Parmentier ยังเคยร่างภาพชิ้นส่วนของแผ่นหินในหนังสือ *L'art khmèr classique : monuments du quadrant nord-est* ซึ่งเป็นภาพแผ่นหินที่พบจารึกอักษรสั้นๆ อยู่ภายในช่อง 4 ช่อง¹²⁰ โดยจารึกเป็นคำว่า เพชร (Vajra), มุกดาหาร (Candrakanta), แชนไฟร์ (Sunila) ส่วนแผ่นหินจากปราสาทสนวลพบการเจาะช่องเป็นรูปวงกลม 1 ช่อง, ครึ่งวงกลม, สามเหลี่ยม 2 ช่อง, สี่เหลี่ยม 2 ช่อง, หกเหลี่ยม 1 ช่อง และแปดเหลี่ยม 1 ช่อง ภายในช่องพบจารึกตัวอักษรสั้นๆ ที่มีสัญลักษณ์นาสิก หรือ bija (พยางค์สื่อถึงพระเจ้า) และที่มุมหนึ่งของช่องจะเจาะเป็นท่อขนาดเล็ก เพื่อรับกับเดือยหินก้อนเล็ก ๆ ลักษณะของรูปทรงเรขาคณิตเหล่านี้ทำให้นึกถึงอักษรครันณะที่เก็บอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ซึ่งมีที่มาจากพราหมณ์ในราชสำนัก¹²¹

หลักฐานดังกล่าวจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับการเก็บรัตนชาติในช่องต่าง ๆ บนแท่นหินหรือแผ่นหิน นอกจากนี้ George Coedès ยังให้ความเห็นว่า แผ่นหินเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะคือ มีการแบ่งออกเป็น 4 ส่วน และช่องต่าง ๆ จะวางตัวเอนไปทางทิศตะวันออก ซึ่งสันนิษฐานว่าการวางตัวนี้คงมีนัยยะบางอย่าง ส่วนพลอยและหินมีค่าที่พบภายในแผ่นหินนั้นอาจมีความหมายแทนเทพเคราะห์ ซึ่งคงสัมพันธ์กับสีผิว และพาหนะของเทพแต่ละองค์ ส่วนอักขระที่พบ มีรูปทรงถึง 9 แบบ ก็สื่อถึงเทพนพเคราะห์ทั้ง 9 (นวกฤหะ) เช่นกัน¹²²

ส่วนคำว่า Bija บนแผ่นหินปราสาทสนวล น่าจะทำขึ้นเพื่อเชื่อมโยงกับเทพนพเคราะห์หรือดวงดาวทั้ง 9 ซึ่งวางอยู่ในตำแหน่ง 4 แห่งบนแผ่นหิน ตำแหน่งของช่องน่าจะสัมพันธ์กับตำแหน่งดวงดาวบนท้องฟ้า ณ ช่วงเวลาที่วางศิลาฤกษ์ แม้ว่าสัญลักษณ์ดังกล่าวจะไม่ได้ทำขึ้นเพื่อจุดประสงค์

¹¹⁹ Coedès, "Un yantra récemment découvert à Angkor," 465.

¹²⁰ Parmentier, *L'art khmèr classique : monuments du quadrant nord-est*, 330.

¹²¹ Coedès, "Un yantra récemment découvert à Angkor," 467.

¹²² Ibid, 467.

ทางด้านดาราศาสตร์ แต่การวางแท่นหินใต้เทวรูปในศาสนสถานก็คงมีแนวความคิดที่สัมพันธ์กันระหว่างสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความหมายของนวรรตนะและเทพนพเคราะห์¹²³

จากการขุดค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 1959 H. Marchal ได้ค้นพบชิ้นส่วนแท่นหินที่ปราสาทบัตซุม (Bât Cúm) ปราสาทสามหลังอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 อยู่ทางตะวันออกของนครธม ภายในปราสาททางทิศเหนือพบชิ้นส่วนแท่นหิน 2 ชิ้น ชิ้นหนึ่งเป็นภาพวัชระ ซึ่งน่าจะเป็นภาพพระโพธิสัตว์วัชระปาณี ที่กล่าวถึงในจารึกปราสาทบัตซุม อีกชิ้นหนึ่งพบจารึกตัวอักษร thu นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนลักษณะเดียวกันอีก 7 ชิ้นภายในปราสาทประธาน และด้านหน้าบันไดทางขึ้นปราสาท ซึ่งเมื่อนำมาประกอบกันแล้วสามารถประกอบเป็นตารางได้ 49 ช่อง (ยันตระ)¹²⁴ ซึ่งช่อง 24 ช่อง สร้างเป็นกรอบรอบตารางหมากรุก บรรจุด้วยตัวอักษรสันสกฤตไล่ตามลำดับดั้งเดิมของ 25-1 พยัญชนะ (เสียงกลัน และเสียงนาสิก) ช่องทั้ง 8 ช่องที่ล้อมรอบช่องกลางบรรจุสระเกิน (ลูกครึ่งสระ พยัญชนะ) 4 ตัว (ตามแนวทแยง) สระเสียงออก 3 ตัวและสระเสียงลมเข้าอีก 1 ตัว และสุดท้าย 16 ช่องที่อยู่ระหว่างทั้งสองส่วน บรรจุสระทั้ง 16 ตัว (r,r,l,l อยู่ในแนวทแยง)¹²⁵

สำหรับจำนวนยันตระ 49 ช่อง แสดงให้เห็นนัยยะแฝงบางประการ เนื่องจากการแบ่งจำนวนช่องนี้ทำให้ช่องสามารถเรียงอยู่รอบช่องกลาง และแบ่งเป็น 3 กลุ่มซ้อนกันในตาราง คือ 8, 16, 24 ช่อง ซึ่งแต่ละกลุ่มเชื่อมโยงกัน ดังนั้นใน วาสตูปุระชะมณฑล (Vastupurusamandala) ในส่วนลำดับที่ 7 ที่เรียกว่า สถันดิล (sthandila) ที่มีบทบาทเหนือกว่าใน Vaikhanasagama และ ส่วนอื่น ๆ ในแถบอินเดียใต้ นั้น วาสตูปุระชะมณฑล จะแบ่งช่องออกเป็น 49 ช่องชัดเจน ซึ่งกรณีนี้ช่องกลางจะมีพระพรหม ล้อมรอบด้วยโลกทั้ง 3 เหล่าเทพจะอยู่ใน 8 ช่องด้านใน ส่วนมนุษย์จะอยู่ใน 16 ช่องกลาง และอสูรจะประจำอยู่ 24 ช่องรอบนอก ซึ่งลักษณะยันตระที่พบที่ปราสาทบัตซุมมีความสัมพันธ์กับยันตระที่เรียกว่า ศรียันตระ (Sri yantra) ซึ่งหมายถึง พระพรหม เทพเจ้าผู้สร้างทุกสรรพสิ่งในจักรวาล

สำหรับ ศรียันตระนั้น มีต้นกำเนิดจากศาสนาฮินดู แต่ศาสนาพุทธลัทธิตันตระ ได้หยิบยืมไปใช้ ซึ่งก็สัมพันธ์กับการพบศรียันตระในปราสาทบัตซุม เนื่องจากที่ปราสาทบัตซุมนั้นเป็นพุทธสถาน อย่างไรก็ตามยันตระนี้ อาจจะเป็นเพียงแสดงสัญลักษณ์ของเสียง (Vāc, ซายาพระประชาปติ (Prajapati) หรือ สัญลักษณ์ทางภาษาที่ลดรูปพยัญชนะเพื่อวางบนผังทั้งสามส่วนเท่านั้น¹²⁶

¹²³ Ibid, 467.

¹²⁴ Ibid, 467.

¹²⁵ Ibid, 468.

¹²⁶ Ibid, 472.

นอกจากนี้ ที่ปราสาทบัตซุมทั้งสามหลัง ยังได้พบจารึกที่กรอบประตู เนื้อหาของทั้งสามจารึกนั้นคล้ายคลึงกัน ซึ่งเป็นการกล่าวถึงการประดิษฐานรูปของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์วัชรปาณี และนางปรัชญาปารมิตา ไว้ใจกลางปราสาทซึ่งเปรียบเสมือนการสร้างดอกบัวไว้กลางใจอันบริสุทธิ์ (nijahrlpadma hridayapundarika และ anadakandapadma) โดยดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แทนมณฑลและเป็นองค์ประกอบสำคัญในแนวคิดลัทธิตันตระ โดยเฉพาะลัทธิตันตระในชวา บาหลี¹²⁷ ทั้งนี้ดอกบัวยังเป็นที่ประทับของพระศิวะและพระพรหม กลีบบัวทั้งแปด (astadala) เกี่ยวข้องกับลักษณะทั้งแปดของมนุษย์ ในร่างของโยคี โดยดอกบัวแปดกลีบจะสถิตอยู่ตรงกลางเหนือ Anahatscakra หรือมีดอกบัว 12 กลีบประดับอยู่กลางอกเหนือศีระษะมี Sahasrara หรือดอกบัวพันกลีบที่มีลักษณะต่าง ๆ องค์ประกอบเหล่านี้สร้างร่างมันตระขึ้นมา หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมมติเทพ¹²⁸ ดังนั้นเมื่อวางยันตระได้รูปเคารพที่ปราสาทบัตซุม สัญลักษณ์ที่หมายถึงหัวใจ จะวางอยู่ตรงกลางของยันตระ ส่วนเสนาบดีกวีนทราริมัณษณะ (Kavindrarimathana) ผู้สร้างดอกบัวไว้กลางใจอันบริสุทธิ์ (ผู้สร้างปราสาท) ก็เปรียบเสมือนการสร้างร่างมันตระหรือสมมติเทพ

ของ บวสเซอร์ลีเยร์ (Jean Boisselier)¹²⁹ ได้กล่าวถึงแท่นศิลาฤกษ์ที่พบในปราสาทนครวัด โดยถูกบรรจุอยู่ในหลุมลึก 23 เมตร ประกอบด้วย แท่นศิลาแลงทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 4 ช่อง และมีร่องตรงกลาง โดยแท่นศิลาแลงนี้ปิดทับอยู่บนแท่นศิลาแลงอีกแท่นซึ่งแท่นศิลาแลงด้านล่างนี้เจาะช่องสี่เหลี่ยม 4 ช่อง โดยในช่องขนาดเล็กของทั้งสองแท่นถูกบรรจุด้วยทรายจนเต็ม แต่ที่พิเศษคือแท่นด้านล่างเจาะเป็นช่องทรงกระบอกและบรรจุเซฟไฟร์ขาว 2 เม็ด นอกจากนี้ยังพบแผ่นทอง 2 แผ่น ที่ตีประกบกันอยู่ วางอยู่บนเศษแท่นศิลาแลง และพบแผ่นทองเล็ก ๆ ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส 4 แผ่นอยู่ด้วย รวมทั้งพบว่ามีภาชนะเคลือบเศษแท่นศิลาแลงด้วยทรายบริสุทธิ์ละเอียด

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงแท่นศิลาฤกษ์ที่พบในบริเวณอื่นอีก ได้แก่ แท่นศิลาฤกษ์วัดอัทธาเวีย ประกอบด้วย แท่นศิลาแลง 4 แท่นวางตั้งเรียงอยู่ใต้ระดับฐาน และบรรจุทรายบริสุทธิ์ละเอียดภายในช่องจนเต็ม รวมทั้งพบร่องรอยของแผ่นทองคงเหลืออยู่¹³⁰

¹²⁷ Ibid, 474.

¹²⁸ Ibid, 476.

¹²⁹ Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge*, 206-216.

¹³⁰ Ibid, 206.

แท่นศิลาฤกษ์ปราสาทสระเปรียง พบว่าวางอยู่บนหินที่มีส่วนผสมของหินกรวดมนและดิน แท่นหินนี้ถูกปิดผนึกในช่องสี่เหลี่ยมขนาด 51 เซนติเมตร ปิดด้านบนด้วยแท่นหินทรายที่ผ่านการขัด แต่ไม่เรียบร้อยจำนวน 4 แท่น ขนาดสูง 12 เซนติเมตร พร้อมประดับด้วยแผ่นทองสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 7-8 มม. 5 แผ่นบริเวณด้านข้าง และบรรจุดินในช่องจนเต็มเช่นเดียวกับแท่นอื่น ๆ¹³¹

แท่นศิลาฤกษ์ปราสาทพระอารามโรงแจน มีบันทึกว่า ลักษณะทั่วไปที่แตกต่างจากแท่นอื่น ๆ สันนิษฐานว่าเนื่องมาจากมีแนวคิดที่ค่อนข้างแตกต่างจากแท่นอื่น โดยแท่นนี้ประกอบด้วย แผ่นหินศิลาแลง 2 แผ่น วางต่อกันเพื่อปิดหีบหรือกล่องที่หายไป หีบนี้ตั้งอยู่ในแผ่นหิน 7 แผ่นวางเป็นกากบาทซ้อนกัน มีรูทะลุ และมีการประกอบในลักษณะเข้าเดือยรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตรงกลางลงไปตามความลึกของแท่นทรงกากบาท หีบบางหีบจะมีหีบหลัก ปิดผนึกในกล่องโลหะ (ทองเหลือง) ประดับด้วยพลอย และโลหะหลากชนิดรอบ ๆ วางอยู่ที่กันหลุม¹³²

นอกจากนี้ ชอง บวสเชอเลียร์ ยังพบหลักฐานว่ามีการวางหีบหรือกล่องศักดิ์สิทธิ์นี้อยู่ใจกลางสะพาน ภายในกล่องพบใบไม้เงิน ใบไม้ทองเหลือง คริสตัล 2 เม็ด และควอตซ์ใส วางอยู่ในแท่นศิลาแลงซึ่งมีการเจาะช่องสำหรับบรรจุวัตถุมีค่า¹³³

อย่างไรก็ตาม การบรรจุวัตถุมงคลไม่ได้พบเพียงในสถาปัตยกรรมเท่านั้น ในประติมากรรมรูปเคารพก็พบการบรรจุวัตถุมงคลเช่นเดียวกัน โดยส่วนมากพบว่าอยู่ในส่วนของแท่นฐานใต้รูปเคารพ ซึ่งมักจะอยู่ตรงกลางของศาสนสถาน

แท่นหินใต้ฐานรูปเคารพ มีลักษณะเป็นแท่นหินที่ผ่านการขัดฝนให้เป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือทรงกระบอกตามลักษณะและขนาดของรูปเคารพ และเจาะพื้นผิวด้านบนเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 16 ช่อง รายล้อม ช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตรงกลาง 1 ช่อง¹³⁴ โดยมักพบบริเวณใต้พระบาทของรูปเคารพ ตรงกลางของแท่นวางศิลาฤกษ์ หรืออยู่ส่วนกึ่งกลางของฐานรูปเคารพ ภายในช่องบรรจุวัตถุมีค่าหลากหลาย แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะประกอบไปด้วยใบไม้ทอง 5 ใบ โดย 4 ใบจะตัดแต่งเป็นรูปใบไม้เสมือนใบไม้จริง เชื่อมกันด้วยก้านโลหะที่มีการแกะเป็นเส้นๆ อีกหนึ่งใบจะอยู่ตรงกลางและถูกตัดอย่างสมมาตร บางครั้งมีการสลักที่แผ่นทองเป็นลายดอกบัวหรือลายสี่เหลี่ยม นอกจากนี้อาจบรรจุวัตถุที่ทำมาจากวัสดุ 5 ชนิดแตกต่างกัน (ควอตซ์ เหล็ก ทองเหลือง เงิน ทอง เช่นที่ปราสาทสระ

¹³¹ Ibid, 206.

¹³² Ibid, 207.

¹³³ Ibid, 208.

¹³⁴ แต่เดิมสันนิษฐานว่าใช้บรรจุควิลิ่งค์

เป็รียงรุณ)¹³⁵ ในสมัยบายน พบว่าแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลมีการขัดเกลาที่เรียบร้อยน้อยกว่า การสร้างหินดูจะล้าหลังกว่า มีช่องขนาดเล็กกว่าเดิม และพบรูปแบบใหม่ คือเป็นทรงลูกบาศก์ มี 33 ช่อง (ปราสาทบันทายกเดย) แท่นหินทรงสี่เหลี่ยม จำนวน 17 ช่อง ซ้อนอยู่ในแท่นหินอีกที่¹³⁶ และแท่นหินที่เจาะช่องเพิ่มอีก 16 ช่อง ซ้อนอยู่แถวด้านใน

นอกจากจะพบการบรรจุวัตถุมงคลที่ใต้ฐานของศาสนสถานและรูปเคารพแล้ว ยังพบการบรรจุวัตถุมงคลอยู่บนยอดปราสาทด้วย โดยภายในบัวยอดปราสาทจะมีการตกแต่งให้สามารถใส่แผ่นหินเพื่อบรรจุวัตถุมงคลลงไปได้ ซึ่งแผ่นหินเหล่านี้พบเฉพาะในปราสาทศิลปะกULENและนครวัดเท่านั้น

จากการสำรวจปราสาทเขมรในเมืองพระนครและบริเวณใกล้เคียง พบแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลซึ่งมีขนาดประมาณ 35x35 เซนติเมตร ถึง 55x55 เซนติเมตร เช่น ที่ปราสาทปักชีจำกรง ปราสาทแม่บุญตะวันออก และปราสาทแปรรูป ซึ่งเป็นปราสาทในลัทธิเศวตินิกาย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ลักษณะของแท่นหินทำจากหินเนื้อละเอียด มีการขัดผิวเป็นอย่างดี ช่องภายในทั้ง 16 ช่อง มีขนาดประมาณ 4 - 5 เซนติเมตร เท่ากันทุกแท่น

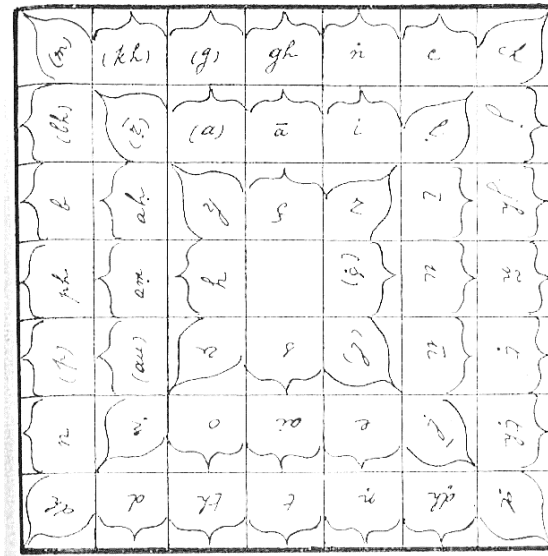
ภาพที่ 41 ภาพและภาพลายเส้นแผ่นหินจากปราสาทสนวล (Snuol)

ที่มา : (ซ้าย) วรรณัย พงศาชลการ, ปราสาทภูเพ็ก มหาศาสนบรรพต มณฑลป้อมเรือวิมาน ไกรลาสแห่งอีสานเหนือ, เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2560, เข้าถึงได้จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/2012/07/02/entry-1>

(ขวา) George Coedès, “Un yantra récemment découvert à Angkor,” Journal Asiatique 240, 12 (1952): 466.

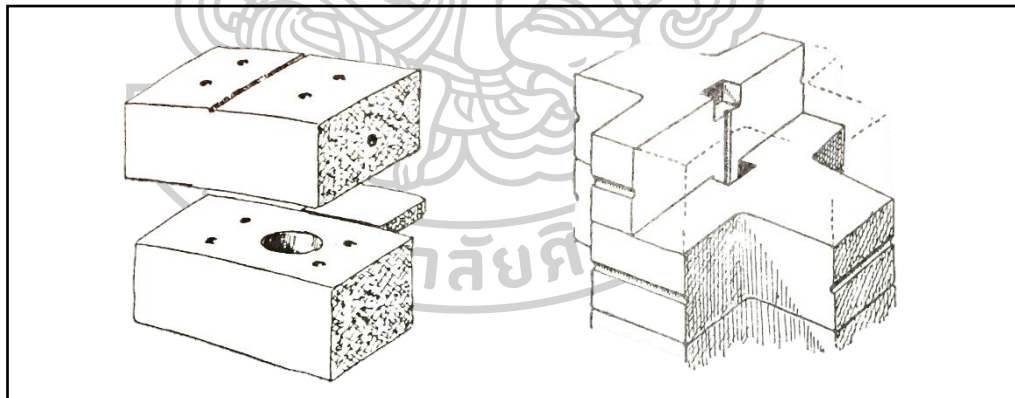
¹³⁵ Boisselier, Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge, 208.

¹³⁶ Ibid, 209.

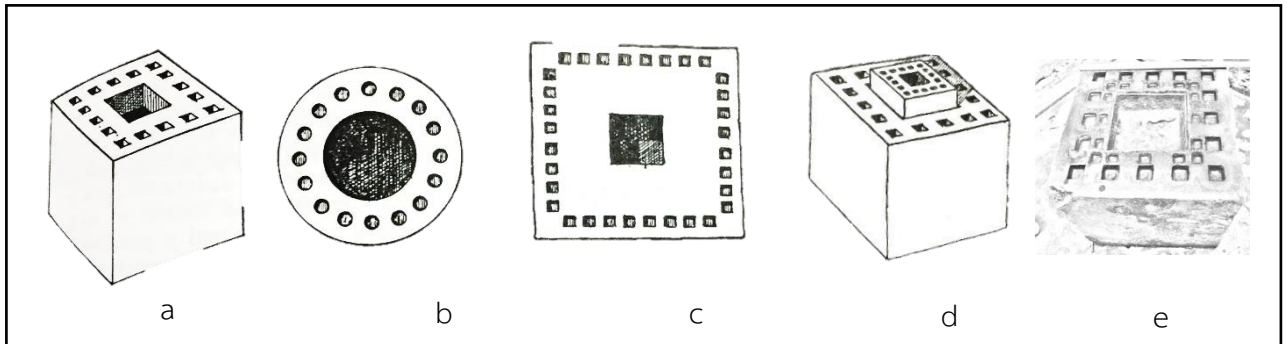
ภาพที่ 42 แผ่นหินที่พบจากปราสาทบัตซุม

ที่มา : George Coedès, "Un yantra récemment découvert à Angkor," *Journal Asiatique* 240, 12 (1952): 469.

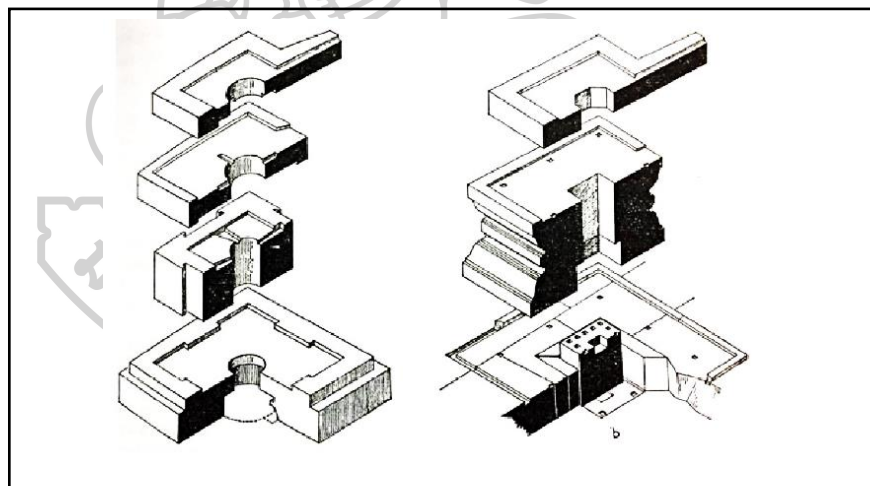

ภาพที่ 43 แท่นศิลาฤกษ์ที่พบในปราสาทนครวัด (ซ้าย) และปราสาทพระอารามโรงเจน (ขวา)

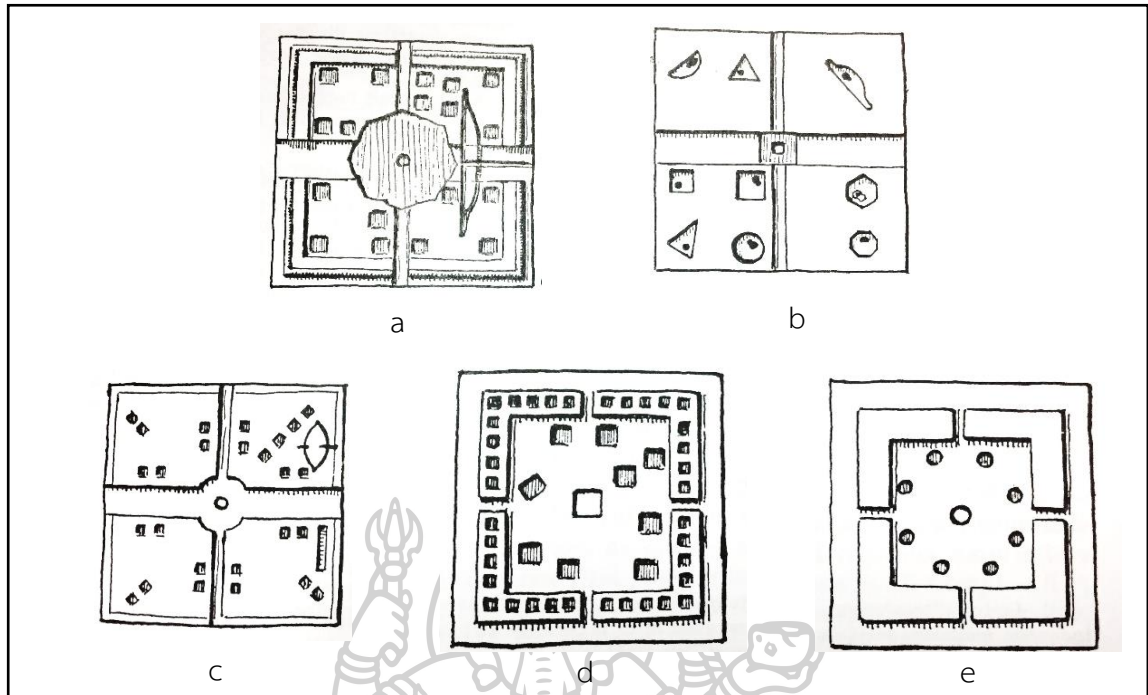
ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge*, (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 207.

ภาพที่ 44 แทนบรรจ้วัดถุมงคล a : พบที่ปราสาทพนมบาแค็ง b : พบที่ปราสาทพนมกรอม (พราหมณ์) c และ d : พบที่ปราสาทบายน e : พบที่ปราสาทพระขรรค์
ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge*, (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 207.

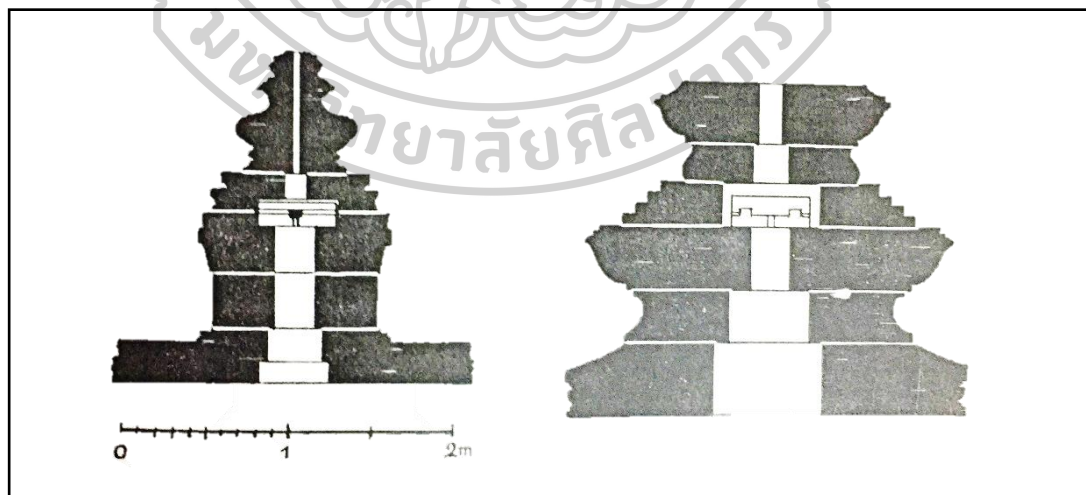

ภาพที่ 45 การบรรจุแทนวัดถุมงคลภายในฐานรูปเคารพ ปราสาทพนมรุง (ช้าย) และปราสาทพนมบาแค็ง (ขวา)
ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge*, (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 213.

ภาพที่ 46 แผนผังที่ใช้ในการบรรจุวัตถุมงคล a : พบที่ปราสาทตำโกรราบ b : พบที่ปราสาทสนวล
c : พบที่ปราสาทกก d : พบที่ปราสาทบันทายกเดย e : พบที่ปราสาทบายน

ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge*, (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 211.

ภาพที่ 47 การวางผังนินบรรจุวัตถุมงคล ปราสาทบันทายศรี(ซ้าย) และปราสาทพระขรรค์(ขวา)
ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge*, (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 211.

Christophe Pottier นักโบราณคดีแห่งสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ (EFEO) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการวางฤกษ์และวัดฤกษ์ค่าที่พบในปราสาทเขมร เมืองพระนคร¹³⁷ซึ่งพบทั้งตำแหน่งเดิมและถูกเคลื่อนย้ายโดยระบุทั้งตำแหน่งและรายละเอียดของวัตถุที่พบในบทความ La restauration du perron nord de la terrasse des Éléphants à Angkor Thom: Rapport sur la première année de travaux (ตารางที่ 2)

และการค้นพบครั้งล่าสุดเมื่อเดือนพฤษภาคม 2563 ที่ศาสนสถานกลางสระสงเมืองพระนครจากการดำเนินงานทางโบราณคดีได้พบประติมากรรมรูปเต่าหินทรายขนาดใหญ่ ด้านบนกระของเจาะเป็นช่อง และประติมากรรมรูปเต่าขนาดเล็กกว่าตัวแรก รวมทั้งแท่งคริสตัลและชิ้นส่วนตรีศูลโลหะ ซึ่งการบรรจุรูปเต่ากลางสระน้ำ ยังเคยพบมาแล้วหลายแห่งด้วยกัน ได้แก่ ปราสาทนาคนันโดยพบด้านตะวันออกของปราสาท ภายในบรรจุเมล็ดพืชและหินมีค่าต่าง ๆ¹³⁸, สระน้ำปราสาทบายน พบร่วมกับแผ่นทอง แท่งคริสตัล หินสีดำและผอบโลหะ, บ่อน้ำบริเวณพื้นที่ผลิตประติมากรรมใกล้ลานพระเจ้าชีเรื่อน¹³⁹ แต่ที่บ่อน้ำนี้พบเป็นเต่าผลิตจากโลหะ ภายในเมื่อกระดองบรรจุแผ่นทองดุนลายรูปวัว แผ่นทองแดง ก้อนตะกั่ว เส้นใยผ้า¹⁴⁰

¹³⁷ Christophe Pottier, "La restauration du perron nord de la terrasse des Éléphants à Angkor Thom: Rapport sur la première année de travaux (avril 1996 – avril 1997)," Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient 84 (1997): 400-01.

¹³⁸ สัมภาษณ์ กังวล คัชชิตา, อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 8 พฤษภาคม 2563.

¹³⁹ Interview with Chhum MengHong, Cambodian archaeologist, May 11, 2020.

¹⁴⁰ Omura Mari and Yamada Takashi Sato Asei, "Study on the Purification Tools," in Report on the Conservation and Restoration Work of the Southern Library of Bayon, Angkor Thom, Kingdom of Cambodia (Angkor: JAPAN-APSARA Safeguarding Angkor, 2011).

ภาพที่ 48 ประติมากรรมรูปเต่า ด้านบนกระดองเจาะช่อง
ที่มา : ราชอาณาจักรกัมพูชา Apsara Authority

ภาพที่ 49 แท่งคริสตัล? พบด้านหน้าประติมากรรมรูปเต่า
ที่มา : ราชอาณาจักรกัมพูชา Apsara Authority

ภาพที่ 50 ชิ้นส่วนตรีศูล พบด้านหน้าประติมากรรมรูปเต่า
ที่มา : ภาควิชาศิลปโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร Apsara Authority

ภาพที่ 51 ประติมากรรมรูปเต่าตัวที่สอง
ที่มา : ภาควิชาศิลปโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร Apsara Authority

นอกจากในประเทศกัมพูชาแล้ว อาณาจักรเจนละยังได้มีศูนย์กลางอีกแห่งอยู่ในประเทศลาว เป็นที่รู้จักกันในนาม เมืองเศรษฐปุระ ซึ่งรุ่งเรืองขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 12 โดยในจดหมายเหตุ จินราชวงศ์สุย (พ.ศ. 1132 - 1161) กล่าวถึงเจนละว่า

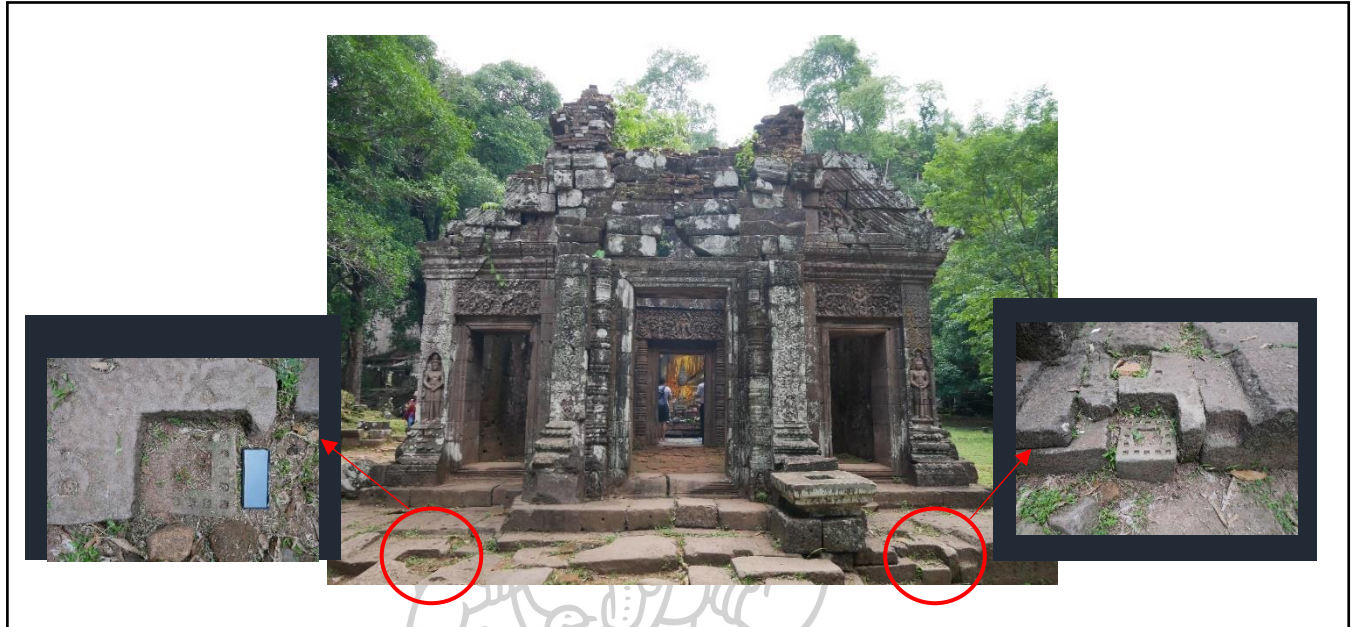
“ใกล้กับราชธานีมีภูเขา ชื่อหลิงเจียโปโพ บนยอดเขามีศาสนสถาน ซึ่งทหารกว่า 1,000 คน เฝ้ารักษายามเป็นประจำ ศาสนสถานนี้ถวายแด่เทพเจ้าทรงนามว่าโพลิตี และมีการบูชาด้วยมนุษย์ด้วย ทุกปีกษัตริย์ต้องเสด็จเข้าไปในศาสนสถานแห่งนี้ เพื่อทรงกระทำพิธีบูชาในเวลากลางคืน”

“หลิงเจียโปโพ” ที่ปรากฏในจดหมายเหตุจีนนี้ ตรงกับ “ลิงคบรรพต” หรือ “ลิงคาทริ” ซึ่งปรากฏในจารึกเมืองอีสานปุระหรือสมโบรีไพรกุก อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 โดยลิงคบรรพตนี้เป็น เทวสถานอันเป็นที่ประทับของพระ “ภัทรเรศวร” ทั้งนี้ ลิงคบรรพต ที่ปรากฏในหลักฐานเอกสาร ก็คือปราสาทวัตพู เทวาลัยในไศวนิกายซึ่งตั้งอยู่บนภูเกล้า ส่วน “ภัทรเรศวร” สันนิษฐานว่าคือศิวลึงค์ ที่เคยถูกประดิษฐานอยู่ด้านในปราสาท

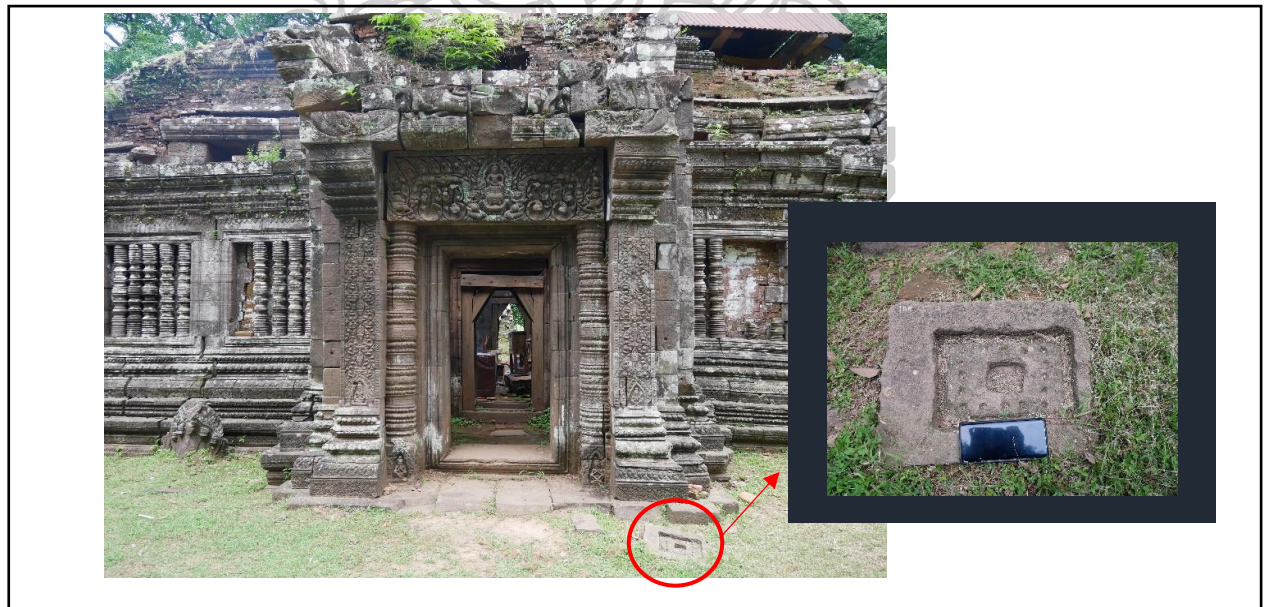
จากการสำรวจบริเวณปราสาทประธานวัตพู ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ก่อสร้างเพิ่มเติมในราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 พบว่ามีการฝังแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลบริเวณด้านหน้าประตูทางเข้าอาคารด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ โดยพบที่ประตูทางด้านทิศตะวันออกจำนวน 1 แท่น ประตูด้านทิศเหนือฝังซ้าย 1 แท่น และถูกวางไว้ใกล้กับบันได บริเวณมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท 1 แท่น ลักษณะของแท่นหินที่พบมีรูปแบบเดียวกับกับแท่นหิน ณ ปราสาทพนมบาเค็ง และปราสาทบายน คือ มีลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยม ตรงกลางเจาะรูสี่เหลี่ยม 1 ช่อง โดยรอบมีช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กล้อมรอบ 16 ช่อง สันนิษฐานว่าแท่นหินนี้คงเคยประดิษฐานอยู่ใต้ทวารบาลของปราสาท

จากวัตพูประมาณ 1 กิโลเมตร ยังมีศาสนสถานอีกแห่ง คือ โรงนางสีดา ซึ่งเป็นศาสนสถานในพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 เช่นเดียวกับวัตพู จากการสำรวจชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมซึ่งกำลังอยู่ในขั้นตอนการบูรณะ ได้พบแท่นหินบรรจุวัตถุมงคล จำนวน 2 แท่น แท่นแรกมีขนาดเล็กกว่า และมีความประณีตในการทำน้อยกว่า ตรงกลางเจาะรูสี่เหลี่ยม 1 ช่อง โดยรอบมีช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กล้อมรอบ 16 ช่อง อีกชิ้นมีจำนวนช่องเช่นเดียวกันกับชิ้นแรกแต่มีขนาดใหญ่กว่า โดยมีขนาดใกล้เคียงกับแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลที่พบในปราสาทปักชีจ่างรง ปราสาทแปรรูป ปราสาทบายน นอกจากนี้ ภายในพิพิธภัณฑวัตพู ยังพบแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลหลายรูปแบบทั้งที่เป็นแท่นสี่เหลี่ยมเจาะช่องขนาดใหญ่ ตรงกลางและมีช่องขนาดเล็กกรายรอบ 16 - 23 ช่อง และแท่นหินเจาะช่องรูปดอกบัว ซึ่งมีลักษณะ

คล้ายกับแท่นหินที่พบในชวา รวมไปถึงแผ่นหินที่เจาะช่องรูปสี่เหลี่ยม รูปใบไม้และรูปคันศร ซึ่งเป็นแผ่นหินที่สันนิษฐานว่าเป็นแผ่นศิลาฤกษ์ที่ใช้ในปราสาทเขมร

ภาพที่ 52 แท่นหินบริเวณปราสาทประธานวัดพู ด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 53 แท่นหินบริเวณปราสาทประธานวัดพู ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 54 แท่นหินบริเวณปราสาทประธานวัดพู ถูกวางไว้ใกล้กับบันไดด้านทิศตะวันออกเพียงเหนือ

ภาพที่ 55 แท่นหินที่พบบริเวณปราสาทโรงนางสีดา

ภาพที่ 56 แท่นหินและแผ่นหินบรรจุวัตถุมงคล ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์วัดพู
ที่มา : นายพงศ์ธันว์ สำเภาเงิน

บทที่ 4

หลักฐานการวางฤกษ์ที่พบในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ปราสาทเขมรที่ปรากฏในประเทศไทย พบการแพร่กระจายอยู่อย่างหนาแน่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12 จนกระทั่งมีการสร้างเมืองพระนครในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แผ่อำนาจเข้ามาแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้พบปราสาทเขมรแพร่กระจายในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มขึ้นจากรยะก่อนหน้า โดยพบหลักฐานการสร้างเริ่มต้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 และพบการกระจายตัวอย่างหนาแน่น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18

ปราสาทเขมรที่พบนี้มีทั้งปราสาทที่สร้างขึ้นถวายแด่เทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ โดยทำหน้าที่ประดิษฐานรูปเคารพต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ทั้งเป็นศาสนสถานสำคัญของเมืองหรืออาณาจักร เช่น ศาสนสถานที่สร้างขึ้นเพื่อถวายบรรพบุรุษ ศาสนสถานประจำชุมชน ศาสนสถานประจำโรงพยาบาล หรือสุคนาลัย และศาสนสถานประจำที่พักคนเดินทาง

ปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 ที่ผู้วิจัยรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับการวางฤกษ์มานี้ เป็นปราสาทเขมรที่มีการค้นพบหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่งในหลักฐาน 3 ประเภทนี้ ได้แก่

1. แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยม มีการเจาะช่องเป็นรูปทรงต่าง ๆ เช่น รูปสี่เหลี่ยม รูปใบไม้ รูปคันธนู
2. แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยม บางครั้งทำเป็นทรงลูกบาศก์ ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยม จำนวน 9 หรือ 17 ช่อง
3. วัตถุไม้ค่าต่าง ๆ เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นสำริด เครื่องประดับ

4.1 ปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 – กลางพุทธศตวรรษที่ 17 (สมัยบาปวน)

4.1.1 ปราสาทพนมวัน

ปราสาทพนมวัน พบหลักฐานการก่อสร้างหลายสมัยด้วยกัน ได้แก่ ปราสาทอิฐ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15 และปราสาทประธานหินทราย สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 จากจารึกปราสาทหินพนมวัน 3 เรียกปราสาทแห่งนี้ว่า "เทวาศรม"¹⁴¹ เชื่อว่าแต่เดิม ปราสาทพนมวันถูกใช้เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู

จากการบูรณะปราสาทพนมวัน ได้พบแผ่นทองจำนวนมาก วางอยู่ตามจุดสำคัญต่าง ๆ ได้แก่

ด้านตะวันออกของปราสาทประธาน

- แผ่นทองรูปใบไม้ ภายในดุนเป็นลายเส้นใบ พบที่วงกบด้านทิศตะวันออกปราสาทประธาน จำนวน 2 ชิ้น ขนาด 5.7 x 12.5 เซนติเมตร
- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย ขนาดประมาณ 2 x 2 เซนติเมตร พบที่วงกบด้านทิศตะวันออกปราสาทประธาน จำนวน 6 ชิ้น

ด้านทิศตะวันตกของปราสาทประธาน

- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย พบที่วงกบด้านทิศตะวันตกปราสาทประธาน จำนวน 4 ชิ้น ขนาดประมาณ 2 x 2 เซนติเมตร
- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยม ภายในดุนลายดอกบัวแปดกลีบ ขนาด 8 x 8 เซนติเมตร พบด้านหน้าวงกบทิศตะวันตกปราสาทประธาน

ด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน

- แผ่นทองรูปใบไม้ ภายในดุนเป็นลายเส้นใบ พบที่วงกบด้านทิศใต้ปราสาทประธาน จำนวน 2 ชิ้น ขนาด 5.8 X 11.5 และ 6 X 11.7 เซนติเมตร

¹⁴¹ ประสาร บุญประคอง และทองสืบ ศุภะมาร์ค, "จารึกปราสาทหินพนมวัน 3," in จารึกในประเทศไทย เล่ม 4 : อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 17-18 (กรุงเทพฯ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 25-31.

- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย พบที่วงกบด้านทิศใต้ปราสาทประธาน จำนวน 4 ชิ้น
ขนาดประมาณ 2 x 2 เซนติเมตร

ด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน

- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย ขนาดประมาณ 2 X 2 เซนติเมตร พบที่วงกบด้านทิศเหนือปราสาทประธาน จำนวน 6 ชิ้น
- แผ่นเงินรูปใบไม้ ภายในคุนเป็นลายเส้นใบ ขนาด 4.6 x 8.5 เซนติเมตร พบที่วงกบด้านทิศเหนือปราสาทประธาน จำนวน 1 ชิ้น

มณฑป

- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย ขนาดประมาณ 2 X 2 เซนติเมตร พบบนมณฑปชั้นที่ 18 มุขตะวันออกเฉียงใต้ปราสาทประธาน จำนวน 4 ชิ้น
- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย ขนาดประมาณ 2 X 2 เซนติเมตร พบบนมณฑปชั้นที่ 21 มุขตะวันออกเฉียงใต้ปราสาทประธาน จำนวน 4 ชิ้น
- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย ขนาด 6.3 X 6.5 เซนติเมตร พบที่ฐานเชิงมณฑปปราสาทประธานชั้นสุดท้าย ด้านทิศตะวันออก จำนวน 1 ชิ้น
- แผ่นทองรูปใบไม้ ภายในคุนลายเส้นใบ ขนาด กว้าง 2-2.5 ยาว 13-13.5 เซนติเมตร พบที่ฐานเชิงมณฑปปราสาทประธานชั้นสุดท้าย ด้านทิศตะวันออก จำนวน 2 ชิ้น
- แผ่นเงินรูปใบไม้ ภายในคุนลายเส้นใบ ขนาด 2.5 x 13.5 และ 2.5 x 11.7 เซนติเมตร พบที่ฐานเชิงมณฑปปราสาทประธานชั้นสุดท้าย ด้านทิศตะวันตก จำนวน 2 ชิ้น
- แผ่นสำริดรูปใบไม้ ภายในคุนลายเส้นใบ ขนาด 6.3 x 11 เซนติเมตร พบที่ฐานเชิงมณฑปปราสาทประธานชั้นสุดท้าย ด้านทิศเหนือ
- แผ่นทองรูปใบไม้ ภายในคุนลายเส้นใบ ขนาด 2.3 x 13 เซนติเมตร พบที่ฐานเชิงมณฑปปราสาทประธานชั้นสุดท้าย ด้านทิศใต้ จำนวน 2 ชิ้น

- แผ่นสำริดรูปใบไม้ ภายในดินเคลือบเส้นใบ ขนาด 6.3 x 10.5 เซนติเมตร พบที่ฐานเชิงมณฑปปราสาทประธานชั้นสุดท้าย ด้านทิศใต้

- แผ่นทองรูปใบไม้ พบจากการบูรณะปราสาทประธาน ขนาด 2.3 x 2.7 เซนติเมตร จำนวน 1 ชิ้น

ปรารงค์น้อย

- แผ่นทองตัดเป็นรูปใบไม้เรียบ พบใต้วงกบประตูตัวล่าง(ประตูหลอก) ด้านทิศใต้บริเวณปรารงค์น้อย จำนวน 4 ชิ้น ขนาดประมาณ กว้าง 1.9-2 ยาว 3.7-4.5 เซนติเมตร

- แผ่นสำริดตัดเป็นรูปใบไม้เรียบ พบใต้วงกบประตูตัวล่าง(ประตูหลอก) ด้านทิศตะวันตก บริเวณปรารงค์น้อย จำนวน 3 ชิ้น ขนาดประมาณ กว้าง 1.6 ยาว 3.3 เซนติเมตร

- แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย ขนาด 5.7 x 5.7 เซนติเมตร พบใต้วงกบตัวล่าง บริเวณปรารงค์น้อย

นอกจากนี้ ข้อมูลโบราณวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย พบว่ามีการบรรจุหินสี ซึ่งมีการเจียรไนเป็นรูปทรงกลมและสี่เหลี่ยม ลงในแท่นหินทราย ซึ่งพบภายในปราสาทประธาน ปราสาทพนมวัน

ภาพที่ 57 หินสีที่ถูกบรรจุในแท่นหินทราย พบภายในปราสาทประธาน ปราสาทพนมวัน

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย

จากข้อมูลการลงพื้นที่สำรวจบริเวณปราสาทพนมวัน ได้พบแท่นหินทรงสี่เหลี่ยมและทรงกลม สันนิษฐานว่าเป็นแท่นฐานรูปเคารพและส่วนประกอบสถาปัตยกรรม ด้านบนเจาะช่องเพื่อบรรจุวัตถุมงคล

ภาพที่ 58 แท่นหินรูปแบบต่าง ๆ ที่มีการเจาะช่องเพื่อบรรจุวัตถุมงคล พบบริเวณปราสาทพนมวัน

4.1.2 ปราสาทพะโค

ปราสาทพะโค ตั้งอยู่หมู่ที่ 13 บ้านพะโค ตำบลกระโทก อำเภอโขงเจียม จังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะเป็นปราสาท 3 หลัง ก่อด้วยอิฐและหินทราย ปราสาทประธานหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหน้ามีปราสาทอีก 2 หลัง ตั้งเยื้องขึ้นมาเล็กน้อย หันหน้าเข้าหากัน จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและหลักฐานทางโบราณคดี สามารถกำหนดอายุปราสาทได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 16

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีของกรมศิลปากรในพ.ศ.2534 ขณะขุดแต่งในบริเวณบันไดด้านทิศเหนือของปราสาทหลังกลาง ระหว่างการขุดแต่งของจุดกึ่งกลางบันได พบการเรียงอิฐเป็นแนวตรงสูงขึ้นมาถึงบันไดหินทราย จากจุดกึ่งกลางของอิฐที่ก่อขนาดทั้งสองด้าน เป็นชั้นทับถมของทรายละเอียด เมื่อขุดได้ระดับ 30 เซนติเมตร พบท่อสำริดโผล่ออกมาในแนวตั้งตรง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร และใหญ่ขึ้นตามระดับความลึกเมื่อขุดต่อไป และสิ้นสุดท่อใน

ระดับความลึกของชั้นทับถมทรายผสมหิน 60 เซนติเมตร เมื่อสุดปลายท่อ พบแผ่นทองขนาด 9×9 เซนติเมตร แผ่นเงินขนาด 25×25 เซนติเมตร และแผ่นสำริดขนาดใหญ่แต่มีสภาพชำรุดไม่สามารถวัดขนาดได้ แผ่นโลหะทั้ง 3 แผ่น ถูกเย็บซ้อนติดกันโดยเจาะรูตรงกลางและมีท่อสำริดตั้งตรงขึ้นมาจากแผ่นทอง

แผ่นทอง แผ่นเงิน และแผ่นสำริดนี้ มีแท่นหินทราย 4 แท่น ขนาดกว้าง 23 เซนติเมตร ยาว 90 เซนติเมตร หนา 12 เซนติเมตร วางล้อมเป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยม เมื่อนำแผ่นโลหะออกและทำการปรับระดับ ทำให้พบพลอยและควอทซ์ จำนวน 6 เม็ด และเมื่อปรับระดับลึกลงไปอีก ก็พบแผ่นทอง อยู่กึ่งกลางชั้นทรายในกรอบสี่เหลี่ยม เรียงลำดับดังนี้

แผ่นทองทรงสี่เหลี่ยมดุนลายรูปดอกบัวแปดกลีบ ขนาด 8.5×8.5 เซนติเมตร, แผ่นทองทรงสี่เหลี่ยมดุนลายรูปครุฑ ขนาด 6.5×6.5 เซนติเมตร, แผ่นทองทรงสามเหลี่ยมโค้งดุนลายรูปนาคร 7 เศียร , แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมขนาด 3×2.75 เซนติเมตร, แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมขนาด 2.5×2.5 เซนติเมตร, แผ่นทองรูปสามเหลี่ยมโค้ง และแผ่นทองรูปสี่เหลี่ยม ขนาด 1×1 เซนติเมตร จำนวน 37 ชิ้น ทั้งหมดนี้พบในบริเวณเดียวกัน

นอกจากนี้ยังพบแผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมมีจารึก 3 ตัว แต่ไม่สามารถถอดความได้, แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมดุนลายรูปเต่า, แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมดุนลายรูปช้าง 4 แผ่น ขนาด 7.5×7.5 เซนติเมตร วางอยู่กึ่งกลางของแผ่นหินแต่ละแผ่น ทั้งนี้แผ่นทองถูกวางในลักษณะที่วางแผ่นทองหนึ่งแผ่น แล้วใช้ทรายโรยปิดหน้าแล้วจึงวางอีกแผ่น โดยมีเศษทองถูกโปรยอยู่รอบ ๆ

เมื่อยกแท่นหินที่ล้อมเป็นกรอบอยู่ ยังพบแผ่นสำริดรูปใบไม้ด้านทิศตะวันออก และแผ่นทองรูปใบไม้ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 59 บันไดด้านทิศเหนือของปราสาทหลังกลาง ซึ่งเป็นจุดที่พบท่อสำริด ปราสาทพะโค
 ที่มา : หน่วยศิลปากรที่ 6, รายงานการขุดแต่งปราสาทหินบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบล กระ
 โทก อำเภอโศกชัย จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : หน่วยศิลปากรที่ 6, 2534), 24.

ภาพที่ 60 แท่นหินทรายและแผ่นทองที่อยู่ปลายท่อสำริด ปราสาทพะโค
 ที่มา : หน่วยศิลปากรที่ 6, รายงานการขุดแต่งปราสาทหินบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบล กระ
 โทก อำเภอโศกชัย จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : หน่วยศิลปากรที่ 6, 2534), 25.

ภาพที่ 61 ท่อสำริด พบที่ปราสาทพะโค
 ที่มา : หน่วยศิลปากรที่ 6, รายงานการขุดแต่งปราสาทหินบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบล กระ
 โทก อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : หน่วยศิลปากรที่ 6, 2534), 29.

ภาพที่ 62 ซ้าย : แผ่นสำริด พบใต้แท่นหินด้านทิศตะวันออก ขวา : แผ่นทองพบใต้แท่นหินด้านทิศ
 ตะวันตก

ที่มา : หน่วยศิลปากรที่ 6, รายงานการขุดแต่งปราสาทหินบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบล กระ
 โทก อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : หน่วยศิลปากรที่ 6, 2534), 32.

ภาพที่ 63 ซ้าย : พลอยและควอทซ์ จำนวน 6 เม็ด ขวา : แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมดุนลายดอกบัว 8 กลีบ
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

ภาพที่ 64 แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมดุนลายรูปช้าง 4 แผ่น
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

ภาพที่ 65 แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมดุนลายรูปครุฑ (A) พญานาค (B) เต่า (C) และแผ่นทองมีจารึก (D)
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

4.1.3 กุเกษม

กุเกษม ตั้งอยู่ที่บ้านใหม่คลองเตย ตำบลสะแกกราช อำเภอปทุมราช จังหวัดนครราชสีมา เป็นปราสาทหลังเดียว ก่อด้วยหินทราย อยู่ในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกด้านเดียวและมีมุขเชื่อมต่อกับอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านหน้า จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ เช่น ชิ้นส่วนรูปเคารพ ฐานประติมากรรมต่าง ๆ สันนิษฐานว่า กุเกษมนี้สร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 17¹⁴²

ส่วนของฐานประติมากรรม 3 ฐานที่พบในท้องครรภคฤหะสันนิษฐานว่าน่าจะสามารถนำมาประกอบเข้ากันเป็นฐานโยนที่ประดิษฐานศิวลึงค์ได้ โดย 1 ใน 3 ของแท่นฐาน มีลักษณะเป็นแท่นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ที่มีมุมตรงกลางของแต่ละด้านและมุมแท่น เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาด 2.5X2.5 เซนติเมตร บริเวณกลางแท่นยกขึ้นเป็นแท่นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 34X34X7 เซนติเมตร แท่นที่ยกขึ้นนี้ เจาะช่องตรงกลางขนาด 7.5X7.5 เซนติเมตร และตรงกลางในแต่ละด้านช่องขนาด 2X2 เซนติเมตร เมื่อพลิกแท่นฐานคว่ำลง ก็พบการเจาะช่องเช่นเดียวกัน โดยเจาะช่องที่บริเวณตรงกลางของแต่ละด้าน ส่วนกลางแท่นทำเป็นช่องรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส สอดคล้องกับช่องที่ยกแท่นขึ้นด้านหน้า

นอกจากนี้ ยังพบแท่นบรรจุวัตถุมงคล ภายในท้องครรภคฤหะ มีลักษณะเป็นแท่นหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 18X20X11 เซนติเมตร ตรงกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 6.5 เซนติเมตร ลึก 6 เซนติเมตร ต่อจากนั้นเจาะทะลุถึงผิวอีกด้านเป็นช่องกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 เซนติเมตร โดยรอบของช่องสี่เหลี่ยม เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีขนาด 2 เซนติเมตร จำนวน 8 ช่อง สันนิษฐานว่าแท่นบรรจุวัตถุมงคลนี้ น่าจะถูกวางอยู่ภายในฐานประติมากรรมที่กล่าวไปข้างต้น ตามรูปแบบการประดิษฐานศิวลึงค์ที่พบในวัฒนธรรมเขมร¹⁴³

และในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2563 ขณะบูรณะด้วยวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis) ได้พบแผ่นทองรูปใบไม้ และชิ้นส่วนแผ่นเงินรูปใบไม้ จำนวนอย่างละ 2 ใบ วางอยู่ภายในหินที่ถอดรื้อออกมาจาก

¹⁴² สมเดช ลีลามโนธรรม, รายงานการขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานปราสาทกุเกษม บ้านใหม่คลองเตย ตำบลสะแกกราช อำเภอปทุมราช จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา, 2561), 86-97.

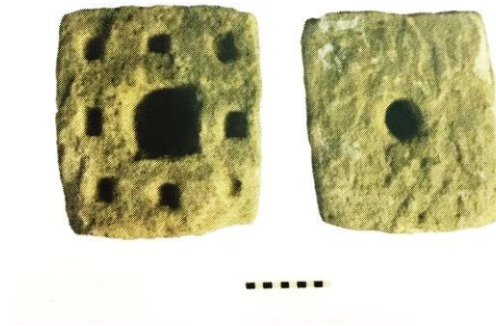
¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, 37.

ปราสาทประธานชั้นที่ 12 โดยหินนั้นสันนิษฐานว่าเป็นส่วนของวงกบประตูและมีการเจาะเป็นร่องตื้น ๆ เพื่อบรรจุแผ่นทอง ด้านบนปิดทับด้วยหินทรายรูปสี่เหลี่ยม 6 ก้อน โดยแผ่นทองรูปใบไม้วางอยู่ในหินก้อนที่ 3 และ 6 ในแผ่นหินรองรับวงกบประตูด้านทิศเหนือ ส่วนแผ่นเงินวางอยู่ในหินก้อนที่ 2 และ 7 ในแผ่นหินรองรับวงกบประตูด้านทิศใต้¹⁴⁴

ภาพที่ 66 ฐานประติมากรรมที่พบภายในห้องครรภคฤหะ จำนวน 3 ฐาน
 ที่มา : สมเดช ลีลามโนธรรม, รายงานการขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานปราสาทกุเกษม บ้านใหม่
 คลองเตย ตำบลสะแกกราช อำเภอปทุมราชบุรี จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12
 นครราชสีมา, 2561), 36.

¹⁴⁴ สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา, "รายงานการตรวจสอบโบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงานโครงการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทหินด้วยวิธีอนัสติโลซิส (ระยะที่ 4) ณ ปราสาทกุเกษม ตำบลสะแกกราช อำเภอปทุมราชบุรี จังหวัดนครราชสีมา," 29 พฤษภาคม 2563.

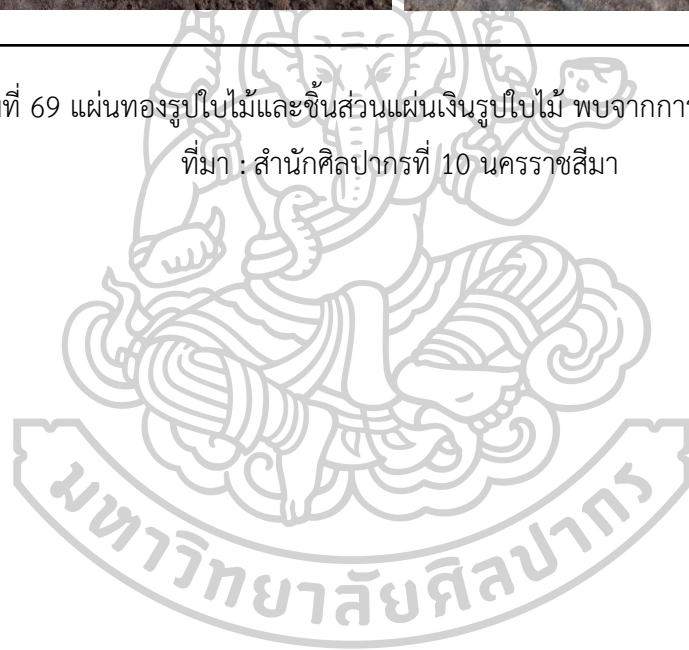
ภาพที่ 67 แท่นบรรจุวัตถุถมงคล พบภายในห้องครรภคฤหะ กู่เกษม
 ที่มา : สมเดช ลีลามโนธรรม, รายงานการขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานปราสาทกู่เกษม บ้านใหม่
 คลองเตย ตำบลสะแกกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12
 นครราชสีมา, 2561), 35.

ภาพที่ 68 หินบริเวณวงกบประตูที่มีการพบแผ่นทอง (ซ้าย) และชิ้นส่วนแผ่นเงิน (ขวา)
 ที่มา : นางสาวณิชชยา สารรัตน์

ภาพที่ 69 แผ่นทองรูปใบไม้และชิ้นส่วนแผ่นเงินรูปใบไม้ พบจากการบูรณะกุฎเกษม
ที่มา : สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

4.1.4 ปราสาทพิมาย

ปราสาทพิมาย เป็นพุทธสถานในพุทธศาสนามหายาน ลัทธิวัชรยาน จากหลักฐานด้านจารึกที่พบบริเวณด้านตะวันออกของปราสาทประธาน กล่าวถึง การสรรเสริญพระพุทธเจ้าและพระราชานาม ศรีสุริยวรมันหรือพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 โดยระบุถึงมหาศักราช 958 และ 968 ตรงกับพุทธศักราช 1579 และ 1589 นอกจากนี้จารึกกรอบประตูด้านทิศใต้ ยังกล่าวถึงการถวายสิ่งของแก่ศาสนสถาน ตรงกับพุทธศักราช 1651-1655 ต่อมาในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้มีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมอีก 2 หลัง ได้แก่ ปราสาทหินแดงและปราสาทพรหมทัต บริเวณด้านหน้าปราสาทพิมาย

ปราสาทพิมาย มีลักษณะเป็นปราสาทหลังเดียว หน้าหน้าไปทางทิศใต้ มีรูปแบบแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม มีมุขยื่นทั้ง 4 ด้าน มุขด้านทิศใต้เชื่อมต่อกับมณฑป ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีอาคารก่อด้วยศิลาแลง เรียกว่า ปราสาทพรหมทัต เนื่องจากพบประติมากรรมรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประดิษฐานอยู่ภายในด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดง หรือที่เรียกว่า ปราสาทหินแดง และมีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งอยู่บนฐานเดียวกับปราสาทหินแดง เรียกว่า หอพรหมณ์ เนื่องจากมีการพบศิวิลิ่งค์จำนวน 7 องค์ อยู่ใน

นอกจากนี้ ยังมีอาคารหลังอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณปราสาทพิมาย ได้แก่ พลับพลา ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้ากำแพงชั้นนอก ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน มีลักษณะเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยหินทรายสีแดง จากการขุดแต่งเมื่อพ.ศ. 2511 ได้พบโบราณวัตถุจำนวนมาก เช่น รูปเคารพ เครื่องประดับ และเหรียญสำริด จึงเรียกอาคารดังกล่าวนี้ว่า คลังเงิน ถัดเข้ามาคือสะพานนาคราช กำแพงแก้วและซุ้มโคปุระ เมื่อผ่านซุ้มโคปุระเข้ามา จึงเป็นซาลาทางเดินซึ่งทอดไปยังซุ้มประตูระเบียงคดด้านทิศใต้ ทางด้านทิศตะวันตกของปราสาทประธาน ภายนอกระเบียงคด ปรากฏอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยหินทราย สันนิษฐานว่าเป็นบรณาลัย

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีภายในลานปราสาทเมื่อ พ.ศ.2497 บริเวณระหว่างซุ้มประตูระเบียงคดด้านทิศใต้กับมณฑปปราสาทประธาน มีการถมทรายขึ้นสูงจากระดับพื้นเดิมราว 50-60 เซนติเมตร แล้วใช้ศิลาแลงขนาดใหญ่ปูเรียงเป็นพื้นอยู่บนทรายอีกชั้นหนึ่ง สูงขึ้นมาราว 50 เซนติเมตร เป็นทางเดินเข้าสู่ประตูด้านนี้ และเมื่อขุดลอกมูลทรายถมทางเดินบริเวณนั้นออก ได้พบหม้อสำริดหกใบ ภายในบรรจุแผ่นเงินและแผ่นเงินชุบทองรูปสี่เหลี่ยม มีทั้งแบบเรียบไม่มีลาย และ

ลายดอกจันทน์ ลายสังข์ ลายเศียรนาค และบางแผ่นมีจารึกอักษรขอม ชยะ ลากะ ฤทธิ โดยภายในหม้อนี้ยังมีร่องรอยของข้าวเปลือกติดอยู่¹⁴⁵ ทั้งนี้จารึกที่ปรากฏบนแผ่นโลหะนี้ สามารถกำหนดอายุจากรูปแบบตัวอักษรได้อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 18¹⁴⁶

ในการบูรณะปราสาทประธานเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2507 หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ และนายโกรลิเยร์ (B.P.GROSLIER) สถาปนิกชาวฝรั่งเศส ได้ให้ข้อสังเกตว่า เมื่อยกหินลงจากยอดปราสาทประธานทุกหกชั้น จะพบโบราณวัตถุจำพวกแก้ว แหวน แผ่นเงิน แผ่นทองคำ ฝังอยู่ในก้อนหินที่เจาะเป็นหลุมลึกลงไปแล้วมีอิฐเผาทำเป็นฝาปิดไว้ ตำแหน่งของหลุมจะอยู่ตามทิศ บางชั้นมีสี่ทิศ บางชั้นมีแปดทิศ โดยตั้งแต่ฐานล่างสุด จนถึงยอดสุด มีหลุมที่บรรจุสิ่งของทั้งหมด 135 หลุม¹⁴⁷

แผ่นทองและแผ่นเงินนี้มีทั้งรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและรูปใบไม้ โดยนายโกรลิเยร์ ได้อธิบายว่าแผ่นเงินและแผ่นทองที่ฝังอยู่ในก้อนหินที่ปราสาทประธาน ควรจะวางคว่ำหนึ่งใบ หงายหนึ่งใบ และจะมีสีต่างๆ (แปง) แต้มไว้ด้วย การเจาะหลุมและบรรจุสิ่งของต่าง ๆ ใวนั้นเป็นการบูชาดวงดาวบนท้องฟ้าและเทวดาประจำทิศ

นอกจากนี้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2507 ยังได้มีการขุดตรวจพื้นที่ตรงกลางปราสาทประธาน พบว่าเป็นผนังก่ออิฐกันดินไว้ทั้งสี่ด้าน ขุดลงไปจนหมดการก่ออิฐซึ่งลึกประมาณ 3.9 เมตร โดยนายโกรลิเยร์ได้สันนิษฐานว่า “กำแพงอิฐนี้น่าจะเป็นฐานรากก่อขึ้นมาสำหรับพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อเริ่มทำการก่อสร้างวางฐานรากปราสาทองค์นี้ สิ่งต่าง ๆ ที่ขุดพบซึ่งมีทั้งภาชนะเครื่องสังเวศ เศษกระดูกมนุษย์ และเปลือกหอยต่างๆ ชวนให้คิดเห็นไปในทางนี้”¹⁴⁸

จากการบูรณะบริเวณระเบียงคดในพ.ศ.2532 ได้พบแผ่นทองดุนลายรูปดอกบัว 8 กลีบ ซึ่งบรรจุอยู่ในช่องที่ทำไว้เฉพาะ¹⁴⁹ รวมถึงซุ้มระเบียงคดเกือบทุกด้าน

¹⁴⁵ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2532), 47.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 47.

¹⁴⁷ สมบูรณ์ บุญเวทย์, "บันทึกประสบการณ์ครั้งแรกเริ่มบูรณะปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมรุ้ง," ศิลปากร 41, 5 (กันยายน-ตุลาคม 2541): 72.

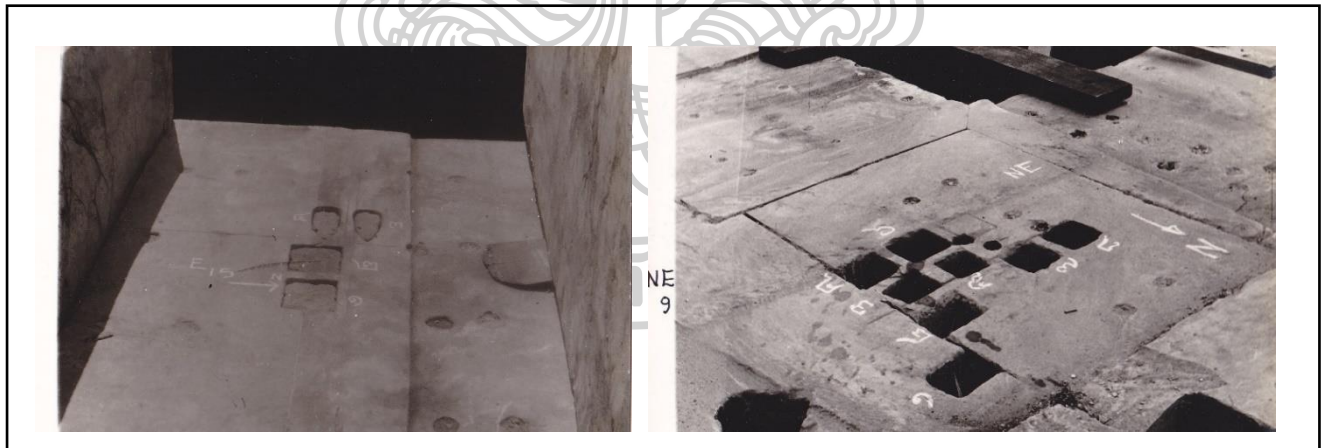
¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 90.

¹⁴⁹ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, 39.

ภาพที่ 70 แผ่นโลหะที่พบภายในหม้อสำริด บริเวณระหว่างขุมประตู่ระเปียงคุด้านทิศใต้กับมณฑป
ปราสาทประธาน

ที่มา : กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร

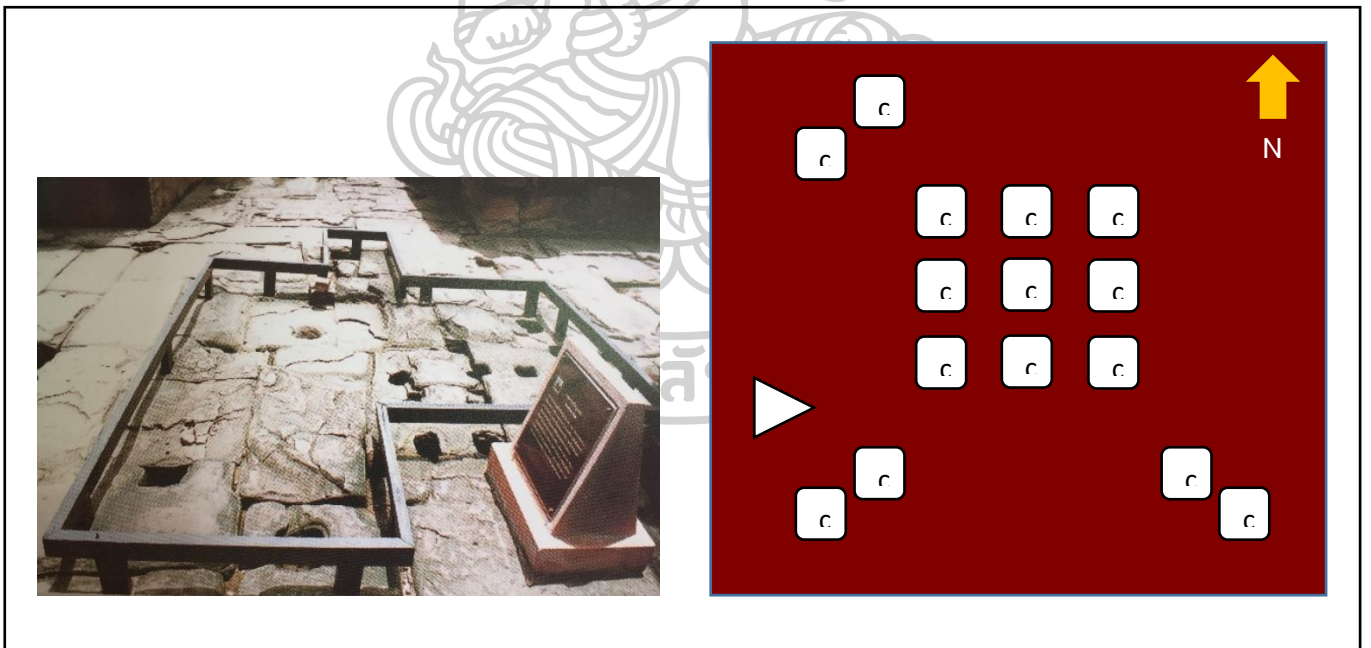

ภาพที่ 71 หลุมบรรจุวัตถุถมงคลที่พบในระหว่างการบูรณะปราสาทประธาน ปราสาทพิมาย

ที่มา : สมบูรณ์ บุญยเวชย์

ภาพที่ 72 วัตถุมงคลที่พบจากการบูรณะปราสาทประธาน ปราสาทพิมาย
ที่มา : สมบูรณ์ บุญยเวทย์

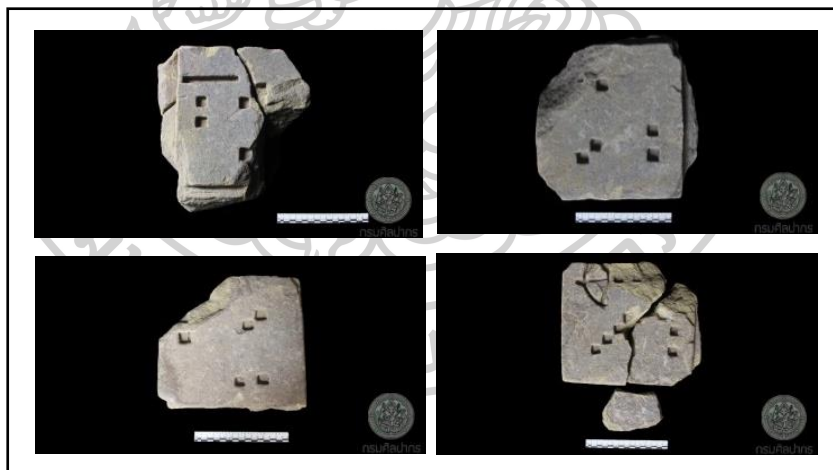

ภาพที่ 73 หลุมบรรจุวัตถุมงคล บริเวณระเบียงคดปราสาทพิมาย

4.1.5 ปราสาทหนองหงส์

ปราสาทหนองหงส์ ตั้งอยู่ในตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ มีลักษณะเป็นปราสาทอิฐ 3 หลัง บนฐานศิลาแลงเดียวกัน วางตัวเรียงกันในแนวเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก จากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ทับหลังและหน้าบันที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 17

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีของกรมศิลปากร ในพ.ศ. 2545 พบหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับการวางฤกษ์ ได้แก่ ชิ้นส่วนแผ่นหิน 4 แผ่น พบบริเวณกลุ่มปราสาทด้านทิศเหนือมีลักษณะเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดใกล้เคียงกัน ระหว่าง 20.5 x 22.5 x 6 เซนติเมตร ถึง 25 x 26 x 6.5 เซนติเมตร ภายในเจาะช่องรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดประมาณ 1 x 1 เซนติเมตร จำนวน 5 - 8 ช่อง¹⁵⁰ อีกประเภทได้แก่แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยม คล้ายกับชิ้นส่วนของฐานประติมากรรม มีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ 1 ช่อง โดยรอบเจาะเป็นช่องเล็กขนาด 1 x 1 เซนติเมตร อีก 8 ช่อง พบด้วยกันทั้งหมด 3 แผ่น¹⁵¹

ภาพที่ 74 แผ่นหินวางศิลาฤกษ์ พบจากปราสาทหนองหงส์

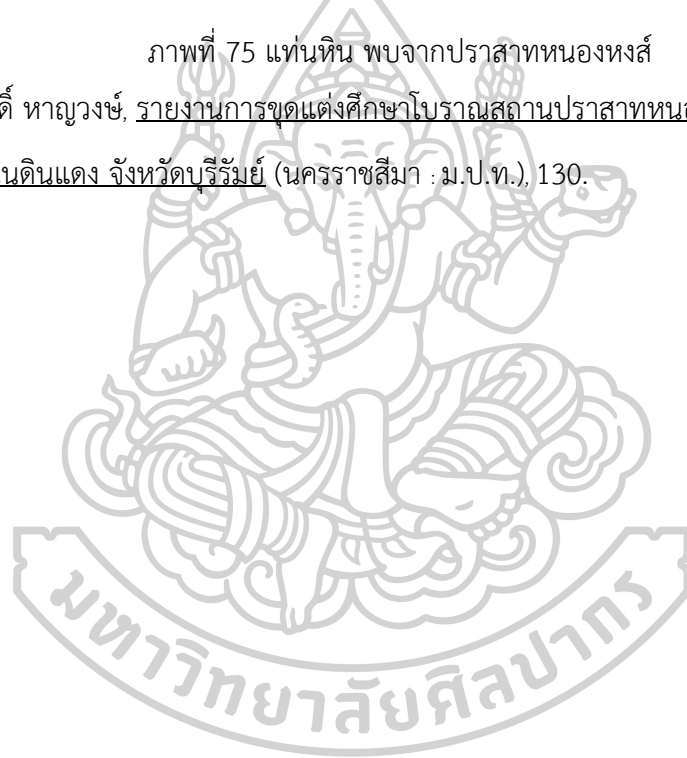
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

¹⁵⁰ ศักดิ์ชัย พจนันน์ทวารณิชย์ และทงศักดิ์ หาญวงษ์, การอนุรักษ์โบราณสถานปราสาทหนองหงส์ (นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553), 72.

¹⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 72.

ภาพที่ 75 แท่นหิน พบจากปราสาทหนองหงส์
ที่มา : ทนงศักดิ์ หาญวงษ์, รายงานการขุดแต่งศึกษาโบราณสถานปราสาทหนองหงส์ ตำบลโนนดิน
แดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ (นครราชสีมา : ม.ป.ท.), 130.

4.1.5 ปราสาทเมืองต่ำ

ปราสาทเมืองต่ำ ตั้งอยู่ที่บ้านโคกเมือง ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาท 5 หลัง มีสระน้ำล้อมรอบ ปราสาทประธานสร้างด้วยหินทราย ส่วนปราสาทหลังอื่น ๆ อีก 4 หลัง สร้างด้วยอิฐ ทั้งหมดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหน้าของกลุ่มปราสาท 5 หลัง ปรากฏบรรณาลัย 2 หลัง มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันตก จากรูปแบบด้านสถาปัตยกรรมสามารถกำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17

จากการขุดแต่งบริเวณส่วนฐานศิลาแลงด้านทิศตะวันออกของปราสาทอิฐ พบแผ่นศิลาฤกษ์ แดกหักครึ่งแผ่น ขนาดกว้าง 20 เซนติเมตร ยาว 45 เซนติเมตร หนา 6 เซนติเมตร และบริเวณปราสาทอิฐแถวหลังมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้านหน้าประตูด้านทิศตะวันออก พบแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลทรงลูกบาศก์ ขนาด 22 เซนติเมตร ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมตรงกลางกว้าง 9.5 เซนติเมตร ยาว 10 เซนติเมตร ลึก 5 เซนติเมตร โดยรอบของช่องสี่เหลี่ยม เจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 16 ช่อง

บริเวณโคปุระด้านทิศตะวันออก ด้านทิศตะวันตกของห้องโถงของโคปุระ พบแผ่นหินทราย ขนาดกว้าง 42 เซนติเมตร ยาว 61 เซนติเมตร ด้านสกัดทำเป็นหลุมขนาดเล็กกว้าง 10 เซนติเมตรโดยมีแผ่นหินทรายอีกแผ่นปิดไว้ เมื่อเปิดแผ่นหิน พบแผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 7.7 X 7.7 เซนติเมตร ศูนย์กลางดอกบัวแปดกลีบ ซึ่งอาจสัมพันธ์กับลายดอกบัวแปดกลีบที่ปรากฏบนจุดกึ่งกลางของพื้นห้องโถงโคปุระ

ภาพที่ 76 แผ่นหินวางฤกษ์ ส่วนฐานศิลาแลงด้านทิศตะวันออกของปราสาทอิฐ ปราสาทเมืองต่ำ
ที่มา : กองโบราณคดี, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ และการขุดตรวจเพื่อค้นหาแหล่งชุมชนโบราณบริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2536), 19.

ภาพที่ 77 แผ่นหินวางฤกษ์สภาพสมบูรณ์ ปราสาทเมืองต่ำ
 ที่มา : Asger Mollerup, Ancient Khmer Sites in North-eastern Thailand. Khorat, Buriram and the Angkor-Phimai Route content (Bangkok: White Lotus, 2018), 222.

ภาพที่ 78 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบบริเวณปราสาทอิฐแถวหลังมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
 ด้านหน้าประตูด้านทิศตะวันออก ปราสาทเมืองต่ำ
 ที่มา : กองโบราณคดี, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ และการขุดตรวจเพื่อค้นหา
 แหล่งชุมชนโบราณบริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2536), 21.

ภาพที่ 79 แผ่นหินทรายปิดตัวตุ้มงคล บริเวณโคปุระด้านทิศตะวันออก ภายในด้านทิศตะวันตกของ
ห้องโถงโคปุระ

ที่มา : กองโบราณคดี, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ และการขุดตรวจเพื่อค้นหา
แหล่งชุมชนโบราณบริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2536), 20.

ภาพที่ 80 แผ่นทองรูปดอกบัวแปดกลีบ พบที่โคปุระด้านทิศตะวันออก (ชั้นนอก)

ที่มา : กองโบราณคดี, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ และการขุดตรวจเพื่อค้นหา
แหล่งชุมชนโบราณบริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2536), 20.

4.1.6 ปราสาทตาเมือนธม

ปราสาทตาเมือนธมตั้งอยู่ในตำบลบักได อำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ บริเวณช่องเขาตาเมือน ซึ่งเป็นช่องเขาสำคัญในเทือกเขาพนมดงรัก โดยเส้นทางบริเวณช่องตาเมือน เป็นหนึ่งในเส้นทางที่ผู้คนใช้เดินทางระหว่างเมืองพระนครกับชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ปราสาทตาเมือนธม เป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย มาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ดังจะเห็นได้จากจารึกปราสาทตาเมือนธม 1 ซึ่งจารอยู่บนพื้นภูเขากลางลานหินธรรมชาติค่อนมาทางทิศตะวันออกของปราสาทตาเมือนธม และศิลาบาทที่ประดิษฐานอยู่ภายในห้องครรภคฤหะของปราสาทประธาน นอกจากนี้ จารึกที่พบในบริเวณปราสาทตาเมือนธมหลักอื่น ๆ ยังสะท้อนให้เห็นถึงการใช้งานพื้นที่ปราสาทตาเมือนธมอย่างต่อเนื่อง ในฐานะศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ของพระศิวะ เช่น จารึกปราสาทตาเมือนธม 5 ระบุมหาศักราช 942 ตรงกับพุทธศักราช 1563 ในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 โดยมีข้อความกล่าวถึง พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ได้พระราชทานเงิน ทอง บรรจุไว้ที่ฐานพระศิวะ ทั้งยังได้สาปแช่งผู้ทำลายให้ตกนรกอีกด้วย¹⁵²

ปราสาทตาเมือนธม มีลักษณะเป็น ปราสาท 3 หลัง ก่อสร้างด้วยหินทรายและศิลาแลง การก่อสร้างไม่แล้วเสร็จดี โดยลวดลายที่สมบูรณ์มีเพียงบริเวณห้องครรภคฤหะเท่านั้น ปราสาททั้ง 3 หลังหันหน้าไปทางทิศใต้ ปราสาทประธานมีมณฑปต่อยื่นออกมาด้านหน้า ปราสาทบริวาร 2 หลังตั้งอยู่ทางมุมด้านหลังของปราสาทประธาน มีอาคารรูปสี่เหลี่ยม ร่องหลุมเสา และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ กระจายตัวอยู่ และมีแนวระเบียงคดล้อมรอบกลุ่มอาคารต่าง ๆ นอกแนวระเบียงคดทางด้านทิศใต้มีบันไดทางขึ้นสู่ศาสนสถาน

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบเกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์ พบในระหว่างการบูรณะปราสาทตาเมือนธมในปีพ.ศ.2534 พบแผ่นทองคำรูปสี่เหลี่ยม ตรงกลางดุนลายดอกบัวแปดกลีบ และลูกแก้วทรงกลมใส แต่ไม่ได้ระบุบริเวณที่พบ

¹⁵² ชะเอม แก้วคล้าย, "จารึกปราสาทตาเมือนธม 5," ศิลปากร 43, 2 (มีนาคม-เมษายน 2542): 70-92.

พ.ศ.2538 บริเวณใต้วงกบประตูห้องครรภคฤหะด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ พบแผ่นทองรูปใบไม้จำนวนด้านละ 2 แผ่น โดยแผ่นทองที่วางอยู่นี้ วางอยู่เป็นคู่และมีแผ่นอิฐปิดทับด้านบน¹⁵³ นอกจากนี้บริเวณมุขกระสันระหว่างกลางของประตูทางเข้าปราสาทประธานกับมณฑป ยังพบแหวนทองคำ ประดับหัวแหวนด้วยหินสีเขียว จำนวน 1 วง¹⁵⁴ นอกจากนี้ยังพบแผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดประมาณ 1.5 - 2 เซนติเมตร แทรกอยู่ทั่วไปตามผนังอาคารและมณฑปของปราสาทประธาน โดยพบแผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสนี้จำนวน 12 แผ่น วางอยู่ที่มณฑปบริเวณกึ่งกลางของห้องมุขด้านหน้า¹⁵⁵

พ.ศ.2541 ขณะการถอดรื้อส่วนปราสาทองค์ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือได้พบแผ่นอิฐขนาดเล็กวางเรียงกัน เมื่อนำแผ่นอิฐออก พบแผ่นทองรูปใบไม้วางอยู่ และพ.ศ.2543 ยังได้พบแผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมขนาดประมาณ 1.5X 1.5 เซนติเมตร ที่โคปุระทิศใต้บริเวณมุมตะวันตกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังพบแท่นหินบรรจุวัตถุจำนวน 3 แท่น มีลักษณะเดียวกัน คือ เป็นแท่นหินทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 16 ช่อง ล้อมรอบช่องสี่เหลี่ยมตรงกลางขนาดใหญ่ 1 ช่อง

ภาพที่ 81 ซ้าย : แผ่นอิฐที่วางเรียงปิดทับแผ่นทอง ขวา : แผ่นทองรูปใบไม้ที่วางใต้แผ่นอิฐ
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

¹⁵³ ห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์, รายงานการบูรณะปราสาทตาเมือนธม บ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง กิ่งอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ (ม.ป.ท., 2542), 12.

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 13.

¹⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 12.

ภาพที่ 82 แผ่นทองรูปใบไม้ พบบริเวณประตูห้องครุฑทศกัณฐ์ด้านทิศตะวันออก
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

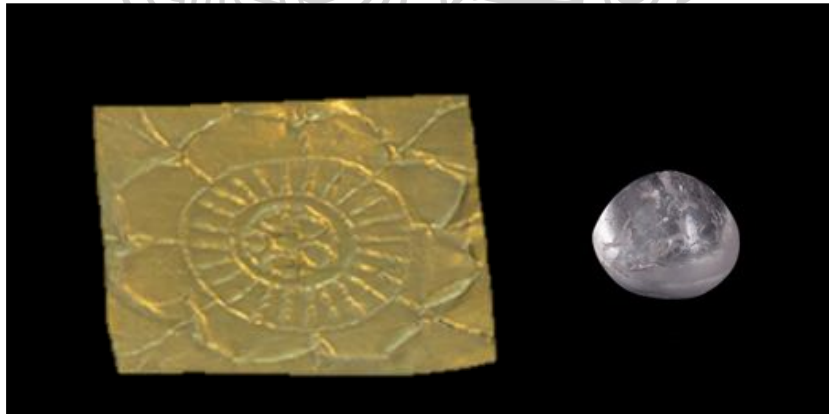

ภาพที่ 83 แผ่นทองรูปใบไม้ พบบริเวณประตูห้องครุฑทศกัณฐ์ด้านทิศใต้
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

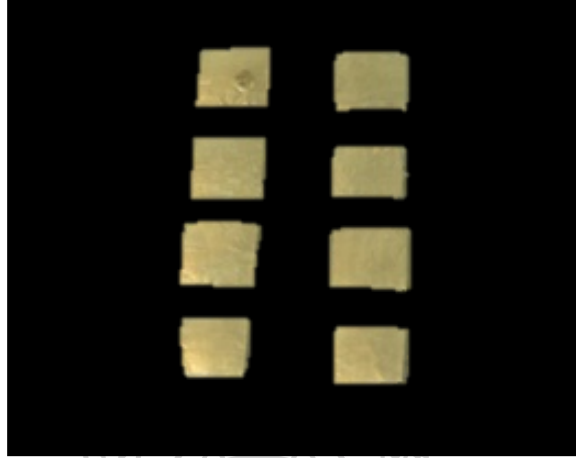
ภาพที่ 84 แหวนทองคำ ประดับหัวแหวนด้วยหินสีเขียว พบบริเวณวงกบประตูด้านทิศใต้ของห้อง
ครรภฤคหะ

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

ภาพที่ 85 แผ่นทองรูปดอกบัวแปดกลีบ และลูกแก้ว พบที่ปราสาทตาเมือนธม
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ , เข้าถึงเมื่อ 30 ธันวาคม 2562, เข้าถึงได้จาก

<http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/surin/360/surin.html>

ภาพที่ 86 แผ่นทองคำรูปสี่เหลี่ยม พบแทรกอยู่ทั่วไปตามผนังอาคารและมณฑปของปราสาทประธาน
 ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ , เข้าถึงเมื่อ 30 ธันวาคม 2562, เข้าถึงได้จาก
<http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/surin/360/surin.html>

ภาพที่ 87 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบจากปราสาทตาเมือนธม
 ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

4.1.7 กู่กาสิงห์

กู่กาสิงห์ ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดบูรพากู่กาสิงห์น้อย ตำบลกู่กาสิงห์ ตำบลเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีลักษณะเป็นปราสาทอิฐ 3 หลัง ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ปราสาททั้ง 3 หลังบนฐานศิลาแลงเดียวกัน วางตัวในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางตะวันออก ตัวปราสาทประธานภายในประดิษฐานศิวลึงค์ ด้านหน้ามีฉนวนเชื่อมต่อไปยังมณฑปที่มีลักษณะเป็นซุ้มจัตุรมุขซึ่งประดิษฐานโคนนทิ ด้านหน้ามณฑปมีบรรณาลัย 2 หลัง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน กำแพงแก้วมีคูน้ำรูปตัว U ล้อมรอบ และพบสระน้ำทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17

จากการดำเนินงานทางโบราณคดี พบหลักฐานที่สำคัญ เช่น แผ่นทองคำที่ใช้ในการวางศิลาฤกษ์ มีลักษณะเป็นแผ่นทองคำคูนลายรูปดอกบัวแปดกลีบ ขนาด 7.2 x 7.2 เซนติเมตร และแผ่นทองรูปใบไม้ และแผ่นทองคำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ไม่มีลวดลาย โดยแผ่นทองดังกล่าวพบในชั้นดินธรรมชาติ ใกล้กับบริเวณปราสาทประธานซึ่งมีเศษอิฐทับถมอยู่ สันนิษฐานว่า แผ่นทองดังกล่าวถูกบรรจุไว้ที่ส่วนยอดของอาคารเพื่อใช้ในการวางฤกษ์¹⁵⁶

ภาพที่ 88 แผ่นทองที่ได้จากการขุดแต่งกู่กาสิงห์ ตำบลเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

¹⁵⁶ สำนักโบราณคดีที่ 8 อุบลราชธานี กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งและค้ำยันโบราณสถานกู่กาสิงห์ บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด (อุบลราชธานี: ม.ป.ท., 2533), 27.

4.1.6 ปราสาททอง

ปราสาททอง ตั้งอยู่บ้านโคกปราสาท หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านปราสาท อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ มีลักษณะเป็นปราสาท 3 หลัง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปราสาทประธานหลังกลางมีขนาดใหญ่สุด ด้านหน้าปราสาทมีวิหาร 2 หลัง กลุ่มอาคารทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและคูน้ำล้อมรอบ โดยมีประตูทางเข้าด้านเดียวคือด้านทิศตะวันออก กำหนดอายุอยู่ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จากรูปแบบทับหลังที่พบบริเวณโคปุระด้านทิศตะวันตก¹⁵⁷ นอกจากนี้ ยังพบแผ่นหินรูปสี่เหลี่ยม บริเวณติดฐานศิลาแลงของปราสาทด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก¹⁵⁸

ภาพที่ 89 ซ้าย : แผ่นหิน พบบริเวณติดฐานศิลาแลงของปราสาทด้านตะวันออก ขวา : แผ่นหิน พบบริเวณติดฐานศิลาแลงของปราสาทด้านตะวันตก
ที่มา : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณรักษ์, รายงานชุดแต่งโบราณสถานปราสาททอง อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปีงบประมาณ 2551 (นครราชสีมา : ม.ป.ท., 2551), 30.

¹⁵⁷ ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณรักษ์, รายงานชุดแต่งโบราณสถานปราสาททอง อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปีงบประมาณ 2551 (นครราชสีมา: ม.ป.ท., 2551), 27.

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, 30.

4.2 ปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 18 (สมัยนครวัด)

4.2.1 ปราสาทพนมรุ้ง

ปราสาทพนมรุ้ง ตั้งอยู่บนขอบปล่องภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วในตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย มีลักษณะเป็นปราสาทหลังเดี่ยว สร้างตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมมีมุขทั้ง 4 ทิศ ด้านทิศตะวันออกมีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอยู่ด้านหน้า กำหนดอายุในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 17

ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน ปรางค์อาคารอิฐ 2 หลัง อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน มีอาคารทรงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม ก่อด้วยศิลาแลง หรือที่เรียกว่า ปรางค์น้อย มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ภายในระเบียงคตด้านหน้าของปราสาทประธาน มีวิหารหรือบรรณาลัย 2 หลัง หลังหนึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและอีกหลังตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทางด้านทิศเหนือของซาลาด้านข้างของทางเดินเสานางเรียง พบอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือที่เรียกว่า พลับพลาเปลื้องเครื่อง ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างเพิ่มเติมในพุทธศตวรรษที่ 18

จากการบูรณะปราสาทพนมรุ้งในปีพ.ศ.2531 ได้พบแผ่นทองคำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสจำนวน 2 แผ่น บริเวณภายในระเบียงทางเดินด้านทิศเหนือของพลับพลา แผ่นแรกคูนเป็นลวดลายดอกบัว 8 กลีบ กว้าง 11.8 x 11.8 เซนติเมตร อีกแผ่นมีขนาดเล็กกว่ามาก ไม่มีลวดลาย โดยพบในลักษณะที่แผ่นทองรูปดอกบัว 8 กลีบ วางอยู่บนแผ่นทองขนาดเล็ก ทั้งสองบรรจุอยู่ในช่องศิลาแลงทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสโดยมีแผ่นอิฐทับไว้อีกทีหนึ่ง¹⁵⁹ ทั้งนี้จากการวิเคราะห์หลักฐานด้านประวัติศาสตร์ศิลปะสันนิษฐานว่า พลับพลาที่พบแผ่นทองทั้งสองนี้ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 18

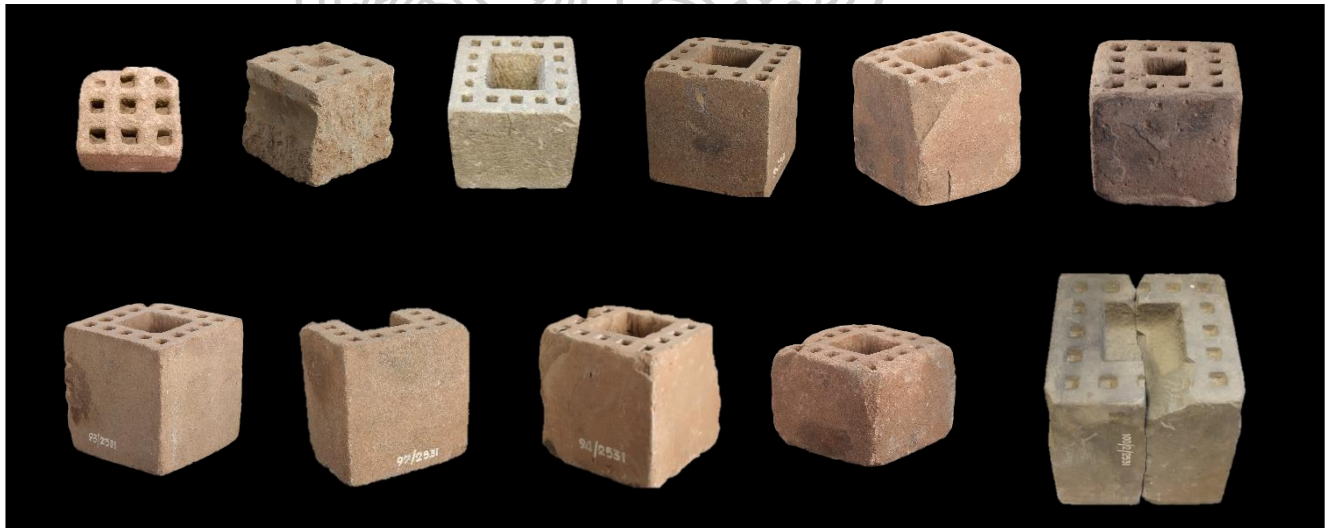
นอกจากนี้ เมื่อคราวบูรณะปราสาทพนมรุ้ง พ.ศ.2525-2529 ยังเคยพบแผ่นทองลักษณะคล้ายคลึงกันบริเวณปราสาทประธานอีกด้วย¹⁶⁰

¹⁵⁹ กรมศิลปากร, ปราสาทพนมรุ้ง (บุรีรัมย์: โรงพิมพ์วินัย, 2548), 37.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 37.

ภาพที่ 90 แผ่นหินวางฤกษ์ พบบริเวณปราสาทประธาน
 ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

ภาพที่ 91 แผ่นบรรจุวัตถุมงคลที่พบจากการขุดแต่งปราสาทพนมรุ้ง
 ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

4.2.2 กุ์บ้านปราสาท

กุ์บ้านปราสาท ตั้งอยู่ในตำบลเมืองปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะเป็นปราสาทอิฐ 3 หลัง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน วางตัวเรียงกันตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ ด้านหน้ามีบรรณาลัย 2 หลัง หันหน้าเข้าหาปราสาทประธาน จากการดำเนินงานทางโบราณคดีใน พ.ศ.2546 พบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น โกลนทับหลัง 2 ชิ้น บริเวณใกล้ฐานกลุ่มปราสาทด้านทิศตะวันออก และตะวันตกซีกใต้ ทวารบาล ประติมากรรมในคัตริตน์ตรียมหายาน¹⁶¹ ชิ้นส่วนเศียรประติมากรรมรูปบุรุษและประติมากรรมสตรีหินทราย 2 องค์ บริเวณด้านหน้าปราสาทประธาน ประติมากรรมพระวิษณุและโกลนทับหลังในปราสาทบริวารหลังทิศเหนือ ประติมากรรมรูปบุรุษ บริเวณใกล้อาคารอิฐ รวมไปถึงโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์ ได้แก่ แผ่นหินและแท่นหินบรรจุวัตถุมงคล

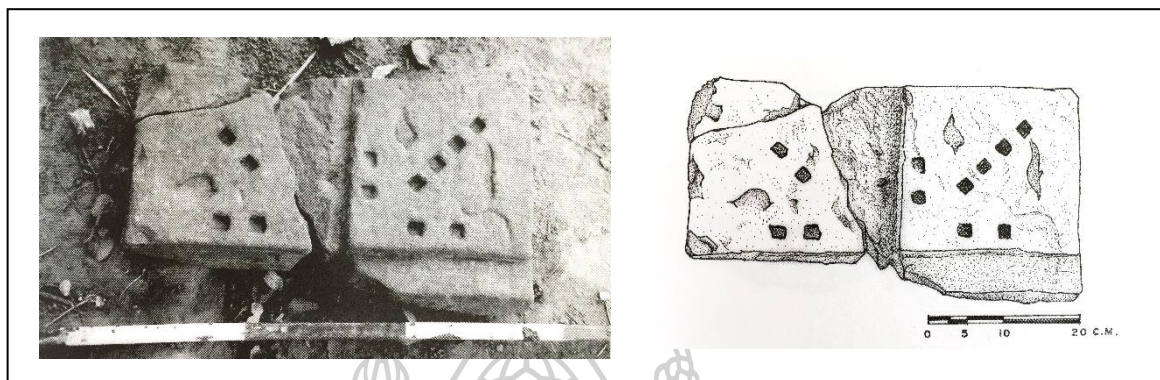
แผ่นหินที่พบมีจำนวน 2 แผ่น แผ่นแรกมีลักษณะเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำจากหินทรายสีแดง พบจากการขุดแต่งบริเวณทางเดินใกล้อาคารวิหารโถง สภาพชำรุดขนาดกว้าง 29 เซนติเมตร ยาว 49 เซนติเมตร หนา 9 เซนติเมตร ด้านบนเซาะเป็นหลุมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 1.5x1.5 เซนติเมตร จำนวน 12 หลุม และหลุมรูปใบไม้ ขนาด 5 เซนติเมตร จำนวน 4 หลุม

แผ่นที่ 2 ทำจากหินทรายสีเทา พบจากการขุดแต่งภายในปราสาทบริวารหลังทิศใต้ สภาพชำรุด ขนาดกว้าง 25 เซนติเมตร ยาว 47 เซนติเมตร หนา 7 เซนติเมตร ด้านบนเซาะเป็นหลุมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 1.5x1.5 เซนติเมตร จำนวน 12 หลุม และเซาะเป็นร่องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 3.5 เซนติเมตร ยาว 8 เซนติเมตร จำนวน 1 หลุม

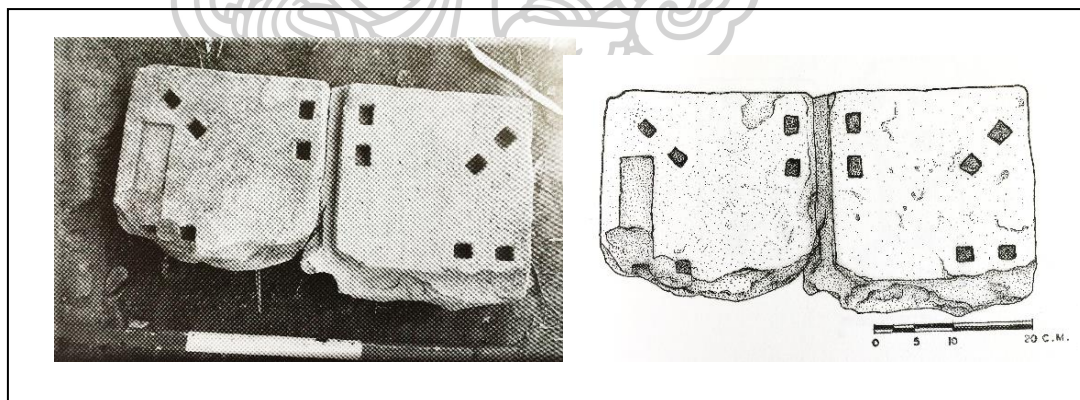
โบราณวัตถุประเภทแท่นหินบรรจุวัตถุมงคล ที่พบจากการขุดแต่งกุ์บ้านปราสาท ทำจากหินเนื้อละเอียดสีเทาเข้ม โดยพบร่วมกับประติมากรรมพระวิษณุ สภาพแท่นหินมีลักษณะชำรุดแตกออกเป็นส่วนๆ ขนาด 26x26 เซนติเมตร ตรงกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 11x11 เซนติเมตร โดยรอบของช่องสี่เหลี่ยมตรงกลาง มีช่องสี่เหลี่ยมขนาด 2x2 เซนติเมตร ล้อมรอบช่องสี่เหลี่ยมตรงกลาง สันนิษฐานว่าหากแท่นหินสมบูรณ์ จะมีช่องที่ล้อมรอบนี้ จำนวน 16 ช่อง

¹⁶¹ กลุ่มรูปเคารพ 3 องค์ ประกอบด้วย พระพุทธรูปนาคปรก พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและนางปรัชญาปารมิตา ในที่นี้เหลือเพียงประติมากรรมพระพุทธรูปนาคปรก

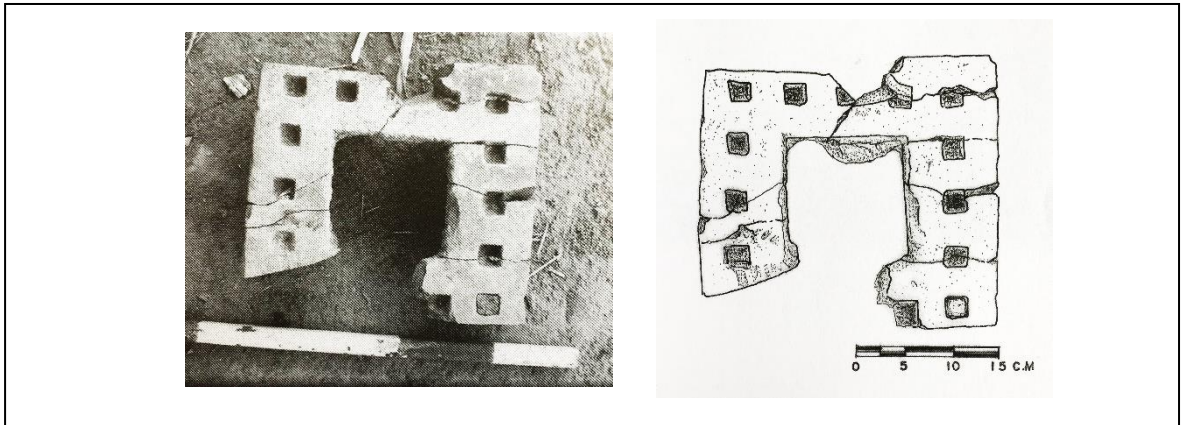
จากบริบททางโบราณคดีของแผ่นหินนี้ ทำให้เราสามารถกำหนดอายุได้โดยเปรียบเทียบกับ
ประติมากรรมรูปพระวิษณุ ซึ่งกำหนดได้ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 18

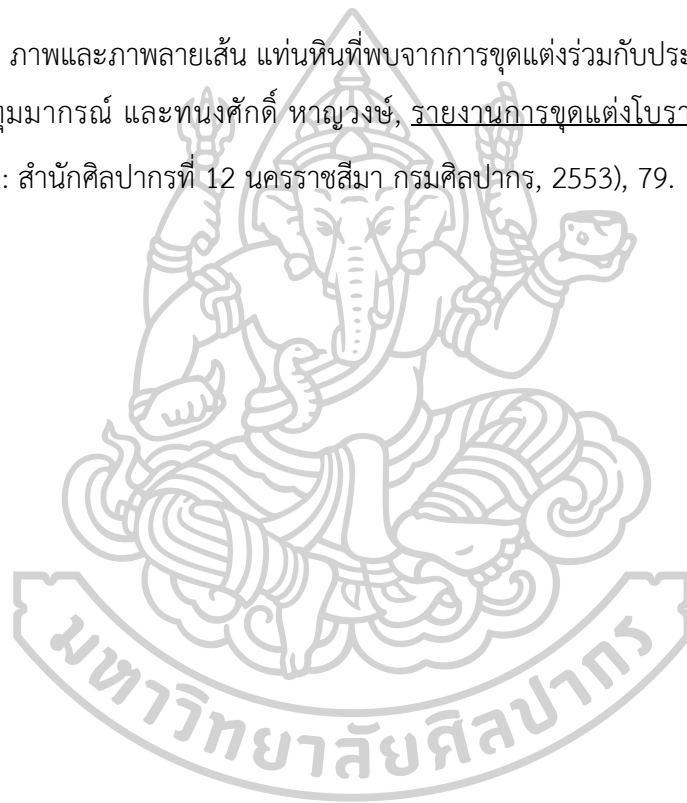
ภาพที่ 92 ภาพและภาพลายเส้น แผ่นหินที่พบจากการขุดแต่งใกล้บริเวณทางเดินใกล้อาคารวิหารโถง
ที่มา : ดุสิต ทุมมาภรณ์ และทงศ์ศักดิ์ หาญวงษ์, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานกุ้บ้าน
ปราสาท (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553), 77.

ภาพที่ 93 ภาพและภาพลายเส้น แผ่นหินที่พบจากการขุดแต่งในกริด E7 ภายในปราสาทบิรवारหลัง
ทิศใต้
ที่มา : ดุสิต ทุมมาภรณ์ และทงศ์ศักดิ์ หาญวงษ์, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานกุ้บ้านปราสาท
(นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553), 78.

ภาพที่ 94 ภาพและภาพลายเส้น แท่นหินที่พบจากการขุดแต่งร่วมกับประติมากรรมพระวิษณุ
 ที่มา : ดุสิต ทุมมากรณ์ และทงศ์ศักดิ์ หาญวงษ์, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานคูบ้านปราสาท
 (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553), 79.

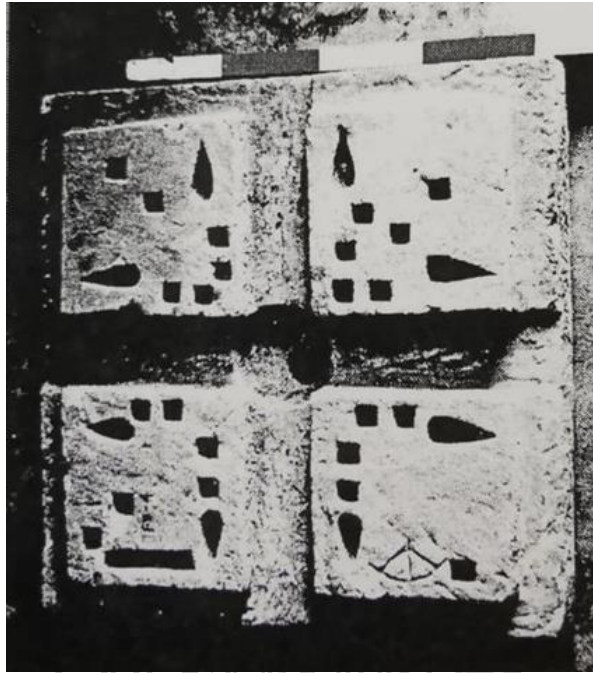

4.2.3 กุสวณแต่ง

กุสวณแต่ง ตั้งอยู่ที่บ้านดงยาง ตำบลกุสวณแต่ง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นปราสาทอิฐ 3 หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน เรียงตัวตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปราสาทประธานองค์กลางมีมุขยื่นด้านหน้า มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกเพียงทิศเดียวทั้ง 3 หลัง ด้านหน้าของปราสาท ปรางค์บรรณาลัย 2 หลัง หันหน้าไปทางทิศตะวันตก และมีร่องรอยของคูน้ำล้อมรอบ 3 ด้าน แต่ปัจจุบันหลงเหลือหลักฐานเพียงด้านทิศตะวันตกเท่านั้น ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยม และมีบารายด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่กุสวณแต่ง พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น ชิ้นส่วนประติมากรรมส่วนพระกรถือสังข์ ทับหลังสลักภาพเรื่องราวของเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น ทับหลังสลักภาพศิวนาถราช ทับหลังสลักภาพวิษณุตรีวิกรม ทับหลังสลักภาพเรื่องราวในมหากาพย์รามายณะ ทับหลังสลักภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ ทับหลังตอนกวนเกษียรสมุทร ประติมากรรมรูปบุรุษ และรูปสตรีในศิลปะแบบบายน เป็นต้น จากหลักฐานดังกล่าวบ่งบอกว่า กุสวณแต่งเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 และในเวลาต่อมาได้มีการใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา ราวพุทธศตวรรษที่ 18

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานสำคัญที่เกี่ยวกับการวางฤกษ์ คือ แผ่นหินวางฤกษ์ มีขนาด 49X49.5X7 เซนติเมตร ลักษณะเป็นแผ่นหินรูปสี่เหลี่ยม ตรงกลางสลักเป็นร่องยาวตัดกันเป็นรูปตัว X ทำให้เป็นแผ่นหินออกเป็น 4 ส่วนตรงกลางขุดเป็นวงกลมซ้อนกันทะลุถึงพื้น แต่ละด้านเจาะเป็นรูรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและรูปคล้ายใบไม้ เป็นที่น่าสังเกตว่าด้านหนึ่งสกัดเป็นรูปคันธนู และอีกฝั่งเจาะเป็นช่องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งแตกต่างกับอีก 2 ด้านที่เหลือ หลักฐานอีกประเภทคือแท่นหินบรรจุวัตถุถมงคล มีลักษณะเป็นแท่นหินทรงลูกบาศก์ ขนาด 15X15.5X15.5 เซนติเมตร ด้านบนตรงกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ล้อมด้วยรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กโดยรอบอีก 16 รู

ภาพที่ 95 แผ่นหินวางถักซ์ พบที่กุ๊สวนแตง
ที่มา : โรงเรียนกุ๊สวนแตงพิทยาคม

ภาพที่ 96 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบที่กุ๊สวนแตง
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

4.2.4 ปราสาทค์กู๋

ปราสาทค์กู๋ ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านกู๋ ตำบลกู๋ อำเภอปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ มีลักษณะเป็นปราสาท 3 หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน วางตัวเรียงตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปราสาทหลังกลาง และหลังทิศใต้ ก่อด้วยอิฐขัดผิวเรียบ ปราสาทหลังทิศเหนือก่อด้วยศิลาแลงจากส่วนฐานถึงซุ้มหน้าบันแล้วก่ออิฐจนถึงส่วนยอด บริเวณด้านหน้าปราสาทเป็นที่ตั้งของบารายขนาดใหญ่ กำหนดอายุปราสาทจากทับหลังที่พบได้ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 17

จากการดำเนินงานทางโบราณคดี พบหลักฐานสำคัญที่เกี่ยวกับการวางฤกษ์ ที่บริเวณบ้ายอดยอดปราสาท โดยบ้ายอดปราสาทนี้มีเชิงรองรับแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางของแผ่นหินเจาะเป็นช่องกลม และทำร่องรูปกากบาททำให้พื้นที่ของแผ่นหินถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน แต่ละส่วนเจาะช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดเล็ก มีหนึ่งส่วนเจาะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า¹⁶² ด้านบนของแผ่นหินนี้ถูกแผ่นหินอีกแผ่นวางปิดซ้อนทับกัน ตรงกลางเจาะรูสำหรับสวมเดือยเพื่อต่อกับบ้ายอดปราสาท¹⁶³

ภาพที่ 97 บ้ายอดปราสาท ปราสาทปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ

ที่มา : หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย, รายงานการขุดแต่งและค้ำยันโบราณสถานปราสาทค์กู๋ อำเภอปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ (นครราชสีมา : หน่วยศิลปากรที่ 6, 2531), 35.

¹⁶² หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย, รายงานการขุดแต่งและค้ำยันโบราณสถานปราสาทค์กู๋ อำเภอปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ (นครราชสีมา หน่วยศิลปากรที่ 6, 2531), 17.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน, 17.

ภาพที่ 98 แผ่นดินที่ถูกรบรจอยู่ในบ้ายอดปราสาท
 ที่มา : หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย, รายงานการขุดแต่งและค้ำยันโบราณสถานปราสาทคู่อำเภอปรางค์คู
 จังหวัดศรีสะเกษ (นครราชสีมา : หน่วยศิลปากรที่ 6, 2531), 36.

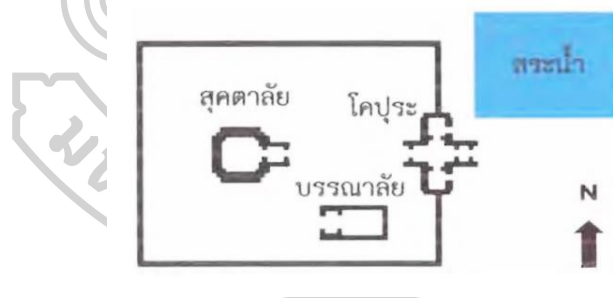

4.3 ปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยช่วงพุทธศตวรรษ ที่ 18 (สมัย บายน)

4.3.1 ศาสนสถานประเภทอารักขศาลา

อารักขศาลา คือสถานที่บำบัดโรคหรือโรงพยาบาลของประชาชนในชุมชน ปรากฏในจารึกปราสาทตาพรหม สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สันนิษฐานว่าตัวอาคารของ อารักขศาลา สร้างจากไม้ทำให้ผุพังไปตามกาลเวลา หลงเหลืออยู่เพียงส่วนที่เป็นศาสนสถานประจำโรงพยาบาลหรือสุคตาลัย ซึ่งประดิษฐานรูปเคารพที่บูชาตามจารึก คือ พระโกษัษยคุรุไวฑูรยประภา และบริวารทั้งสอง ได้แก่ พระศรีสุรยไวโรจนจันทรโรจิ และพระศรีจันทรไวโรจนโรหิณีสะ บางครั้งมักพบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร พระโพธิสัตว์วัชรปาณีทรงครุฑ และพระยมทรงกระบือ

ลักษณะของสุคตาลัยในอารักขศาลา มีรูปแบบแผนผังอยู่ในระเบียบเดียวกันทุกแห่ง คือ มีปราสาทประธานหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือบรรณาลัย อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ อาคารทั้งสองถูกล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มโคปุระอยู่ด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว ด้านนอกกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมักมีการสร้างบารายหรือสระน้ำ

ภาพที่ 99 แผนผังอารักขศาลา

ที่มา : รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ปราสาทขอมในดินแดนไทย ความเป็นมาและข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 152.

4.3.1.1 ปราสาทพลสงคราม

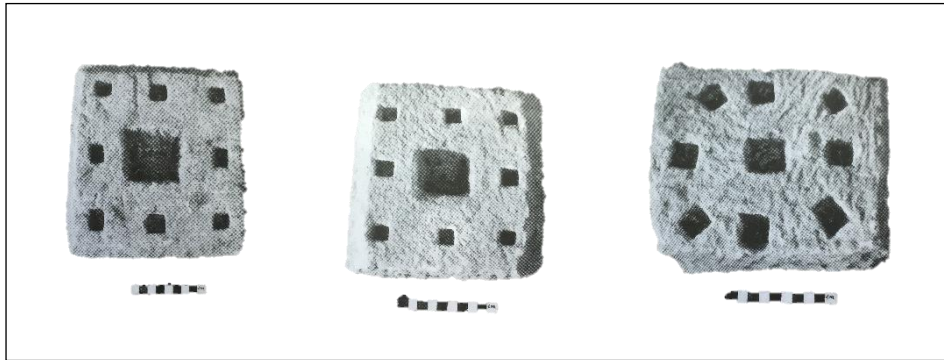
ปราสาทพลสงคราม ตั้งอยู่ที่ หมู่ 2 บ้านพลสงคราม ตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา จากการดำเนินงานทางโบราณคดี ปรากฏหลักฐานสำคัญ เช่น ประติมากรรมพระไภษัชยคุรุไวฑูรยประภา เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เศียรพระโพธิสัตว์วัชรปาณี เศียรพระยม ประติมากรรมนางปรัชญาปารมิตาสำริด และแผ่นหินและแท่นหินบรรจุวัตถุุมงคล โดยพบแผ่นหินรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน 1 แผ่น ขนาด 47 x 48 x 10 เซนติเมตร มีลักษณะขอบเป็นสันนูน มีการบากกึ่งกลางด้านเป็นร่องเสมอกับขอบด้านนอก เจาะรูตรงกลางทะลุทั้งสองด้าน ด้านในสกัดเป็นรูปสามเหลี่ยมและสี่เหลี่ยม

สำหรับแท่นหินบรรจุวัตถุุมงคล พบจำนวน 3 แท่นร่วมกับประติมากรรมพระไภษัชยคุรุไวฑูรยประภา ทั้ง 3 องค์ ชั้นแรกและชั้นที่สองมีลักษณะเป็นแท่นหินรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 20 x 20 x 8 เซนติเมตร และ 18 x 18 x 8.5 เซนติเมตร ภายในเจาะเป็นช่องรูปสี่เหลี่ยม 8 ช่อง ล้อมรอบช่องสี่เหลี่ยมตรงกลางซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุด รวมเป็น 9 ช่อง

ชั้นที่สามมีลักษณะคล้ายกับชั้นอื่น ๆ แต่แตกต่างกันตรงช่องสี่เหลี่ยมที่ล้อมรอบช่องตรงกลางของแท่นนี้นั้น วางตัวเฉียงออกจากช่องตรงกลางตามแนวทิศทั้ง 8 โดยชั้นที่สามนี้ มีขนาด 19 x 20.5 x 8 เซนติเมตร

ภาพที่ 100 แผ่นหิน พบบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของบรรณาลัย
ที่มา : ดุสิต ทุมมาภรณ์ และทนางศักดิ์ หาญวงษ์, การอนุรักษ์โบราณสถานปราสาทพลสงคราม
(นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553) 67.

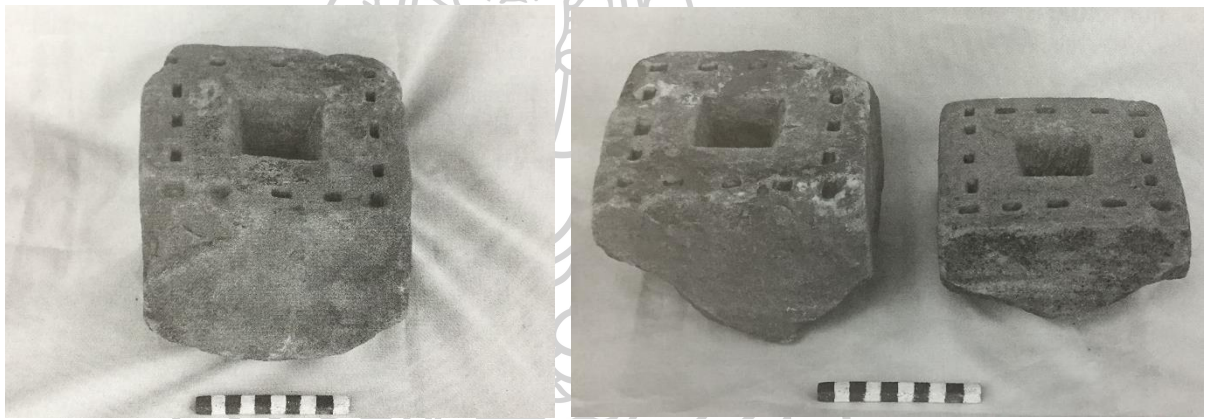
ภาพที่ 101 แท่นหินที่พบร่วมกับพระไภษัชยคุรุไวฑูรยประภา
 ที่มา : ดุสิต ทุมมาภรณ์ และทรงศักดิ์ หาญวงษ์, การอนุรักษ์โบราณสถานปราสาทพลสงคราม
 (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553) 68.

ภาพที่ 102 การขุดแต่งปราสาทพลสงคราม
 ที่มา : สุรเชษฐ์ กิ่งทอง และคณะ, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทปรางค์พลสงคราม ตำบล
 พลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : ม.ป.ท., 2546), 80.

4.3.1.2 ปรากฏ์บ้านหนองแฝก(ปรากฏ์บ้านแท่น)

ปรากฏ์บ้านหนองแฝก ตั้งอยู่ที่บ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ จากการดำเนินงานทางโบราณคดี บริเวณทิศตะวันออกของปราสาทประธาน พบแท่นหินบรรจุวัตถุ มงคล ลักษณะเป็นแท่นหินทรงลูกบาศก์ จำนวน 3 แท่น แท่นแรกมีขนาด 17X17X17 เซนติเมตร ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก จำนวน 16 ช่อง ล้อมรอบหลุมสี่เหลี่ยมตรงกลาง ขนาด 6x6 เซนติเมตร ลึก 5 เซนติเมตร แท่นที่ 2 และ 3 มีลักษณะเดียวกับแท่นแรก โดยแท่นที่ 2 และ 3 นี้มีขนาดเท่ากัน คือ 16X16X16 เซนติเมตร หลุมสี่เหลี่ยมตรงกลาง ขนาด 5x5 เซนติเมตร ลึก 4 เซนติเมตร

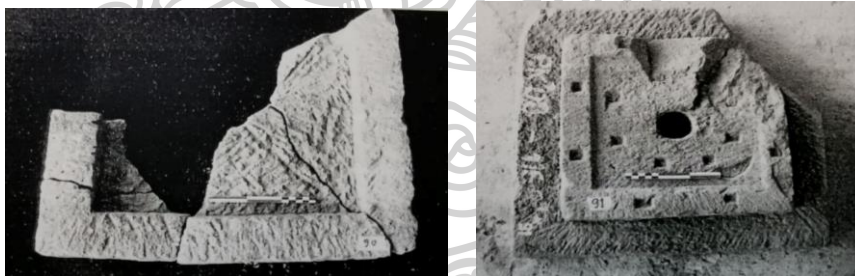

ภาพที่ 103 แท่นบรรจุวัตถุมงคล พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดีในบริเวณทิศตะวันออกของปราสาทประธาน ปรากฏ์บ้านหนองแฝก
ที่มา : ดุสิต ทุมมาภรณ์ และทงศักดิ์ หาญวงษ์, ผู้เรียบเรียง, การอนุรักษ์โบราณสถานปรากฏ์บ้านหนองแฝก (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553), 62-63.

4.3.1.3 ปราสาทครบุรี

ปราสาทครบุรี ตั้งอยู่ภายในโรงเรียนบ้านครบุรีนครธรรมโฆษิตวิทยาการ บ้านปราสาทครบุรี หมู่ที่ 16 ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา จากการดำเนินงานทางโบราณคดี พบหลักฐานที่สำคัญ เช่น ชั้นส่วนพระกรถือลูกประคำ ชั้นส่วนพระกรถือคัมภีร์ ชั้นส่วนพระกรถือหม้อน้ำ และชั้นส่วนกระบือ(พาหนะของพระยม) ซึ่งเป็นโบราณวัตถุในพุทธศาสนาคล้ายคลึงกับโบราณวัตถุที่พบในอารยศาลาแห่งอื่น ๆ¹⁶⁴ นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานสำคัญอีกประเภท ได้แก่ แผ่นหิน จำนวน 2 แผ่น แผ่นแรกมีลักษณะขอบเป็นสันขึ้นมา ตรงกลางเป็นช่องสี่เหลี่ยม สภาพแตกหัก มีขนาด 46X51X10 เซนติเมตร พบบริเวณด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน¹⁶⁵

แผ่นหินอีกแผ่นพบทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน มีลักษณะเป็นแท่นหินสี่เหลี่ยมวางอยู่บนฐานเตี้ยๆ ขอบของแท่นหินเป็นกรอบสี่เหลี่ยม ตรงกลางเจาะช่องขนาด 5.5 เซนติเมตร¹⁶⁶ โดยรอบของแท่นเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก บริเวณขอบ 2 ช่อง และด้านในกรอบ 2 ช่อง สันนิษฐานว่าเจาะช่องเช่นนี้ทั้ง 4 ด้าน แต่เนื่องด้วยแท่นหินมีสภาพแตกหัก ทำให้ปรากฏช่องไม่ชัดเจน

ภาพที่ 104 ซ้าย : แท่นหินพบบริเวณด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน ขวา : แท่นหินพบบริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน

ที่มา : ห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทครบุรี ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ประจำปีงบประมาณ 2551 (นครราชสีมา : ม.ป.ท., 2552), 50.

¹⁶⁴ ห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทครบุรี ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ประจำปีงบประมาณ 2551 (นครราชสีมา : ม.ป.ท., 2552), 43-49.

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 50.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 50.

4.3.1.4 กุฏิฤๅษีบ้านโคกเมือง

กุฏิฤๅษีบ้านโคกเมือง หรือ กุฏิฤๅษีเมืองต่ำ ตั้งอยู่ที่บ้านโคกเมือง ตำบลจรเข้มาก จังหวัดบุรีรัมย์ จากการดำเนินงานทางโบราณคดี บริเวณโคปุระด้านทิศตะวันออก พบแท่นฐานประติมากรรมและแท่นบรรจุวัตถุมงคล อยู่ส่วนห้องกลางของโคปุระ¹⁶⁷

ภาพที่ 105 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบที่โคปุระด้านทิศตะวันออกของกุฏิฤๅษีบ้านโคกเมือง

¹⁶⁷ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไพรลดา, รายงานการขุดแต่งกุฏิฤๅษีเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ (นครราชสีมา ม.ป.ท., 2543), 8.

4.3.1.5 ปราสาทขางปี

ปราสาทขางปี ตั้งอยู่ที่บ้านขางปี ตำบลขางปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ จากการดำเนินงานทางโบราณคดีในปีพ.ศ. 2553 พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา เช่น ประติมากรรมพระไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาและบริวาร พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืน 4 กร พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับนั่ง 4 กร รวมทั้งแท่นศิลาฤกษ์ บริเวณด้านทิศตะวันตก ภายนอกปราสาทประธาน ประกอบด้วย ฐานศิลาฤกษ์ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดผาบชน 48 x 48 เซนติเมตร บนฐานสลักเป็นเชิงสูงรูปสี่เหลี่ยม เเชิงสูงด้านตรงทั้งสี่ด้านสลักเป็นช่อง ด้านบนเชิงเจาะเป็นรูรูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ เรียงกัน ขนาดเท่า ๆ กัน ตรงกลางฐานเจาะรูทะลุ ฝาศิลาฤกษ์ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขอบทั้งสี่ด้านสลักเป็นเชิงสูง เเชิงสูงแต่ละด้านสลักเป็นช่อง ตรงกลางฝาเจาะรูทะลุ

นอกจากนั้นยังพบแท่นบรรจุวัตถุมงคลในท้องโถงโคปุระ ซึ่งอยู่ใต้แท่นฐานของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืน 4 กร มีลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 31 X 31 X 10 เซนติเมตร ตรงกลางสลักเป็นช่องสามเหลี่ยม ที่มุมทั้ง 4 เจาะเป็นหลุมขนาดเล็ก ภายในแท่นบรรจุวัตถุมงคล พบแผ่นสำริด ชิ้นส่วนเหล็ก หินสีแดงอมม่วงมีเปลือกนอกสีขาว จำนวน 6 ชิ้น ร่วมกับหินควอทซ์ที่มีการขัดฝนให้เป็นรูปทรงหกเหลี่ยม จำนวน 8 ชิ้น

ในส่วน मुखของอาคารบรรณาลัย พบแท่นบรรจุวัตถุมงคล อยู่ใต้แท่นฐานของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับนั่ง 4 กร มีลักษณะเป็นแท่นหินทรายทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 27 X 27 X 10 เซนติเมตร ด้านบนเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 9 ช่อง โดยช่องตรงกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด คือ 5 X 5 เซนติเมตร ส่วนช่องที่อยู่โดยรอบมีขนาด 4 x 4 เซนติเมตร ภายในแท่นหิน พบหินควอทซ์ที่มีการขัดฝนให้เป็นรูปทรงหกเหลี่ยม จำนวน 2 ชิ้น

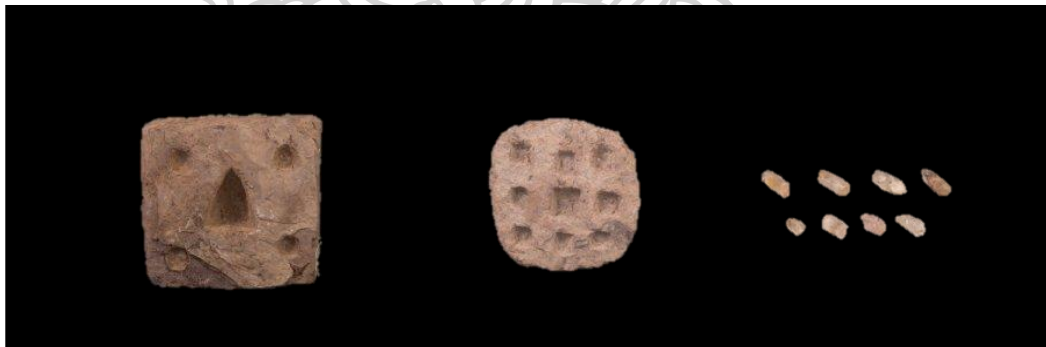

ภาพที่ 106 แท่นศิลาฤกษ์ พบบริเวณด้านทิศตะวันตกภายนอกปราสาทประธาน

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

ภาพที่ 107 ซ้าย : พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืน 4 กร พบที่ห้องโถงโคปุระ ขวา : พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับนั่ง 4 กร พบที่บรรณาลัย
ที่มา : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอสือขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ (ม.ป.ท. : ม.ป.ท., 2554), 131-136.

ภาพที่ 108 A : แผ่นบรรจุวัตถุมงคลพบใต้แท่นฐานของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืน 4 กร
B : แผ่นบรรจุวัตถุมงคลพบใต้แท่นฐานของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับนั่ง 4 กร
C : หินควอทซ์ พบภายในแท่นหิน A
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

4.3.1.6 กุโพนระฆัง

กุโพนระฆัง ตั้งอยู่ในตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด จากการดำเนินงานทางโบราณคดีพบหลักฐานที่สำคัญ ได้แก่ เศียรประติมากรรม 2 เศียร พระโกษชัยคุรุ พระโพธิสัตว์อวโลติเตศวร 4 กร ประทับยืน และพระโพธิสัตว์อวโลติเตศวร 4 กร ประทับนั่ง ซึ่งเป็นกลุ่มรูปเคารพที่พบในอารายศาลาแห่งอื่น เช่น ปราสาทช่างปี่ จังหวัดสุรินทร์

นอกจากรูปเคารพที่พบแล้ว ยังพบแท่นหินทรายทรงลูกบาศก์ ด้านบนเจาะช่องจำนวน 17 ช่อง โดยช่องตรงกลางมีขนาดใหญ่สุด และมีช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กล้อมรอบ ทั้งนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพบบริเวณใดของปราสาท แต่สันนิษฐานว่า คงเป็นแท่นบรรจุวัตถุมงคลของรูปเคารพที่พบในกุโพนระฆัง

ภาพที่ 109 A : พระโกษชัยคุรุ B : พระโพธิสัตว์อวโลติเตศวร 4 กร ประทับยืน C : พระโพธิสัตว์อวโล
กิตเศศวร 4 กร ประทับนั่ง พบจากกุโพนระฆัง
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 110 แท่นหิน พบที่คูโพนระฆัง
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

4.3.1.7 กู้คันธนาม

กู้คันธนาม หรือ กู้คัฒนาม ตั้งอยู่ที่บ้านคันธนาม ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด จากการดำเนินงานทางโบราณคดี พบประติมากรรมสำคัญที่เป็นกลุ่มรูปเคารพที่มักพบในอารคยศาลา ได้แก่ พระไภษัชยคุรุและบริวาร นอกจากนี้ยังพบแผ่นหินรูปทรงสี่เหลี่ยมมีความหนาขอบด้านบนเป็นสันลึกโดยรอบ ขุดเป็นหลุมตื้นๆ ด้านละ 4 – 5 หลุม ด้านใน มี 8 หลุม ล้อมเป็นวงกลม และแท่นหินทรายทรงลูกบาศก์ ด้านบนเจาะช่องจำนวน 17 ช่อง โดยช่องตรงกลางมีขนาดใหญ่สุด และมีช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กล้อมรอบ ซึ่งแผ่นหินทรายนี้สันนิษฐานว่าอาจเป็นแผ่นศิลาฤกษ์หรือแท่นฐานรูปเคารพที่มีการเจาะช่องเพื่อบรรจุวัตถุมงคล ส่วนแท่นหินทรายทรงลูกบาศก์สันนิษฐานว่าคงเป็นแท่นบรรจุวัตถุมงคลที่ประกอบอยู่กับฐานรูปเคารพของประติมากรรมที่พบในกู้คันธนาม

ภาพที่ 111 พระไภษัชยคุรุและบริวาร พบที่กู้คันธนาม

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 112 แผ่นหินและแท่นหิน พบที่คูคันธนาม
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

4.3.2 โบราณสถานประเภทบ้านมีไฟ

บ้านมีไฟ (หรือที่พิกคนเดินทาง) ปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ ซึ่งระบุว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดฯ ให้สร้าง “วหนิคฤหะ” แปลได้ว่า บ้านมีไฟ หรือ บ้านพร้อมไฟ จำนวน 121 แห่ง ตามเส้นทางสำคัญจากเมืองพระนครหลวงไปยังเมืองสำคัญต่าง ๆ เช่น อาณาจักรจามปา 57 แห่ง เมืองพิมาย 17 แห่ง เมืองศรีสุวีรปุรี 14 แห่ง และที่ศรีสุรยบรรพต 1 แห่ง¹⁶⁸ ทั้งนี้สันนิษฐานว่าบ้านมีไฟที่ระบุในจารึกนั้นคงสร้างด้วยไม้ ซึ่งได้ผุพังไปตามกาลเวลา คงเหลือแต่ส่วนศาสนสถานประดิษฐานรูปเคารพประจำที่พิก ซึ่งสร้างด้วยศิลาแลง มีลักษณะเป็นศาสนสถานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลง กรอบประตูทำด้วยหินทราย

4.3.2.1 ปราสาทหนองกง

ปราสาทหนองกง หรือ ปราสาทโคกปราสาท ตั้งอยู่ที่บ้านหนองกง ตำบลอีสานเขต อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ หลักฐานทางโบราณคดีของปราสาทหนองกงพบไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีการค้นพบแท่นหินบรรจุวัตถุมงคล มีลักษณะเป็นแท่นหินทรายเนื้อละเอียด ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 22.5 เซนติเมตร สูง 28.8 เซนติเมตร ด้านบนเจาะช่อง 16 ช่อง ล้อมรอบช่องขนาดใหญ่ตรงกลาง 1 ช่อง ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า วัสดุที่นำมาผลิตแท่นหินนี้ เป็นหินทรายเนื้อละเอียด แตกต่างจากปราสาทแห่งอื่น ๆ แต่มีความคล้ายคลึงกับแท่นหินที่พบจากปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทในเมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา

ภาพที่ 113 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบที่ปราสาทหนองกง
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

¹⁶⁸ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, "ศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7," ศิลปากร 10, no. 2 (กรกฎาคม 2509): 27-32.

4.4 ปราสาทที่ไม่สามารถระบุอายุสมัยได้

4.4.1 ปราสาทบ้านหัวสระ

ปราสาทบ้านหัวสระ ตั้งอยู่ที่หมู่ 13 วัดหัวสระคณาราม บ้านปรางค์เก่า ตำบลกุดน้อย อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะเป็นปราสาทที่พังทลายแล้ว หลงเหลือเพียงส่วนฐานศิลาแลงเพียงเล็กน้อย โดยพบโบราณวัตถุ ได้แก่ ฐานประติมากรรม และแผ่นศิลาฤกษ์

ภาพที่ 114 แผ่นศิลาฤกษ์ พบที่ปราสาทบ้านหัวสระ

ที่มา : Asger Mollerup, Ancient Khmer sites in North-eastern Thailand : Khorat, Buriram and the Angkor-Phimai route (Bangkok : White Lotus Press, 2018), 71.

4.4.2 ปราสาทภูเพ็ก

ปราสาทภูเพ็ก ตั้งอยู่บนยอดเขาภูเพ็กสูงจากระดับน้ำทะเล 520 เมตร ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นปราสาทที่สร้างไม่เสร็จ ไม่ปรากฏร่องรอยการสลักลวดลายใด ๆ ทำให้ไม่สามารถกำหนดอายุได้ บริเวณด้านหน้าทางเข้าพบศิวิลิ่งค์ขนาดใหญ่และแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลวางอยู่ ทั้งนี้โบราณวัตถุดังกล่าวได้ถูกเคลื่อนย้ายจากตำแหน่งเดิม ทำให้ขาดบริบททางโบราณคดี อย่างไรก็ตามหากวิเคราะห์จากรูปแบบของศิวิลิ่งค์ ปราสาทภูเพ็กอาจสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 18 เนื่องในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย

ภาพที่ 115 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคลและศิวิลิ่งค์ ปราสาทภูเพ็ก

ที่มา : วรรณัย พงศาชลากร, ปราสาทภูเพ็ก มหาศาสนบรรพต มณฑลปเข็มนวิมาน ไกรลาสแห่งอีสานเหนือ, เข้าถึงเมื่อ 21 ธันวาคม 2562, เข้าถึงได้จาก

<http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/2012/07/02/entry-1>

4.5 หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์ซึ่งไม่ระบุแหล่งที่มาชัดเจน

จากข้อมูลของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย พบโบราณวัตถุที่ไม่ได้มาจากการดำเนินงานทางโบราณคดีและไม่ได้ระบุตำแหน่งที่พบชัดเจน จำนวน 3 ชิ้น ได้แก่ แผ่นหินที่จัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย อีกชิ้นได้แก่แท่นหินบรรจุวัตถุ มงคล 2 ชิ้น ซึ่งสามารถซ้อนกันได้ พบที่บ้านมะระ ตำบลดอนชมพู อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ทั้งนี้สันนิษฐานว่าบริเวณบ้านมะระ คงเคยมี ปราสาทเขมรตั้งอยู่แต่ในปัจจุบันได้พังทลายหมดแล้ว เหลือเพียงชิ้นส่วนศิลาแลงที่ยังคงหลงเหลือ กระจายอยู่รอบๆ เท่านั้น นอกจากนี้ที่บ้านมะระ ยังพบศิวลึงค์ขนาดใหญ่และท่อโสมสูตร ซึ่งคงเป็นชุด เดียวกันกับแท่นบรรจุวัตถุมงคล

ภาพที่ 116 แผ่นหินพบที่อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 117 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบที่บ้านมะระ ตำบลดอนชมพู อำเภอโนนสูง จังหวัด นครราชสีมา

ที่มา : วรณีย์ พงศาชลากร, ปราสาทภูเพ็ก มหาศาสนบรรพต มณฑลปเข็มเรื่อนวิมาน ไกรลาสแห่ง อีสานเหนือ, เข้าถึงเมื่อ 21 ธันวาคม 2562, เข้าถึงได้จาก

<http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/2012/07/02/entry-1>

บทที่ 5

บทวิเคราะห์

จากหลักฐานเกี่ยวกับการวางฤกษ์ที่ได้กล่าวมา สามารถแบ่งประเด็นหลักในการวิเคราะห์ ออกได้เป็น 2 ประเด็นใหญ่ ได้แก่ รูปแบบของการวางฤกษ์ ซึ่งจะช่วงแสดงให้เห็นพัฒนาการด้าน รูปแบบของการวางฤกษ์ที่จะเชื่อมโยงกับอายุของศาสนสถาน อีกประเด็นคือคติการวางฤกษ์ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ทางศาสนา และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของศาสนาในแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีรายละเอียดของการศึกษาและวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

5.1 วิเคราะห์รูปแบบการวางฤกษ์

จากการศึกษาการวางฤกษ์ในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งหมด 22 แห่ง ปรากฏหลักฐานการวางฤกษ์ในศาสนสถาน 2 ลักษณะ คือ การวางฤกษ์โดยไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์ และการวางฤกษ์โดยใช้แผ่นศิลาฤกษ์

5.1.1 ประเภทของการวางฤกษ์

5.1.1.1 การวางฤกษ์โดยไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์

การวางฤกษ์โดยไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์นี้ คือการบรรจุวัตถุมงคลลงไปกับตัวศาสนสถานโดยไม่ใช้แผ่นหินหรือภาชนะบรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ จากการศึกษาศาสนสถานเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบลักษณะการวางฤกษ์โดยไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์อยู่ 3 ลักษณะ

การวางฤกษ์โดยการบรรจุวัตถุมงคล

การวางฤกษ์โดยบรรจุวัตถุมงคล ได้แก่ แผ่นทอง แผ่นเงิน สิ่งของมีค่าไว้ในบริเวณที่กำหนด เช่น วงกบประตู ภายในกำแพง ตัวปราสาท โคปุระ ระเบียงคด และส่วนยอดอาคาร โดยการวางฤกษ์ในรูปแบบนี้ พบในปราสาทพิมาย ปราสาทพนมวัน กู่เกษม ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทตาเมือนธม และปราสาทกู่กาสิงห์ ซึ่งมีทั้งศาสนสถานในพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู โดยปราสาทที่พบมีอายุร่วมกันอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17

การวางฤกษ์โดยใช้แผ่นหินหรือแผ่นอิฐ 4 แผ่น ล้อมเป็นกรอบ

การวางฤกษ์โดยใช้แผ่นหินหรือแผ่นอิฐ 4 แผ่น ล้อมเป็นกรอบ ภายในบรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ ซึ่งลักษณะดังกล่าวพบเพียงแห่งเดียวที่ปราสาทพะโค อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17¹⁶⁹ (ภาพที่ 60)

การวางฤกษ์แบบเจาะพื้นหรือผนังศาสนสถาน

การวางฤกษ์แบบไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์อีกรูปหนึ่งเป็นการเจาะพื้นเป็นช่องเพื่อฝังวัตถุมงคลลงในอาคาร ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษยังไม่เคยพบที่ใด พบเพียงแห่งเดียวที่ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยได้พบแผ่นทองดุนลายรูปดอกบัว 8 กลีบ ซึ่งบรรจุอยู่ในช่องที่ทำไว้เฉพาะบริเวณระเบียงคดด้านทิศใต้ โดยช่องที่ทำเฉพาะนี้ มีทั้งช่องคล้ายสี่เหลี่ยมหรือหลุม 15 ช่อง และช่องสามเหลี่ยม 1 ช่อง โดยมุมแหลมของสามเหลี่ยมหันไปทางทิศตะวันออก นอกจากนี้ยังพบการเจาะช่องเป็นรูปสี่เหลี่ยมและรูปไม้ในตัวผนังอาคารตามทิศทั้ง 4 และ 8 ภายในช่องบรรจุหินมีค่า แหวน แผ่นเงิน แผ่นทอง ด้านบนของช่องมีแผ่นอิฐปิดไว้การวางฤกษ์แบบไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์อีกรูปหนึ่งเป็นการเจาะพื้นเป็นช่องเพื่อฝังวัตถุมงคลลงในอาคาร ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษยังไม่เคยพบที่ใด พบเพียงแห่งเดียวที่ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยได้พบแผ่นทองดุนลายรูปดอกบัว 8 กลีบ ซึ่งบรรจุอยู่ในช่องที่ทำไว้เฉพาะบริเวณระเบียงคดด้านทิศใต้ โดยช่องที่ทำเฉพาะนี้ มีทั้งช่องคล้ายสี่เหลี่ยมหรือหลุม 15 ช่อง และช่องสามเหลี่ยม 1 ช่อง โดยมุมแหลมของสามเหลี่ยมหันไปทางทิศตะวันออก

5.1.1.2 การวางฤกษ์โดยใช้แผ่นศิลาฤกษ์

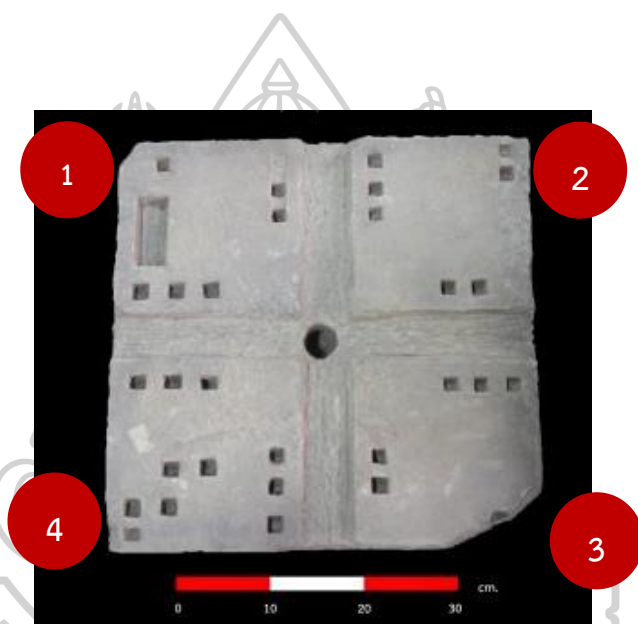
จากการรวบรวมข้อมูลแผ่นศิลาฤกษ์ที่พบจากปราสาทเขมรในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบจำนวน 14 แผ่น โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ 8 รูปแบบย่อย ดังนี้

แบบที่ 1

มีลักษณะโดยรวมคือเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเจาะรูในแนวแกนตั้งและแกนนอนทำให้แผ่นหินถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน จุดตัดตรงกันเจาะเป็นช่อง ในแต่ละส่วนมีการเจาะช่องเพื่อบรรจุวัตถุมงคล ทั้งนี้แบบที่ 1 สามารถแบ่งลักษณะย่อยของการเจาะช่องเพื่อบรรจุวัตถุมงคลออกได้เป็น 8 รูปแบบ ดังนี้

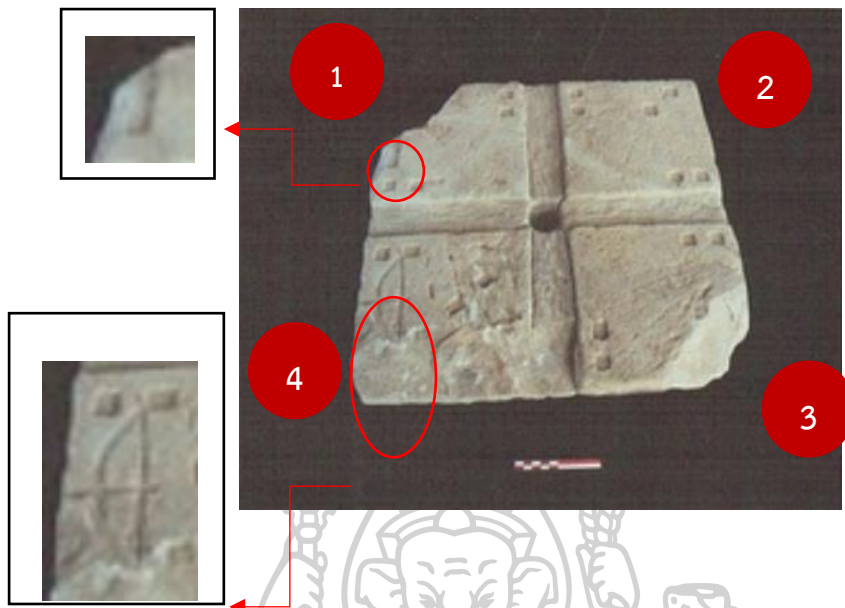
¹⁶⁹ หน่วยศิลปากรที่ 6, รายงานการขุดแต่งปราสาทหินบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบล กระโทก อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา: หน่วยศิลปากรที่ 6, 2534), 24-32.

แบบ A แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเป็นหลุมกลม จากหลุมกลมเขาเป็นร่องออก จากหลุม ทำให้แผ่นหินถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 6 ช่อง และช่องรูปรูบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนที่ 2 มีเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 7 ช่อง ส่วนที่ 3 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กอย่างน้อย 6 ช่อง ส่วนที่ 4 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 11 ช่อง โดยแผ่นหินแบบ A พบในการดำเนินงานทางโบราณคดีในปราสาท จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ ปราสาทคู้ จังหวัดศรีสะเกษ บริเวณบ่วงยอดของปราสาท, ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนฐานศิลาแลงด้านทิศตะวันออกของปราสาทอิฐ และ กู่บ้านปราสาท จังหวัดนครราชสีมา ภายในปราสาทบวรารหลังทิศใต้

ภาพที่ 118 แผ่นหินแบบ A
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย

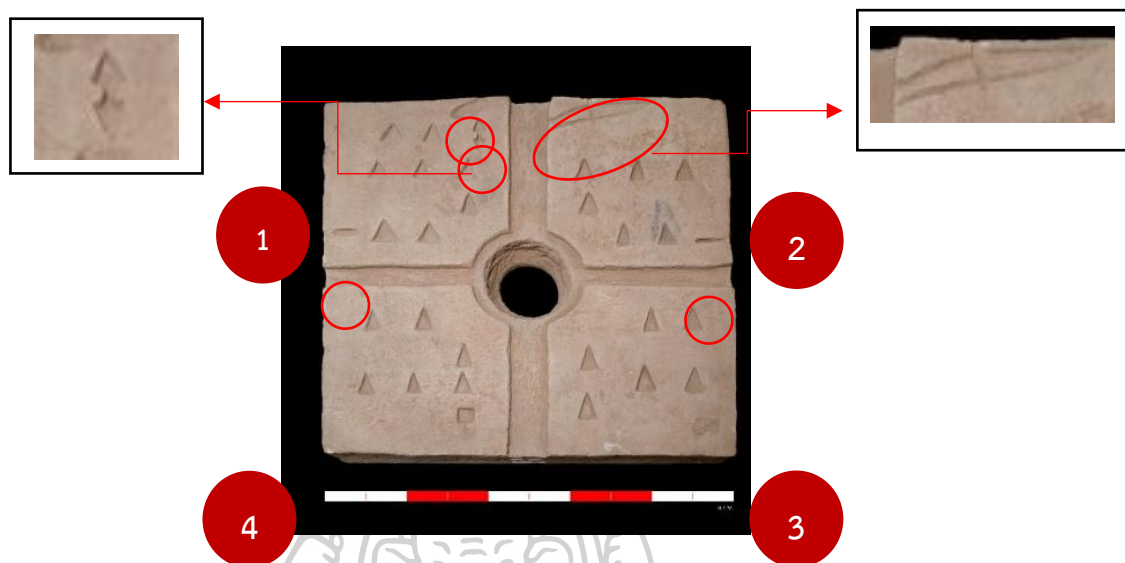
แบบ B แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเป็นหลุมกลม จากหลุมกลมเขาเป็นร่องออก จากหลุม ทำให้แผ่นหินถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กอย่างน้อย 4 ช่อง และช่องรูปรูบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนที่ 2 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 6 ช่อง ส่วนที่ 3 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กอย่างน้อย 5 ช่อง ส่วนที่ 4 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 5 ช่อง และมีการสลักรูปคันธนู 1 รูป โดยแผ่นหินแบบ B พบในการดำเนินงานทางโบราณคดีในปราสาท จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ปราสาทหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณกลุ่มปราสาทด้านทิศเหนือ และ ปราสาททอง จังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณติดฐานศิลาแลงของปราสาทด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก

ภาพที่ 119 แผ่นหินแบบ B

ที่มา : สมเดช ลีลามโนธรรม, โบราณสถานปราสาททอง อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
(นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 กรมศิลปากร, 2558), 41.

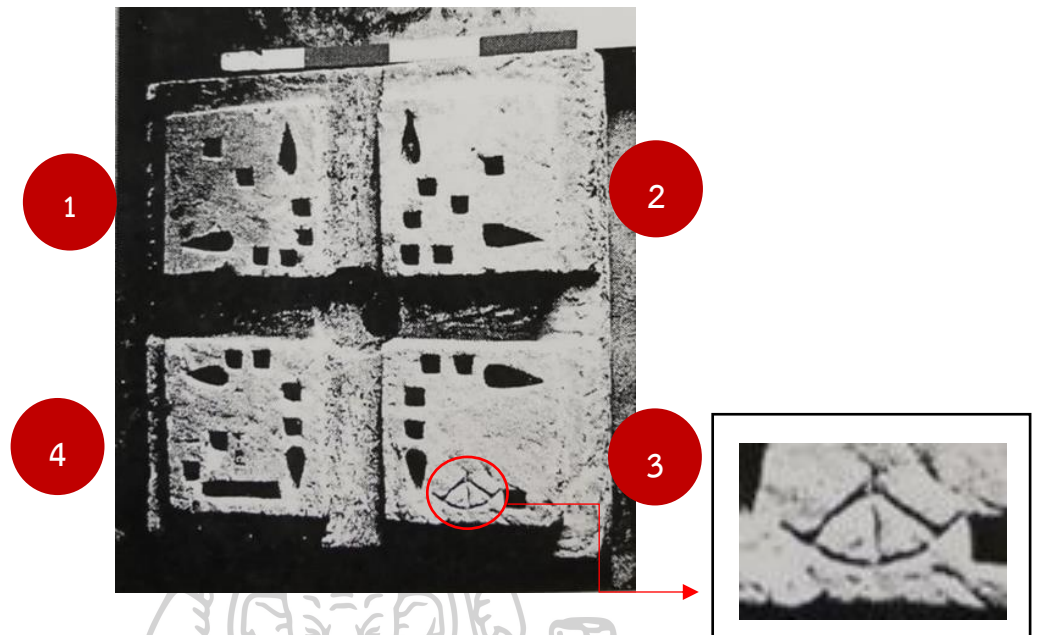
แบบ C แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเป็นหลุมกลม จากหลุมกลมเขาเป็นร่องออก
จากหลุม ทำให้แผ่นหินถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกเจาะเป็นช่องสามเหลี่ยม 8 ช่อง วงรี 2 ช่อง
และสลักเป็นรูปลูกศรสองหัว 1 รูป โดยหันหัวไปทางเดียวกับแนวช่องสามเหลี่ยม ส่วนที่ 2 เจาะเป็น
ช่องสามเหลี่ยม 6 ช่อง และสลักรูปคันธนู 1 รูป นอกจากนี้ยังมีร่องคล้ายรูปวงรี ซึ่งอยู่ในตำแหน่งตรง
กับวงรีในส่วนแรก ส่วนที่ 2 เจาะเป็นช่องสามเหลี่ยม 6 ช่อง ส่วนที่ 4 เจาะเป็นช่องสามเหลี่ยม 6
ช่อง และช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 1 ช่อง โดยพบแผ่นหินแบบ C นี้ พบเฉพาะที่ปราสาทประธานของ
ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เพียงแห่งเดียว

ภาพที่ 120 แผ่นหินแบบ C

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย

แบบ D แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเป็นหลุมกลม จากหลุมกลมเซาะเป็นร่องออก จากหลุม ทำให้แผ่นหินถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 6 ช่อง และช่องรูปใบไม้สามเหลี่ยม 2 ช่อง ส่วนที่ 2 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 6 ช่อง และช่องรูปใบไม้สามเหลี่ยม 2 ช่อง ส่วนที่ 3 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 5 ช่อง ช่องรูปใบไม้สามเหลี่ยม 2 ช่อง และสลักรูปคันธนูส่วนที่ 4 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 6 ช่อง ช่องรูปใบไม้สามเหลี่ยม 2 ช่อง และเจาะช่องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเพิ่มเติม แผ่นหินแบบ D นี้พบในการดำเนินงานทางโบราณคดีในปราสาท จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ กุ้สวนแดง จังหวัดบุรีรัมย์ และกุ้บ้านปราสาท จังหวัดนครราชสีมา ใกล้บริเวณทางเดินใกล้อาคารวิหารโถง

ภาพที่ 121 แผ่นหินแบบ D
ที่มา : โรงเรียนกุสุมาแดงพิทยาคม

แบบ E แผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเป็นช่องสี่เหลี่ยม จากช่องสี่เหลี่ยมเซาะเป็นร่องออกจากหลุม ทำให้แผ่นหินถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 8 ช่อง ช่องสามเหลี่ยมหันปลายไปด้านล่าง 1 ช่อง และช่องสามเหลี่ยมหันปลายไปด้านขวา 2 ช่อง ส่วนที่ 2 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 4 ช่อง รูปจันทร์เสี้ยว 1 รูป รูปสามเหลี่ยม 4 รูป โดยรูปสามเหลี่ยม 1 รูป หันปลายไปด้านล่าง ส่วนรูปสามเหลี่ยมอีก 2 รูป หันปลายขึ้นด้านบน และมีรูปสามเหลี่ยมอีกรูปสักรัดทำส่วนปลาย ซึ่งรูปสามเหลี่ยมดังกล่าวนี้หันปลายด้านซ้าย แผ่นหินแบบ E นี้ พบจากปราสาทบ้านหัวสระอำเภอเสีคว์ จังหวัดนครราชสีมา และพบที่อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่พบข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งที่พบที่ชัดเจนของแผ่นหินแบบ E นี้

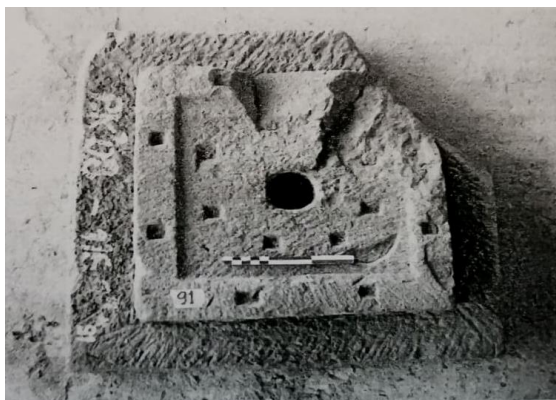

ภาพที่ 122 แผ่นหินแบบ E

แบบที่ 2

มีลักษณะสำคัญคือเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมส่วนที่ใช้บรรจุวัตถุมงคลยกขอบขึ้น ด้านในเจาะช่องเพื่อบรรจุวัตถุมงคล ทั้งนี้การยกขอบแผ่นหินนี้สันนิษฐานว่าแต่เดิมอาจเคยมีฝาปิด เนื่องจากพบร่องรอยการบากร่องที่ขอบและมีพื้นที่ขอบด้านนอกอีกชั้นเพื่อรองรับฝา รวมทั้งพบรูปแบบย่อยที่มีฝาปิด โดยจากการศึกษาแผ่นหินแบบที่ 2 นี้ สามารถจำแนกรูปแบบย่อยออกได้เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

แบบ F ส่วนฐานมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยม ไม่ขัดฝน ถัดขึ้นมาเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมที่ได้รับการขัดฝน ส่วนขอบยกสูงขึ้นเล็กน้อย บริเวณขอบที่ยกขึ้นและด้านในเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กด้านละ 2 ช่อง ตรงกลางเจาะเป็นหลุมกลม พบเฉพาะที่ปราสาทนครบุรี จังหวัดนครราชสีมา บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน

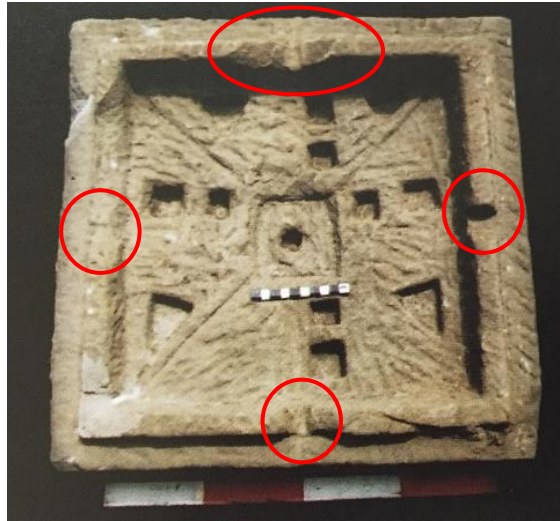

ภาพที่ 123 แผ่นหินแบบ F

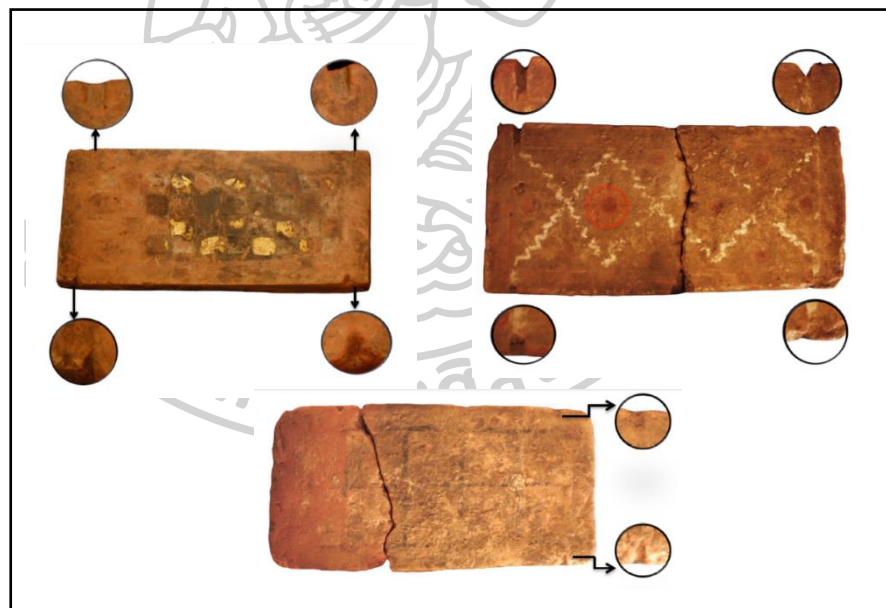
ที่มา : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณรักษ์, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทนครบุรี ตำบลนครบุรีได้ อำเภอนครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ประจำปีงบประมาณ 2551 (นศรราชสีมา : ม.ป.ท., 2552), 50

แบบ G ส่วนฐานมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยม ถัดขึ้นมาเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมส่วนขอบยกสูงขึ้นเล็กน้อย ด้านในเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กด้านละ 2 ช่อง ตรงกลางเจาะเป็นหลุมกลมที่ล้อมรอบด้วยกรอบสี่เหลี่ยม จากจุดศูนย์กลางเจาะเป็นร่องออกจากศูนย์กลางในแนวทแยงเป็นรูปกากบาท ทำให้แบ่งช่องออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกเจาะเป็นช่องสามเหลี่ยมและสี่เหลี่ยม แบบละ 2 ช่อง ส่วนที่ 2 เจาะเป็นช่องสามเหลี่ยม 1 ช่อง และสี่เหลี่ยม 2 ช่อง ส่วนที่ 3 เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยม 2 ช่อง ส่วนที่ 4 เจาะแบบเดียวกับส่วนที่ 2 ในแนวเดียวกัน แผ่นหินแบบ G นี้ พบเฉพาะที่ปราสาทพลสงคราม พบบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของบรรณาลัย

ทั้งนี้บริเวณขอบที่ยกขึ้นมีร่องรอยการบากทั้ง 4 ด้าน ซึ่งอาจมีทำไว้เพื่อวางสิ่งของหรือเกาะเกี่ยวบางอย่าง โดยลักษณะการบากที่ขอบของแผ่นฤกษ์ เคยพบลักษณะคล้ายคลึงกันในอิฐฤกษ์ซึ่งพบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่มีการบากขอบเป็นร่องตื้น ๆ เช่นกัน

ภาพที่ 124 แผ่นหินแบบ G และรอยบากที่ขอบ
 ที่มา : ดุสิต ทুমมากรณ์ และทงศ์ศักดิ์ หาญวงษ์, การอนุรักษ์โบราณสถานปราสาทพลสงคราม
 (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2553),

ภาพที่ 125 อิฐฤกษ์ที่มีการบากหรือกดเป็นร่องตื้นๆ พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
 ที่มา : วิภาดา อ่อนวิมล, “อิฐมีลวดลายสมัยทวารวดี,” (เอกสารการค้นคว้าเฉพาะบุคคล
 สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 177-182.

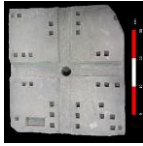

แบบ H มีลักษณะเป็นแท่นศิลาฤกษ์ 2 ส่วนประกอบเข้าด้วยกัน ได้แก่ ฐานศิลาฤกษ์ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส บนฐานสลักเป็นเชิงสูงรูปสี่เหลี่ยม เชิงสูงด้านตรงทั้งสี่ด้านสลักเป็นช่อง ด้านบนเชิงเจาะเป็นรูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ เรียงกัน ขนาดเท่า ๆ กัน ตรงกลางฐานเจาะรูทะลุ อีกส่วนคือฝาศิลาฤกษ์ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขอบทั้งสี่ด้านสลักเป็นเชิงสูง เชิงสูงแต่ละด้านสลักเป็นช่อง ตรงกลางฝาเจาะรูทะลุ รูปแบบนี้พบที่บริเวณด้านทิศตะวันตกภายนอกปราสาทประธานของปราสาทข่างปี จังหวัดสุรินทร์ และยังพบที่พบที่คูคันธนาม จังหวัดร้อยเอ็ด แต่ที่คูคันธนามไม่พบฝาปิดพบเพียงแผ่นหินด้านในเท่านั้น

ภาพที่ 126 แผ่นหิน แบบ H

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

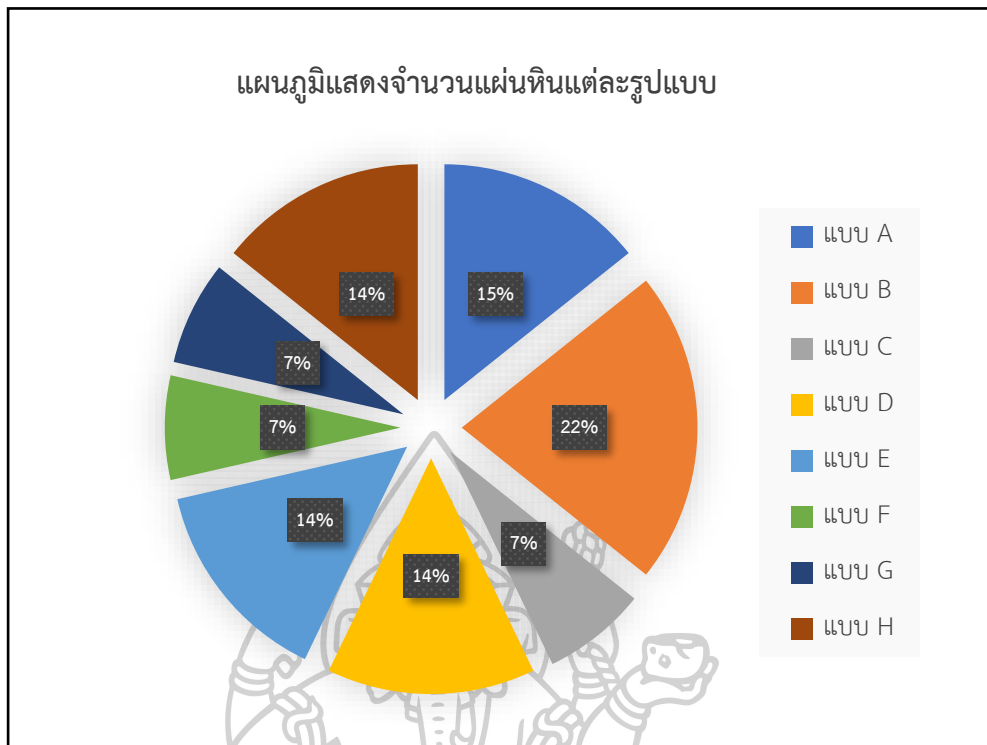
ตารางที่ 4 แสดงรูปแบบแผ่นหินที่พบจากปราสาทเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

แผ่นหิน	ปราสาท	อายุสมัย (พุทธศตวรรษ)	ประเภทศาสนสถาน
A	บ้านปราสาท จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทคูบัว จังหวัดศรีสะเกษ	กลาง 17 - ต้น 18 (สมัยนครวัด) ปลาย 16 - ต้น 17 (สมัยบาปวน) 17 (สมัยนครวัด)	ปราสาทหินพนมรุ้ง¹⁷⁰ ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินพนมรุ้ง
B	ปราสาทหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาททอง จังหวัดบุรีรัมย์	ปลาย 16 - ต้น 17 (สมัยบาปวน) ต้น 17 (สมัยบาปวน)	ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินพนมรุ้ง
C	ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์	17 (สมัยนครวัด)¹⁷¹	ปราสาทหินพนมรุ้ง
D	กุสุมาเตต จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านปราสาท จังหวัดนครราชสีมา	17 (สมัยนครวัด) กลาง 17 - ต้น 18 (สมัยนครวัด)	ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินพนมรุ้ง

¹⁷⁰ ต่อมาได้ดัดแปลงเป็นศาสนสถานเนื่องในพุทธศาสนา สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

¹⁷¹ แผ่นหินวางศิลาฤกษ์นี้ พบบริเวณปราสาทประธาน ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17

แผ่นหิน	ปราสาท	อายุสมัย (พุทธศตวรรษ)	ประเภทศาสนสถาน
E	ปราสาทบ้านหัวสระ จังหวัดนครราชสีมา เขตอำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา	ไม่สามารถกำหนดอายุได้	ไม่สามารถระบุคดีได้
F	ปรางค์ศรีบุรี จังหวัดนครราชสีมา	18 (สมัยบายัน)	อโรคยศาลา
G	ปราสาทพลสงคราม จังหวัดนครราชสีมา	18 (สมัยบายัน)	อโรคยศาลา
H	ปราสาทข่างปี จังหวัดสุรินทร์ กุศันธนาม จังหวัดร้อยเอ็ด	18 (สมัยบายัน) 18 (สมัยบายัน)	อโรคยศาลา อโรคยศาลา

ภาพที่ 127 แผนภูมิแสดงจำนวนแผ่นหินวางถักซ์แต่ละรูปแบบ

5.1.2 การประดิษฐ์ฐานรูปเคารพ

นอกจากแผ่นศิลาฤกษ์แล้ว ยังมีโบราณวัตถุอีกประเภทที่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกับแผ่นศิลาฤกษ์ แต่มีข้อแตกต่างกันเล็กน้อย คือ เน้นการบรรจุวัตถุมงคลเพื่อถวายแต่ประติมากรรมนั้น ๆ โบราณวัตถุนี้คือแท่นบรรจุวัตถุมงคล โดยจากการศึกษาพบแท่นบรรจุวัตถุมงคลทั้งหมด 35 ชิ้น สามารถจัดจำแนกได้เป็น 7 รูปแบบ ได้แก่

แบบ A แท่นหินทรงสี่เหลี่ยม ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ขนาดเท่ากัน 9 ช่อง พบจำนวน 3 ชิ้น จากปราสาทพนมรุ้ง, ปราสาทพนมวัน และปราสาทชางปี

แบบ B แท่นหินจำลองसनानโทรณี ด้านหน้ามีรางน้ำยื่นออกมา ตรงกลางเจาะเป็นรูกลม 5 รู พบจำนวน 1 ชิ้น จากปราสาทพิมาย

แบบ C แท่นหินทรงสี่เหลี่ยม ที่มุมทั้ง 4 ช่องเจาะกลม ตรงกลางเจาะเป็นรูสามเหลี่ยม พบจำนวน 1 ชิ้น จากปราสาทชางปี

แบบ D แท่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 8 ช่อง ล้อมรอบช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตรงกลาง 1 ช่อง โดยวางตัวหันออกจากช่องตรงกลางตามทิศทั้ง 8 พบจำนวน 1 ชิ้น จากปราสาทพลสงคราม

แบบ E แท่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 8 ช่อง ล้อมรอบช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตรงกลาง 1 ช่อง โดยวางตัวขนานเป็นแนวเดียวกัน พบจำนวน 5 ชิ้น จากปราสาทพนมรุ้ง 1 ชิ้น, กุเกษม 1 ชิ้น, ปราสาทนางรำ 1 ชิ้น และปราสาทพลสงคราม 2 ชิ้น

แบบ F แท่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 12 ช่อง ล้อมรอบช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตรงกลาง 1 ช่อง จำนวน 1 ชิ้น จากปราสาทพนมรุ้ง

แบบ G แท่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านบนเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 16 ช่อง ล้อมรอบช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตรงกลาง 1 ช่อง พบจำนวน 23 ชิ้น จากปราสาทตาเมือนธม 3 ชิ้น, ปราสาทภูเพ็ก 1 ชิ้น, ปราสาทเมืองต่ำ 1 ชิ้น, ปราสาทพนมรุ้ง 8 ชิ้น, กุสวานแดง 1 ชิ้น, กุคันธนาม 1 ชิ้น, กุโพนระฆัง 1 ชิ้น, กุฏิฤทธิษีบ้านโคกเมือง 1 ชิ้น, ปราสาทบ้านหนองแฝก 3 ชิ้น, ปราสาทหนองกง 1 ชิ้น และบ้านมะระ อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา 2 ชิ้น

ทั้งนี้ Jean Boisselier ได้ให้ข้อสังเกตว่า ในแท่นหินสมัยบายอนจะมีการขัดเกลาที่เรียบร้อยน้อยกว่า การสร้างหินดูจะล้าหลังกว่า มีขนาดเล็กกว่าขนาดทั่วไป และพบแท่นหินรูปเฉพาะของสมัย

บายน ลักษณะเป็นแบบ H ขนาดเล็กซ้อนอยู่ในแบบ H ขนาดใหญ่¹⁷² โดยลักษณะนี้ยังพบที่บ้านมระระ จังหวัดนครราชสีมาด้วย

นอกจากนี้ยังพบการสลักแท่นฐานประติมากรรมให้กลายเป็นแท่นบรรจุวัตถุมงคลไปด้วย แท่นที่จะนำแท่นบรรจุวัตถุมงคลอีกขึ้นวางลงไปในแท่นฐานประติมากรรมโดยลักษณะดังกล่าวพบ เฉพาะที่กุ้เกษม

จากการศึกษาแท่นหินบรรจุวัตถุมงคลที่ได้กล่าวมา พบว่าลักษณะของแท่นหินบรรจุวัตถุ มงคลที่พบในปราสาทเขมร สอดคล้องกับรูปแบบของครรรบาทรของศรีลังกา โดย M.H. Sirisoma ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีศรีลังกา ได้แบ่งประเภทของครรรบาทรไว้ 3 รูปแบบ คือ แบบ A มี 25 ช่อง พบบริเวณใต้ฐาน ตรงกลางของพระพุทธรูป, แบบ B มี 9 ช่อง พบบริเวณใต้ฐาน ทางซ้ายของ พระพุทธรูป และแบบ C มี 17 ช่องพบบริเวณใต้ฐาน ทางขวาของพระพุทธรูป ซึ่งครรรบาทรแบบ 9 ช่อง และแบบ 17 ช่อง เป็นรูปแบบที่พบในแท่นบรรจุวัตถุมงคลของปราสาทเขมร ซึ่งไม่ได้จำกัด เฉพาะประติมากรรมในพุทธศาสนา หรือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เนื่องจากพบทั้งในศาสนสถานใน พุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

สำหรับช่องว่างที่เจาะเพื่อบรรจุวัตถุมงคล นิยมทำเป็นช่องขนาดใหญ่เพื่อให้สอดคล้องกับ ขนาดประติมากรรมที่พบการประดิษฐาน ประกอบกับสิ่งของที่นำมาบรรจุลงในช่องมักมีขนาดใหญ่ เช่น ประติมากรรมเทพนพเคราะห์, ประติมากรรมเทพประจำทิศ, หินรัตนชาติ, จารึก เมล็ดพืช, สัตว์ลักษณะมงคลต่าง ๆ เช่น อัญมณงคล สัตว์ประจำทิศ พญานาค สังข์ ทำให้ช่องว่างของครรรบาทร ให้ศรีลังกามีขนาดใหญ่กว่าช่องว่างของแท่นบรรจุวัตถุมงคลในปราสาทเขมร โดยลักษณะของครรร บาทรแบบ 9 ช่องในศรีลังกา ยังปรากฏอิทธิพลทางความเชื่อให้แก่แผนผังของห้องกรุวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอีกด้วย¹⁷³

¹⁷² Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge*, 209.

¹⁷³ จีรารวรรณ แสงเพ็ชร, "ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย," 424.

ภาพที่ 128 ฐานประติมากรรมที่พบภายในห้องครรภคฤหะ
 ที่มา : สมเดช ลีลามโนธรรม, รายงานการขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานกุฎเกษม บ้านใหม่คลองเตย ตำบล
 สะแกกราช อำเภอป่าชิงชัย จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา,
 2561), 36.

01	02	03			
			04	05	06
04	05	06			
			07	08	09
			01	02	03
			04	05	
			06	07	08
			09	10	11
			12	13	14
			15	16	17
			18	19	20
			21	22	23
			24	25	
			01	02	03
			04	05	
			06		07
			08	09	10
			11		12
			13	14	15
			16	17	

ภาพที่ 129 รูปแบบครรภบาตรในศรีลังกาที่พบ Sri Pusparama Viharaya ที่ Bunnahapola,
 Udabaddava

ที่มา : T.B. Karanaratne, “Garbhapatra (Yantragal) The ritual deposit vessels of Buddhist
 shrines in ancient Sri Lanka” in Ancient Ceylon (Colombo : Dept. of Archaeology, Sri
 Lanka, 1984), 208.

ภาพที่ 130 การวางครุภาตริที่ Sri Pusparama Viharaya ที่ Bunnahapola, Udabaddava
 ที่มา : T.B. Karanaratne, “Garbhapatra (Yantraga) The ritual deposit vessels of Buddhist
 shrines in ancient Sri Lanka” in Ancient Ceylon (Colombo : Dept. of Archaeology, Sri
 Lanka, 1984), 209.

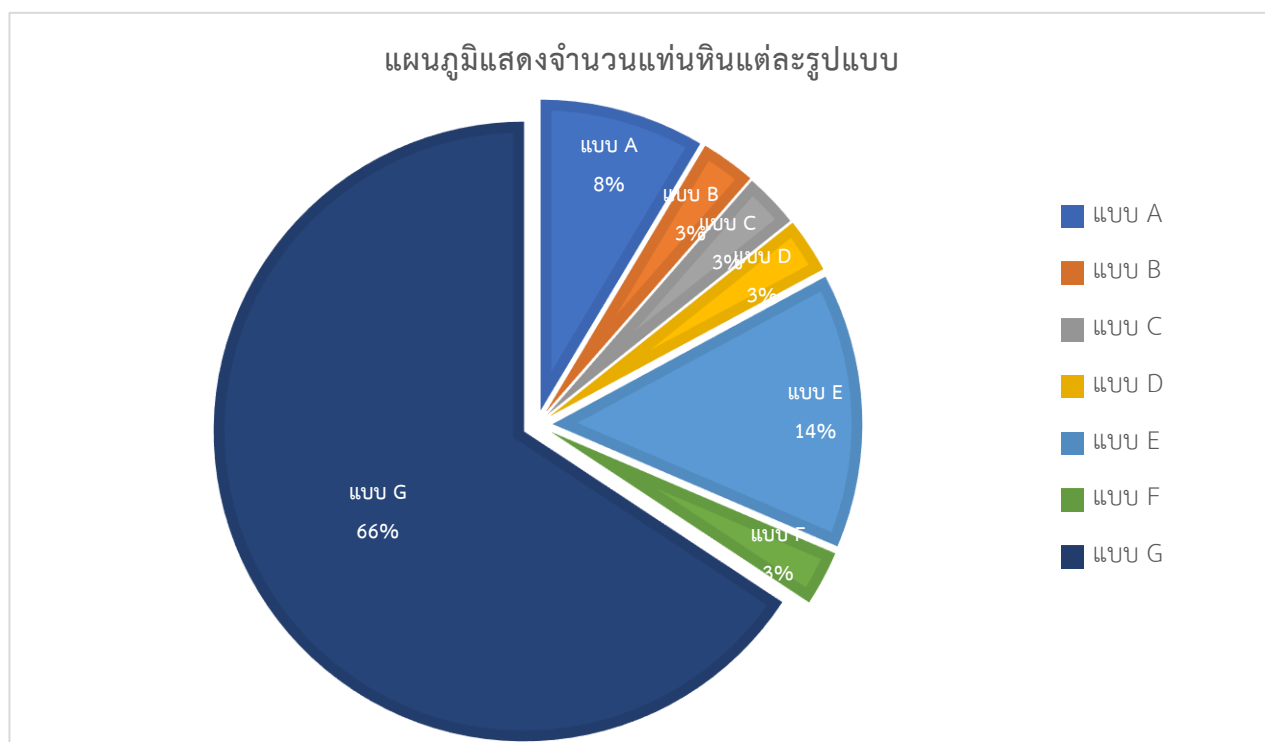
ภาพที่ 131 แท่นหินบรรจุวัตถุมงคล พบจากการขุดแต่งปราสาทพลสงคราม
 ที่มา : สุรเชษฐ์ กิ่งทอง และคณะ, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทปรangk์พลสงคราม ตำบล
 พลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา (นครราชสีมา : ม.ป.ท.,2546), 80.

ตารางที่ 5 แสดงแทนหินที่พบจากปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

แทนหิน	ปราสาท	อายุสมัย (พุทธศตวรรษ)	ประเภทศาสนสถาน
	ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทข่างปี จังหวัดสุรินทร์	16 – 18 (สมัยบาปวน - นครวัด - บายน) ¹⁷⁴ ปลาย 16 - ต้น 17 (สมัยบาปวน) 18	ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ อโรคยศาลา
	ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา	ปลาย 16 - กลาง 17 (สมัยบาปวน - นครวัด)	พุทธศาสนา
	ปราสาทข่างปี จังหวัดสุรินทร์	18 (สมัยบายน)	อโรคยศาลา
	ปราสาทพลสงคราม จังหวัดนครราชสีมา	18 (สมัยบายน)	อโรคยศาลา

¹⁷⁴ เนื่องจากไม่ทราบตำแหน่งที่พบแน่ชัด จึงกำหนดอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 18

แม่พิมพ์ดิน	ปราสาท	อายุสมัย (พุทธศตวรรษ)	ประเภทศาสนสถาน
E	ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ กู่เกษม จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทนางรำ จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทพลสงคราม จังหวัดนครราชสีมา	16 – 18 (สมัยบาปวน - นครวัต - บายน) 16 – 17 (สมัยบาปวน – นครวัตตอนต้น) 18 (สมัยบายน) 18 (สมัยบายน)	ศาสนาพราหมณ์ อารโศคยศาลา อารโศคยศาลา อารโศคยศาลา
F	ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์	16 – 18 (สมัยบาปวน - นครวัต - บายน)	ศาสนาพราหมณ์
G	ปราสาทตาเมือนธม จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทภูเพ็ก จังหวัดสกลนคร ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ กู่สวนแตง จังหวัดบุรีรัมย์ กู่คันธนาม จังหวัดร้อยเอ็ด ปราสาทกุโพนระฆัง จังหวัดร้อยเอ็ด ภูมิภีบ้านโนนคอกเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ปรังค์กู่บ้านหนองแฝก จังหวัดชัยภูมิ ปราสาทหนองกง จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านมะระ อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา	พ.ศ. 1563 (สมัยบาปวน) 16 – 17 (สมัยบาปวน – นครวัต) ปลาย 16 - ต้น 17 (สมัยบาปวน) 16 – 18 (สมัยบาปวน - นครวัต - บายน) 17 (สมัยนครวัต) 18 (สมัยบายน) 18 (สมัยบายน) 18 (สมัยบายน) 18 (สมัยบายน) 18 (สมัยบายน) 18 (สมัยบายน) 18 (สมัยบายน)	ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ อารโศคยศาลา อารโศคยศาลา อารโศคยศาลา อารโศคยศาลา บ้านมีไฟ -

5.1.3 วัตถุมงคล

จากการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนาพบว่ามีการบรรจุวัตถุมงคลหลายอย่าง ได้แก่ พีช แร่โลหะ อโลหะ หินมีค่า ดินจากที่ศักดิ์สิทธิ์ สัญลักษณ์มงคล รูปเทพเจ้าหรือสิ่งของประจำกายของเทพองค์ต่าง ๆ และแผ่นโลหะ เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นสำริด

สำหรับวัตถุมงคลที่เป็นอินทรียวัตถุนั้นคงสูญสลายไปตามกาลเวลา แต่วัตถุมงคลอื่น ๆ ยังคงหลงเหลือหลักฐานให้ศึกษา โดยพบหลักฐานการบรรจุวัตถุมงคลที่เก่าแก่ที่สุดราวพุทธศตวรรษที่ 3 ที่สถูปการบรรจุแผ่นทองรูปสัญลักษณ์มงคล(ตรีรัตน์ะ, สวัสดิกะ, พระแม่, ช้าง, สิงห์, ใบไม้, ดาว)แผ่นเงินรูปดอกบัว, เครื่องประดับทองคำ, เครื่องประดับหินรัตนชาติ, เหรียญเงินตอกลาย, ภาชนะบรรจุเมล็ดพืช, ขดลวดทองแดง, หินคาร์เนเลียนและหินมาลาไคต์, ลูกปัด โดยรูปแบบของวัตถุมงคลที่พบจากปราสาทเขมรยังคงรูปแบบเดิมมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 คือ แผ่นทองรูปสัญลักษณ์มงคลแผ่นเงิน และหินต่าง ๆ ส่วนเหรียญพบการบรรจุในพิธีกรรมที่น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์มาตั้งแต่ในวัฒนธรรมทวารวดี แต่เป็นที่น่าสงสัยว่าในการวางฤกษ์ในวัฒนธรรมเขมร ไม่ปรากฏการบรรจุเหรียญซึ่งเป็นสิ่งมีค่าที่ใช้ในระบบแลกเปลี่ยนมาตั้งแต่เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ และยังพบการบรรจุเหรียญในพิธีกรรมการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในอินเดีย และศรีลังกา แต่กลับไม่เคยปรากฏในวัฒนธรรมเขมร

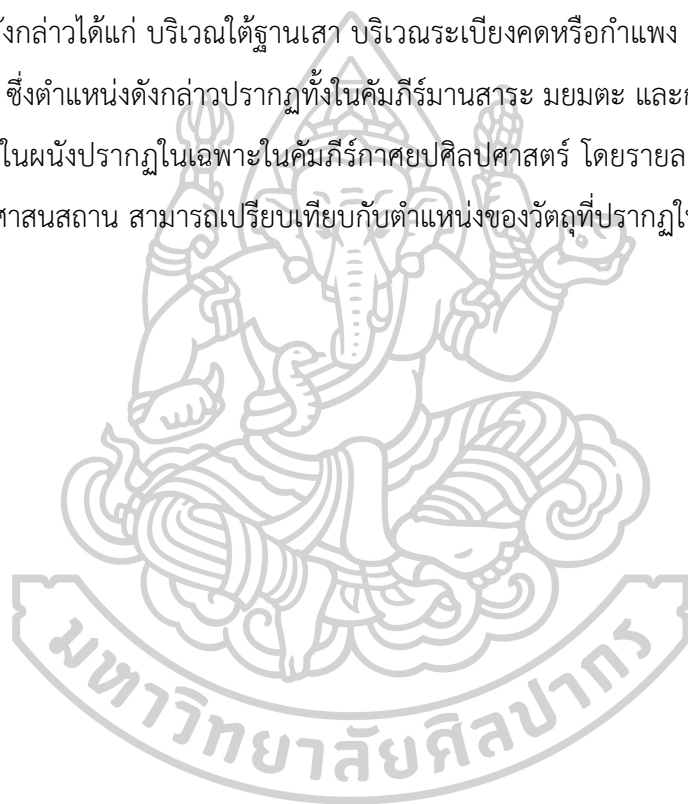
สำหรับการบรรจุวัตถุมงคลในปราสาทเขมร พบเฉพาะวัตถุประเภทแผ่นโลหะ และหินมีค่าที่พบตามส่วนต่าง ๆ ในศาสนสถานและภายในแท่นบรรจุวัตถุมงคลที่พบได้ฐานรูปเคารพ

แผ่นโลหะที่พบได้แก่ แผ่นทอง แผ่นเงิน และแผ่นสำริด โดยพบในลักษณะทั้งเป็นแผ่นขนาดเล็กประมาณ 1-2 เซนติเมตร เรียบ ไม่มีลวดลาย สันนิษฐานว่าเป็นแผ่นทองที่ถูกบรรจุลงในช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กของแผ่นศิลาฤกษ์หรือแท่นบรรจุวัตถุมงคล อีกรูปแบบมีลักษณะเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ดุนลายเป็นเป็นรูปสัญลักษณ์มงคล เช่น ดอกบัวแปดกลีบ เต่า ช้าง พญานาค ครุฑ วัมบ้า สังข์ วัชระ ปุณณฆฎะ หรือจารึกคำมงคลต่าง ๆ เช่น ลาภะ ชยะ ฤทธิ โดยแผ่นโลหะที่ดุนลายนี้พบการบรรจุในช่องสี่เหลี่ยมไว้กับตัวอาคารหรือบริเวณสำคัญตามคัมภีร์ เช่น ประตู ส่วนยอด ทั้งนี้ไม่ปรากฏแผ่นโลหะดุนลายรูปแบบดังกล่าวบรรจุลงในแผ่นศิลาฤกษ์และแท่นบรรจุวัตถุมงคล โดยและแผ่นตัดเป็นรูปสามเหลี่ยมหรือใบไม้ โดยแผ่นทองรูปใบไม้นี้ หากบรรจุลงในแผ่นศิลาฤกษ์จะบรรจุลงในช่องที่เจาะไว้เฉพาะเป็นรูปใบไม้

5.2 วิเคราะห์คติการวางฤกษ์

5.2.1. การวางฤกษ์แบบไม่ใช่แผ่นศิลาฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา

จากรูปแบบข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับคัมภีร์ทางศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ คัมภีร์มานสาระ คัมภีร์มยมต คัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์ และคัมภีร์มัญชุศรีวาสตฺศาสตร์ โดยแนวคิดเกี่ยวกับการบรรจุวัตถุมงคลบริเวณต่าง ๆ ของศาสนสถาน ปรากฏในคัมภีร์มานสาระ มยมต และกาศยปศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ที่ได้รับความนิยมในอินเดียตอนใต้ โดยในคัมภีร์ระบุถึงตำแหน่งของการวางฤกษ์ซึ่งสอดคล้องกับตำแหน่งของวัตถุมงคลที่พบจากปราสาทเขมร โดยตำแหน่งดังกล่าวได้แก่ บริเวณใต้ฐานเสา บริเวณระเบียงคดหรือกำแพง (ในคัมภีร์กล่าวถึงส่วนที่บอกขอบเขต) ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวปรากฏทั้งในคัมภีร์มานสาระ มยมต และกาศยปศิลปศาสตร์ ส่วนการบรรจุภายในผนังปรากฏในเฉพาะในคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์ โดยรายละเอียดตำแหน่งของวัตถุมงคลที่พบในศาสนสถาน สามารถเปรียบเทียบกับตำแหน่งของวัตถุที่ปรากฏในคัมภีร์ได้ทั้ง 4 คัมภีร์

ตารางที่ 6 ตารางแสดงตำแหน่งการวางถักที่ปรากฏตามคัมภีร์

मानसः	मयमते	काथपिल्लसत्तर	मिथुस्त्रिवास्तुत्तर
จุดศูนย์กลางศาสนสถาน	หุดมเสาด้านขวากว้างถึงหน้าประตู เทวาลัย	บริเวณประตู	ส่วนบนของโครงสร้าง
บริเวณทางเชื่อมของประตู	ใต้ฐานรูปเคารพ	ทางด้านขวาหรือทางทิศใต้ของ ทางออก	ส่วนกลางใต้แท่นวางประดิษฐานรูป เคารพ
วางบริเวณตรงกลางของบ่อน้ำ	อยู่ใต้ฐานแรกออกอาคาร	ด้านในกำแพง	ส่วนล่างลึกจากพื้นดิน
วางใต้ฐานของกำแพง หรือเสาชอง อาคาร		บนหลังคาของอาคาร	
วางไว้ในทิศทั้ง 8 ที่บริเวณฐานเสา			
วางไว้ในทิศทั้ง 8 บริเวณด้านหน้า			
ส่วนคอคอดของฐานบัว (กุ่มพะ),			
บริเวณที่ปักบอกขอบเขต(ปราการ)			
บริเวณกำแพง			

ตารางที่ 7 ตารางแสดงตำแหน่งการวางอักษรที่พบในศาสนสถาน

อินเดีย	ลังกา	อินโดนีเซีย	มาเลเซีย	เวียดนาม	กัมพูชา	ไทย	
แกนกลางของสถูป	แกนกลางของสถูป	แกนกลางหรือศูนย์กลางอาคาร	มูมออาคาร	แกนกลางอาคาร	บริเวณผนัง	วงกบประตู	
มุมด้านนอกศาสนสถาน	ใต้ประติมากรรม	กลางสระน้ำ	จุดกึ่งกลางของผนัง	ในกำแพง	ธรณีประตู	โคปุระ	
ในประติมากรรม	ส่วนฐาน	ขาลา	ใต้อะเบียงคต	มูมออาคาร	ด้านขวาของประตูทางเข้า	ภายในกำแพง	
		ทางเดิน				ส่วนยอดอาคาร	ผนังอาคาร
เสากายะ					โคปุระ	ส่วนยอดอาคาร	
					อะเบียงคต	อะเบียงคต	อะเบียงคต
					มูมออาคาร	มูมออาคาร	มูมออาคาร
					กลางถนน	กลางถนน	กลางถนน
					ทางเดิน	ทางเดิน	ทางเดิน
					กลางสระน้ำ	กลางสระน้ำ	กลางสระน้ำ
					ใต้ฐานประติมากรรม	ใต้ฐานประติมากรรม	ใต้ฐานประติมากรรม
ในประติมากรรม	ในประติมากรรม	ในประติมากรรม					

จากตารางแสดงให้เห็นว่า การพบการบรรจุวัตถุมงคลตามบริเวณจุดต่าง ๆ พบทั้งปราสาทที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู อย่างไรก็ตามแนวคิดการบรรจุวัตถุมงคลในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา พบรูปแบบเฉพาะการบรรจุลงในภาชนะหรือพื้นที่ที่จัดทำเตรียมไว้ซึ่งมักทำเป็นช่องตารางที่เรียกว่า ครรภบาตร หรือ ยันตรระคละ การพบลักษณะของการบรรจุวัตถุมงคลบริเวณส่วนต่าง ๆ ของพุทธสถาน จึงน่าจะเป็นแนวคิดที่ได้รับมาจากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ซึ่งกระทำสืบต่อกันมาโดยไม่แบ่งแยกศาสนา แต่เป็นความนิยมในช่วงเวลาระยะหนึ่ง ซึ่งช่วงระยะเวลาดังกล่าวศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้รับความนิยมมากกว่าพุทธศาสนา จนกระทั่งในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งเข้ามาบูรณะและสร้างอาคารอื่น ๆ เพิ่มเติมในบริเวณปราสาทพิมาย จึงมีการวางฤกษ์อีกครั้งในสมัยของพระองค์บริเวณระหว่างซุ้มประตูระเบียงคดด้านทิศใต้กับมณฑปปราสาทประธาน ซึ่งได้พบหม้อสำริดภายในบรรจุแผ่นโลหะที่ค้นเป็นลวดลายและจารึกอักษรมงคล รูปแบบการวางฤกษ์โดยการบรรจุสิ่งของมงคลลงในภาชนะนี้ พบทั้งคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพบในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์มัญชุศรีวาทศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่มีพื้นฐานมาจากคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู แต่ในคัมภีร์ได้ระบุลักษณะของภาชนะเป็นกล่องสี่เหลี่ยมทำจากโลหะ ซึ่งต่างจากที่พบจากปราสาทพิมาย อย่างไรก็ตามการบรรจุสิ่งของมีค่าลงในภาชนะ พบมาแล้วตั้งแต่ในสมัยอินเดียโบราณ ดังปรากฏหลักฐานที่สถูปปิปราวาห์ ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 3 และพบประเพณีดังกล่าวเรื่อยมา เช่น เนินดิน Medh ที่ Gokul อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 และ ศิขระ Papanasi อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16

ส่วนในประเทศไทยพบการบรรจุสิ่งของมีค่าในภาชนะมาแล้วตั้งแต่ในวัฒนธรรมทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 ที่บริเวณด้านทิศเหนือของโบราณสถานคอกช้างดิน พบภาชนะดินเผาทรงแจกันภายในบรรจุเหรียญเงิน ก้อนเงินและแท่งเงิน สันนิษฐานว่าหลักฐานที่พบน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอาจเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการวางฤกษ์

ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็พบภาชนะที่บรรจุของมีค่าลงในศาสนสถานเช่นเดียวกัน อาทิ ศาสนสถานโพนครหลังทิศใต้, จันทิบูกิตบาตูปาหัต, โบราณสถานหมายเลข 14 รัฐเคดาห์, จันทิศิวะ, จันทิวิชณ, จันทิพรหมมา, จันทิสงโกรติ ซึ่งเป็นศาสนสถานซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15

ส่วนในปราสาทเขมร เมืองพระนคร พบการภาชนะที่ภายในมีการบรรจุสิ่งของลงไป ได้แก่ ฐานด้านทิศเหนือของพระราชวังหลวง(ลานช้าง) และปราสาทหลังที่ 7, 9, 12 และ 21 ของปราสาท

บายน รวมทั้งพบการบรรจุสิ่งของมีค่าต่าง ๆ รวมทั้งเมล็ดพืชลงในภายในประติมากรรมรูปเต่าซึ่งฝังอยู่กลางสระน้ำหรือศาสนสถานกลางสระน้ำ ทั้งนี้จากการค้นพบเมล็ดพืชที่บรรจุไว้ในเต่า แสดงให้เห็นถึงเค้าร่างของพิธีกรรมยาสะซึ่งเป็นพิธีการวางฤกษ์ที่มีการบรรจุเมล็ดพืชลงไปในช่องหรือหลุมวางฤกษ์ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ และรูปแบบการบรรจุสิ่งของมงคลกลางสระน้ำนี้ก็ปรากฏแบบแผนในคัมภีร์มานสาระ โดยระบุถึงการบรรจุกับ สังข์ ปลา เต่า ทำจากเงินในทิศทั้งสี่โดยเริ่มจากทิศตะวันออกเป็นทิศแรก และบริเวณตำแหน่งกึ่งกลางบรรจุปูทองคำเป็นลำดับสุดท้าย¹⁷⁵ โดยการบรรจุสิ่งของมีค่าลงในเต่านี้พบเฉพาะที่กัมพูชาเท่านั้น ซึ่งคิดเกี่ยวกับเต่าที่เป็นสัตว์แห่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์ มักปรากฏในรูปแบบแผ่นทองคุณลายหรือแผ่นทองตัดเป็นรูปเต่า ซึ่งพบได้ทั่วไปทั้งอินเดีย ลังกา อินโดนีเซีย มาเลเซีย เวียดนามและไทย

นอกจากการบรรจุวัตถุมงคลไว้ตามจุดสำคัญต่าง ๆ แล้ว ยังพบการการเจาะพื้นและผนังเพื่อทำเป็นช่องในการบรรจุวัตถุมงคล ซึ่งพบที่ปราสาทพิมายเพียงแห่งเดียว โดยลักษณะการเจาะพื้นอาคารเคยพบรูปแบบที่ใกล้เคียงกันที่ได้ฐานพระพุทธรูปที่ Maligawila ประเทศศรีลังกา แต่การเจาะพื้นอาคารของศรีลังกา มีแนวคิดชัดเจนคือการเจาะช่องเป็นตารางตามแนวคิดยันตระคละในคัมภีร์มัญชุศรีวาสตาศาสตร์ ส่วนของปราสาทพิมายการเจาะช่องบริเวณระเบียงคดด้านทิศใต้ คล้ายกับการจำลองแผ่นศิลาฤกษ์มากกว่าการเจาะช่องตามแนวคิดยันตระคละ เนื่องจากมีการเจาะช่องสามเหลี่ยมร่วมอยู่ด้วยคล้ายกับแผ่นศิลาฤกษ์ที่พบจากปราสาทต่าง ๆ นอกจากนี้นัยยะในการทำของสองแห่งน่าจะมีความแตกต่างกัน โดยการเจาะช่องที่ปราสาทพิมาย มีไว้เพื่อก่อให้เกิดความสวัสดิมงคลแก่ผู้กระทำและศาสนสถาน ส่วนที่ Maligawila ประเทศศรีลังกา เป็นส่วนหนึ่งในการประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุ

สำหรับการวางฤกษ์ที่ไม่ใช่แผ่นศิลาฤกษ์อีกรูปแบบที่ปรากฏในคัมภีร์คือการวางฤกษ์โดยใช้แผ่นหินหรือแผ่นอิฐ 4 แผ่น ล้อมเป็นกรอบ โดยการวางฤกษ์ลักษณะนี้ถูกกล่าวถึงทั้งในคัมภีร์มานสาระ มยมตะ และกาศยปศิลปศาสตร์ในพิธีการวางอิฐ/ศิลาฤกษ์หรือพิธีประณมขุฎกา รูปแบบการวางฤกษ์เช่นนี้พบที่ปราสาทพะโค อำเภอโขงเจียม จังหวัดนครราชสีมา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 17, เทวาลัยพระศิวะ ที่ Ulagaruram รัฐทมิฬนาฑู อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 18, ปราสาทตระเปียงรูณ จังหวัดเสียมเรียบ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 และปราสาทหลังทิศเหนือของศาสนสถานโพนคร อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 โดยลักษณะการวางฤกษ์ดังกล่าวปรากฏในคัมภีร์มานสาระ, มยมตะ และ

¹⁷⁵ Prasanna Kumar Acharya, *Architecture of Mānasāra*, 119.

กัศยปศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่นิยมในการสร้างอาคารของอินเดียตอนใต้ และจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ แสดงให้เห็นว่า ลักษณะการวางฤกษ์โดยไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์ แต่ใช้แผ่นหินล้อมกรอบนี้ คงได้รับความนิยมเพียงช่วงเวลาหนึ่ง คือราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 และไม่ปรากฏลักษณะการวางฤกษ์ดังกล่าวใน ศาสนสถานแห่งอื่น ๆ ในสมัยต่อมา

5.2.2 การวางฤกษ์แบบใช้แผ่นศิลาฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา

จากหลักฐานรูปแบบของแผ่นศิลาฤกษ์ข้างต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 แผ่นศิลาฤกษ์แบบ 1 ซึ่งมีลักษณะแผ่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เป็นแผ่นหินรูปสี่เหลี่ยม ตรงกลางมีรูปกลมและเขาเป็นร่องทั้งแนวตั้งและแนวนอน ทำให้แบ่งแผ่นหินออกเป็น 4 ส่วน คล้ายกับข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์ที่กล่าวถึงการวางฤกษ์ในส่วนยอดของอาคาร โดยจะบรรจุอิฐยอดหรือศิลายอด (Crowning brick) บริเวณส่วนยอดของอาคาร ซึ่งประกอบด้วยอิฐหรือหินจำนวน 4 ก้อน ส่วนการเจาะช่องรูปสี่เหลี่ยมและสามเหลี่ยมต่าง ๆ มีไว้เพื่อบรรจุวัตถุมงคลตามรูปทรงของช่อง เช่น แผ่นทอง แผ่นเงินรูปสี่เหลี่ยม และรูปใบไม้ รวมทั้งหินมีค่า ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์มยมตะ คัมภีร์มานสาระ คัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์ ส่วนการสลักรูปช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าในแผ่นหินแบบ A และรูปคันศรในแผ่นหินแบบ B Anna A. Ślaczka ผู้เชี่ยวชาญด้านการวางฤกษ์ได้ให้ความเห็นว่า รูปคันศรที่พบมักหันไปทางทิศตะวันออกหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์การจุดเริ่มต้นในการวางฤกษ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ ซึ่งจะเริ่มต้นการวางวัตถุมงคลทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หรือด้านตะวันออกก่อน¹⁷⁶ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากทิศตะวันออกเป็นทิศแห่งการเริ่มต้น ทำให้การวางวัตถุมงคลและสัญลักษณ์รูปคันศรมีความเกี่ยวข้องกับทิศตะวันออก ทั้งนี้ลักษณะแผ่นศิลาฤกษ์ที่แบ่งเป็น 4 ส่วน ยังพบในปราสาทเขมรทั้งในเมืองพระนคร และนอกเมืองพระนคร ที่มีการสร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 17 เช่น ปราสาทสนवल ปราสาททก ปราสาทบันทายสรี ปราสาทนครวัด ปราสาทตัน ปราสาทธม ปราสาทพระวิหาร รวมทั้งพบชิ้นส่วนของแผ่นศิลาฤกษ์ที่การสลักรูปคันศรและลูกศร ในเขต Thanh-dien ประเทศเวียดนาม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 15 ซึ่งคล้ายคลึงกับแผ่นศิลาฤกษ์ของปราสาทสนवल ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15 เช่นเดียวกัน¹⁷⁷ สันนิษฐานว่าแผ่นศิลาฤกษ์รูปแบบนี้คงเริ่มใช้ในปราสาทสมัยเมืองพระนครเป็นต้นมา ส่วนปราสาทในสมัยก่อนเมืองพระนคร มีลักษณะของแผ่นศิลาฤกษ์ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น แผ่นศิลาฤกษ์ที่ปราสาทพระอารามโรงเจน แต่ทั้งนี้หลักฐานการวางฤกษ์ในช่วง

¹⁷⁶ Ślaczka, *Temple Consecration Rituals in Ancient India : Text and Archaeology*, 249.

¹⁷⁷ Ibid, 304-305.

สมัยก่อนเมืองพระนครมีค่อนข้างจำกัด หากมีข้อมูลเพิ่มเติมในอนาคตอาจสามารถวิเคราะห์ถึงพัฒนาการของการวางฤกษ์ในปราสาทได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 รูปแบบของแผ่นศิลาฤกษ์ได้เปลี่ยนแปลงไป จากแผ่นหินที่แบ่งออกเป็น 4 ส่วน กลายเป็นแผ่นหินที่ยกขอบแล้วเจาะช่องด้านในแทน รูปแบบของแผ่นหินดังกล่าวพบเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ทั้งในปราสาทเขมรในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และปราสาทเขมร เมืองพระนคร ได้แก่ ปราสาทบายน และยังพบรูปแบบพิเศษคือมีฝาปิด จะเห็นได้ว่ารูปแบบของแผ่นศิลาฤกษ์ในสมัยบายนแตกต่างจากสมัยก่อนหน้าที่แม้จะมีรายละเอียดแตกต่างกัน แต่รูปลักษณะโดยรวมคล้ายคลึงกัน คือเป็นแผ่นหินที่แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ทั้งนี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 หรือรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นการเปลี่ยนคติความเชื่อสำคัญจากศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เป็นพุทธศาสนาเถรวาท แม้จะไม่ปฏิเสธรากฐานพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู แต่เชื่อว่ารูปแบบดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับพุทธศาสนามากขึ้น รวมไปถึงพิธีการวางฤกษ์ นอกจากนี้ยังมีความเป็นไปได้ว่าในสมัยบายนพิธีการวางฤกษ์น่าจะถูกลดความสำคัญลง เห็นได้จากแผ่นศิลาฤกษ์ที่พบมีเพียง 4 ปราสาทเท่านั้น ตรงกันข้ามกับแผ่นหินบรรจุวัตถุมงคลที่ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นและพบเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในอารคยศาลาซึ่งพบร่วมกับประติมากรรม อาจเป็นไปได้ว่าในสมัยบายนผู้คนให้ความสำคัญกับประติมากรรมมากกว่าศาสนสถาน ผิดกับในระยะแรกที่ทำให้ให้ความสำคัญกับศาสนสถานมากกว่า

อย่างไรก็ดีจากหลักฐานการวางฤกษ์ที่ปราสาทเมืองต่ำพบการวางฤกษ์ทั้ง 2 ลักษณะ คือการวางฤกษ์ที่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์ และการวางฤกษ์ที่บรรจุวัตถุมงคลไว้ยังจุดสำคัญของศาสนสถาน ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นไปตามคัมภีร์ทางสถาปัตยกรรมที่ระบุถึงการวางฤกษ์ที่ใช้การบรรจุวัตถุมงคลไปยังจุดกระทำพิธีวางฤกษ์ในส่วนใต้พื้นดิน หรือพิธีประถเมษฎกา และการวางฤกษ์ในส่วนยอดของอาคาร หรือพิธีมูรเธษฎกา ซึ่งสันนิษฐานว่าแผ่นศิลาฤกษ์ที่พบนี้เป็นแผ่นศิลาฤกษ์ที่ใช้บรรจุบริเวณส่วนยอดของอาคาร ดังนั้นการวางฤกษ์ในปราสาทเขมร จึงสามารถพบได้ทั้งการวางศิลาฤกษ์และการบรรจุวัตถุมงคลร่วมกันทั้ง 2 ลักษณะ หรือพบอย่างใดอย่างหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่าการวางฤกษ์ทั้งแบบใช้แผ่นศิลาฤกษ์และไม่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์ในปราสาทเขมรมีความสัมพันธ์กับศาสนสถานในเวียดนามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 ทั้งที่ศาสนสถาน Thanh-dien และศาสนสถานโนนคร ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่พระเจ้ายโศวรมันสถาปนาเมือง

หลวงแห่งใหม่ ณ เมืองยโศธรปุระ รวมทั้งปรากฏจารึกสงครามทางเรือระหว่างเขมรและชวาในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้ “ชวา” ยังคงเป็นที่ถกเถียงว่าหมายถึง จามปา หรือ เกาะชวา ซึ่งหลักฐานทางศิลปกรรมแสดงความสัมพันธ์ของทั้งศิลปะชวาและศิลปะจาม

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรเขมรโบราณและอาณาจักรจามปาในพุทธศตวรรษที่ 15 – 16 นอกจากสงครามทางเรือแล้ว ยังปรากฏว่ามีการสู้รบระหว่างเขมรและจามปาอีกหลายครั้ง เช่น สมัยพระเจ้าภัทรวรมันที่ 2 พ.ศ.1493 ได้มีการไล่กองทัพที่รุกรานเมืองญัตริง ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งของศาสนสถานโพนคร ที่พบหลักฐานการวางฤกษ์ที่สัมพันธ์กับปราสาทเขมร ส่วนที่เขต Thanh-dien นั้นตั้งอยู่บริเวณชายแดนของเวียดนาม และห่างจากปราสาทเขมรในเมืองกำปังจาม เพียง 130 กิโลเมตร จึงเป็นไปได้ว่าแต่เดิมในเขต Thanh-dien อาจมีปราสาทเขมร หรือศาสนสถานที่ได้รับอิทธิพลของปราสาทเขมรอย่างเข้มข้นตั้งอยู่

5.2.2 การประดิษฐ์ฐานรูปเคารพที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา

การวางแท่นหินภายใต้ฐานรูปเคารพ มีลักษณะเป็นแท่นหินทรงสี่เหลี่ยม ด้านบนทำเป็นช่องเพื่อบรรจุวัตถุมีค่าต่าง ๆ เช่น สัญลักษณ์อัญมณีมงคล สัตว์มงคล รูปทิกपाल(เทพประจำทิศ) แผ่นทอง แผ่นจารึก แร่โลหะ อโลหะ หินมีค่า ตะเกียง วัตถุธรรมชาติ(เปลือกหอย, ข้าวเปลือก, เมล็ดพืช, ดิน)¹⁷⁸ ในคัมภีร์มัญชุศรีวาสตาศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน เรียกแท่นหินนี้ว่า “ครรรบาทรา” ภายในแบ่งเป็นช่องตาราง “ยันตระคละ” ส่วนในคัมภีร์มยมตะ กล่าวถึงแท่นหินลักษณะนี้ว่า “วาสตุมณฑล” ส่วนในคัมภีร์วิษณุปุราณะ เรียกว่า “พรหมศิลา” ทั้งนี้การบรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ พบมาแล้วตั้งแต่ในอินเดีย แต่นิยมทำเป็นกล่องโลหะ เช่น เทวาลัยโสมนถ รัฐเสาราฎระ อายูราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 17

โดยในคัมภีร์มยมตะกล่าวชี้ชัดถึงภาชนะบรรจุที่ใช้ในพิธีการวางฤกษ์ว่าต้องเป็นภาชนะโลหะ ที่มีจำนวนช่อง 9 ช่อง หรือ 25 ช่อง เช่นเดียวกับคัมภีร์กาศยปศิลปศาสตร์ที่ระบุประเภทของวัสดุที่นำมาทำภาชนะบรรจุวัตถุมงคลในการวางฤกษ์ว่าเป็นภาชนะโลหะที่ด้านในแบ่งเป็นตาราง 9 หรือ 25 ช่อง รวมทั้งคัมภีร์มัญชุศรีวาสตาศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในพุทธศาสนาก้ระบุถึงการบรรจุวัตถุมงคลใส่ลงในภาชนะโลหะที่ด้านในแบ่งเป็นตาราง 9 หรือ 25 ช่อง เช่นเดียวกัน ดังนั้นภาชนะบรรจุวัตถุมงคลที่

¹⁷⁸ T.B. Karunaratne, "Garbhapatra (Yantraga) The ritual deposit vessels of buddhist shines in ancient Sri Lanka," *Ancient Ceylon* 5 (1984): 125.

5.2.3 ความหมายของวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์

การบรรจุวัตถุมงคลในพิธีการวางฤกษ์เพื่อให้เกิดความสวัสดิมงคลแก่ผู้กระทำ ปรากฏในทุก คัมภีร์ทางศาสนา ในส่วนของคัมภีร์ภิกษุศิลปศาสตร์เรียกว่า พิธีกรรมนยาสะ โดยจะบรรจุวัตถุมงคลหลายชนิดด้วยกัน ได้แก่ พืช แร่โลหะ อโลหะ หินมีค่า ดินจากที่ศักดิ์สิทธิ์ สัญลักษณ์มงคล รูปเทพเจ้าหรือสิ่งของประจำกายของเทพองค์ต่าง ๆ และแผ่นโลหะ เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นสำริด ลงไปในหลุมวางฤกษ์ หรือภาชนะบรรจุวัตถุมงคล

5.2.3.1 สัญลักษณ์มงคลบนแผ่นทอง

ดอกบัวแปดกลีบ

สำหรับสัญลักษณ์มงคลที่ปรากฏบนแผ่นทอง ได้รับความนิยมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เรื่อยมาจนถึงในวัฒนธรรมเขมร และเป็นสัญลักษณ์ที่พบได้เกือบทุกศาสนสถาน ได้แก่ สัญลักษณ์รูปดอกไม้ แต่ในอินเดียมักพบการทำเป็นรูปดอกไม้ขนาดเล็กอาจมี 4 – 6 กลีบและใช้วิธีการตัดแผ่นทองให้ออกมาเป็นรูปดอกไม้ แตกต่างจากในวัฒนธรรมเขมรที่ใช้กรรมวิธีการดุนลาย และมีลักษณะชัดเจนว่าเป็นดอกบัว 8 กลีบ ทั้งนี้ความหมายของสัญลักษณ์ดอกบัว 8 กลีบนี้ อาจหมายถึงทิศทั้ง 8 หรือเป็นสัญลักษณ์มงคลที่เกี่ยวข้องกับศาสนาไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เช่น ในพุทธศาสนา ดอกบัวเป็นวัตถุประจำองค์ของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ดอกบัวยังแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นจึงมักนำดอกบัวมาประดับเป็นลวดลายไว้ตามศาสนสถานต่าง ๆ

ใบไม้

แผ่นทองตัดเป็นรูปใบไม้ มักพบคู่กับแผ่นทองรูปดอกไม้หรือดอกบัว ลักษณะของใบไม้พบทั้งการสลักเป็นลายเส้นใบ และแบบเรียบไม่สลักลวดลาย ใบไม้นี้ น่าจะมีความหมายสื่อถึงต้นไม้เงินต้นไม้ทอง หรือหมายถึงต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ต้นไม้บนสรวงสวรรค์ เช่น ต้นมะตูม ต้นปาริชาติ กัลปพฤกษ์ มณฑารพ ทริจันทน์ สันดาน เป็นต้น

สังข์

สังข์ เป็นสัญลักษณ์มงคลที่เราเคยคุ้นว่าเป็นสิ่งของประจำองค์ของพระวิษณุ แต่เดิมสังข์ได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งในอัญมณีของพระศรี-ลักษมี ต่อมาจึงได้นำมาใช้เป็นสิ่งของที่ท้าวภูเวรถือ

ซึ่งคงสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ตามคุณลักษณะประจำพระองค์ของท้าวภูเวร เทพแห่งความมั่งคั่งนอกจากนี้ยังถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำ และใช้เป่าเพื่อขับไล่ความชั่วร้าย

ปुरुณฆฏะ

ปुरुณฆฏะ มีลักษณะเป็นหม้อน้ำที่ปรากฏดอกบัวหรือพันธุ์ไม้โผล่ออกจากหม้อ ปुरुณฆฏะ หมายถึงหม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์หรือการก่อกำเนิดของผลิตผลต่าง ๆ รวมทั้งยังมีความหมายสื่อถึง น้ำ ซึ่งเป็นความหมายที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกัน

วัชระ (สายฟ้า)

วัชระหรือสายฟ้า มีลักษณะเป็นแท่งตรงปลายมีแฉกแหลม มักพบว่าเป็นอาวุธประจำพระองค์ของพระอินทร์ ส่วนพุทธศาสนานิกายวัชรยาน ซึ่งเชื่อในการได้พลังมนตร์ที่จะช่วยให้ไปถึงความหลุดพ้น พลังมนตร์นี้เรียกว่า “วัชระ” อันหมายถึง สายฟ้าหรือเพชร ทำให้นำเอาวัชระมาเป็นสิ่งของประจำพระองค์ของพระวัชรสัตว์ และพระวัชรธร พระพุทธเจ้าองค์สำคัญในพุทธศาสนานิกายวัชรยาน ทั้งนี้มีข้อสันนิษฐานว่า ลักษณะของวัชระที่เป็นปลายแหลม คงมีวิวัฒนาการมาจากตรีศูล ซึ่งปรากฏในงานศิลปกรรมที่อมราวดีและสาญจี เนื่องจากในภาพสลักของพระอินทร์ในสมัยคันธาระรูปแบบของวัชระยังไม่ปรากฏปลายแฉก เป็นเพียงลักษณะคล้ายแท่งกระดูกเท่านั้น

รูปสัตว์มงคล

นอกจากรูปดอกบัวและใบไม้แล้วยังพบลวดลายสัตว์มงคลต่าง ๆ ได้แก่ ช้าง เต่า วัว พญานาค ครุฑ

- ช้าง เป็นสัตว์มงคลที่มีการนับถือมาตั้งแต่อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ โดยมีความสำคัญทั้งในแง่การใช้แรงงาน และในเชิงสัญลักษณ์ โดยช้างถูกนำพิธีกรรมเกี่ยวกับการปกครองและเป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์ เช่น การใช้ช้างเป็นช้างแก้วหรือหัตถิรัตนะ หนึ่งในสี่รัตนะ หรือ แก้ว 7 ประการ ที่กษัตริย์ต้องมีในการขึ้นครองบัลลังก์ โดยช้างถูกนำมาใช้ทั้งในทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของการบังคับบัญชา การเกื้อหนุน การปกป้องชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ช้างยังได้รับการนับถือเป็นเทพองค์สำคัญ คือ พระคเณศ ซึ่งเป็นเทพแห่งความสำเร็จและขจัดอุปสรรคทั้งปวง ส่วนในพุทธศาสนา ช้างเป็นหนึ่งในสัตว์เสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในชาติต่าง ๆ และยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ทั้งในพุทธศาสนาและ

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ดังปรากฏคติเรื่องความच्छลัก্ষมี รวมทั้งมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการนำช้าง มาเป็นสัตว์ประจำทิศ ซึ่งสัมพันธ์กับระบบศูนย์กลางจักรวาล โดยมีด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ ช้างใน ฐานะช้างโลกบาล ซึ่งทำหน้าที่ประคองโลกอยู่ทั้ง 8 ทิศ หรืออีกแนวคิดหนึ่งที่คล้ายคลึงกันคือ ช้าง ทำหน้าที่เป็นทิศศข หรือพาหนะของเทพประจำทิศทั้ง 8 นอกจากนี้ยังพบความเชื่อเกี่ยวกับเทพ ประจำทิศที่ได้รับความนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยปรากฏช้างเป็นพาหนะของเทพประจำทิศ เพียงองค์เดียว คือ พระอินทร์ และยังมีแนวคิดเกี่ยวกับช้างเป็นสัตว์ประจำในทางพุทธศาสนาอยู่อีก มาก แต่โดยทั่วไปยอมรับกันว่า ช้างเป็นสัตว์ประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้

- เต่า เป็นสัตว์มงคลที่นำมาใช้ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู โดยในศาสนา พราหมณ์ - ฮินดู เต่ามีความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลโดยเปรียบเทียบที่เหนือกระดองเต่า หมายถึงท้องฟ้า และใต้กระดองเต่าหมายถึงพื้นดิน นอกจากนี้เต่ายังเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ซึ่งแสดงถึงความอุดม สมบูรณ์ รวมทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืนอีกด้วย

- วัว โดยเฉพาะวัวมีหนอก ได้รับการนับถือเป็นอย่างมากในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เนื่องจากถือว่าเป็นพาหนะของพระศิวะและยังใช้สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ดังปรากฏเทรียณรูปวัว นอกจากนี้ วัวยังเป็น 1 ใน ลายมงคล 108 ประการ ของทั้งทางศาสนา พราหมณ์ - ฮินดู และปรากฏแนวคิดลายมงคล 108 ประการในรอยพระพุทธรูปจำลอง นอกจากนี้ วัวยังนำมาใช้เป็นสัตว์ประจำทิศใต้

- พญานาค หรือ งู เป็นสัตว์ที่มีบทบาทต่อความเชื่อของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็น สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ความยิ่งใหญ่ และเป็นสะพานเชื่อมสู่สวรรค์ รวมทั้งมีความ เกี่ยวพันกับน้ำ และศาสนาอย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนา หรือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เช่น การปรากฏของพญานาคในพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุข และการเป็นที่ประทับของพระนารายณ์ใน เกษียรสมุทร หรือที่เรารู้จักกันดีว่า นารายณ์บรรทมสินธุ์

- ครุฑ มีพื้นฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมในการบูชานกใหญ่ที่เปรียบเสมือนพระอาทิตย์ โดย ครุฑถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่และท้องฟ้า ซึ่งปรากฏคู่กับตำนานการเป็นพาหนะของพระ วิชาณุ นอกจากนี้ครุฑยังนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ในการค้าเงินและผู้พิทักษ์ ดังปรากฏในการทำครุฑแบก ส่วนเชิงบาตรของศาสนสถาน

แผ่นโลหะที่ดุนลายเป็นรูปสัญลักษณ์มงคลนี้ ล้วนแล้วแต่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์เพื่อ ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเป็นการรวมความสิริมงคล ณ จุด ๆ นั้น ก่อนการสร้างศาสน

สถาน มีจุดมุ่งหมายในการบรรจุเน้นไปที่ตัวศาสนสถาน แตกต่างจากการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่บรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ ลงไปเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ทั้งนี้ลักษณะของแผ่นทองคำลายสัญลักษณ์มงคลนี้ ยังพบรูปแบบการวางสืบต่อไปถึงสมัยอยุธยา ดังปรากฏในกรุวัดมหาธาตุ และกรุวัดราชบูรณะ แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบของแผ่นโลหะที่พบในสมัยอยุธยา มักเป็นแผ่นทองที่ตัดเป็นรูปสัญลักษณ์แล้วคุณเป็นลวดลายและรายละเอียด แตกต่างจากในปราสาทเขมรที่ใช้แผ่นทองรูปสี่เหลี่ยมแล้วใช้เทคนิคการคุณลายเป็นรูปต่าง ๆ

5.2.3.2 หินมีค่า

คัมภีร์ด้านสถาปัตยกรรมได้ปรากฏส่วนที่กล่าวถึงการวางฤกษ์คล้ายคลึงกันคือ มีการบรรจุวัตถุมงคลลงในพิธีกรรมการวางฤกษ์และได้ฐานรูปเคารพ ซึ่งมีทั้งอินทรียวตฤและอนินทรียวตฤโดยได้ในคัมภีร์ระบุถึงการบรรจุหินมีค่า กิ่งมีค่าและอัญมณี โดยในคัมภีร์มัญชุศรีวาสุคิลปศาสตร์เรียกว่า นวรัตน์ะ ซึ่งใช้บรรจุในการวางฤกษ์เพื่อบูชาเทพนพเคราะห์ ประกอบด้วย ทับทิม หินปะการัง โทแพซ พลอยตาเสือ เพชร อินทนิล มหานิล มรกต และไข่มุก ส่วนในคัมภีร์มานสาระ พบว่ามี 10 ชนิดด้วยกัน โดยเพิ่มลาปิลลาซูลี ขึ้นมาอีก 1 ชนิด

ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์มัญชุศรีวาสุคิลปศาสตร์ ระบุถึงอัญมณี 9 ชนิด เช่นเดียวกันกับคัมภีร์มยมตะ แต่ชนิดของอัญมณีแตกต่างกันเล็กน้อย โดยอัญมณีที่ปรากฏประกอบด้วย ทับทิม ไข่มุก หินปะการัง พลอยตาเสือ เพชร มรกต บุษราคัม ไพลิน และลาปิลลาซูลี

สำหรับหลักฐานหินมีค่าที่พบ พบทั้งหินควอทซ์สีขาว หินสีม่วง หินสีเขียว หินส้ม หินสีเหลือง หินสีดำคล้ายหินปะการัง ซึ่งชนิดของหินที่พบไม่สอดคล้องกับที่ปรากฏในคัมภีร์ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลักฐานที่พบไม่ได้อยู่ในตำแหน่งเดิม หรือคติความเชื่อตามแบบแผนได้ถูกปรับให้เข้ากับพื้นที่เนื่องจากอัญมณีบางประเภทค่อนข้างหายากในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งเขมร เช่น ไข่มุก หินปะการัง แต่พบมากในอินเดียและลังกา ดังนั้นประเภทของหินมงคลที่บรรจุลงในการวางฤกษ์หรือการประดิษฐานรูปเคารพ จึงขึ้นอยู่กับประเภทของหินหรืออัญมณีของแต่ละพื้นที่มากกว่าการบรรจุตามคัมภีร์ทางศาสนา

บทที่ 6

สรุปและเสนอแนะ

จากการศึกษาการวางฤกษ์ที่พบในปราสาทเขมรในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การวางฤกษ์แบบไม่ใช่แผ่นศิลาฤกษ์ และการวางฤกษ์ที่ใช้แผ่นศิลาฤกษ์

การวางฤกษ์แบบไม่ใช่แผ่นศิลาฤกษ์ พบในปราสาทเขมรที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 และพบในศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นทั้งในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ แต่ทั้งนี้จากหลักฐานที่พบปรากฏการวางฤกษ์แบบไม่ใช่แผ่นศิลาฤกษ์ที่พุทธสถานเพียงแห่งเดียวคือปราสาทพิมาย นอกเหนือจากนั้นเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น นอกจากนี้ที่ปราสาทพิมายยังมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับศาสนาพราหมณ์ เช่น ศิวลึงค์และหอพราหมณ์ ดังนั้นปราสาทพิมายจึงเป็นศาสนสถานผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธและพราหมณ์ซึ่งไม่อาจแยกออกจากกันได้ ในส่วนการวางฤกษ์นี้จึงอาจเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อหรือพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ที่นำมาใช้ในพุทธสถาน หรืออาจเป็นรูปแบบพิธีกรรมที่ไม่จำกัดเฉพาะศาสนาโดยมีพื้นฐานมาจากพิธีในศาสนาพราหมณ์

การวางฤกษ์แบบใช้แผ่นศิลาฤกษ์ พบในหลักฐานแผ่นศิลาฤกษ์จำนวน 14 แผ่น โดยสามารถแบ่งรูปแบบตามอายุสมัยได้ 2 แบบ

- 1) ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 (สมัยบาปวน – นครวัด) พบเฉพาะในเทวาลัย
- 2) ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 (สมัยบายน) พบเฉพาะในพุทธสถาน

แผ่นศิลาฤกษ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 ยังคงพบในปราสาทเขมร เมืองพระนคร ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 – 17 รวมทั้งในเขต Thanh-dien ประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นเขตชายแดนที่ติดกับประเทศกัมพูชา สันนิษฐานว่าแผ่นศิลาฤกษ์ลักษณะนี้คงเพิ่งเริ่มใช้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 เนื่องจากเริ่มพบในปราสาทช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา สำหรับคติการบรรจุแผ่นศิลาฤกษ์นี้เชื่อว่าจะมีความสัมพันธ์กับพิธีการการวางอิฐยอด (Crowning Brick) หรือพิธีมุรธาภิเษกของคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏทั้งในคัมภีร์มานสาระ มยมตะ และกาศยปศิลปศาสตร์

ในส่วนของการประดิษฐานรูปเคารพ จากการศึกษารูปเคารพจำนวน 35 ชิ้น สามารถจำแนกรูปแบบได้ 7 รูปแบบ ซึ่งพบปะปนกันทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธ รวมทั้งไม่แบ่งแยกประเภทของอาคาร และพบต่อเนื่องมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 - 18

คติในการวางแท่นบรรจิวัตถุมงคลนี้เชื่อว่ามีแบบแผนมาจากศาสนาพราหมณ์ ก่อนที่พุทธศาสนาจะนำมาปรับใช้ โดยแท่นบรรจิวัตถุมงคลนี้พบการกล่าวถึงทั้งในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา และคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามแต่ละคัมภีร์ แต่ในทุกคัมภีร์จะมีหน้าที่การใช้งานเหมือนกันคือใช้บรรจิวัตถุมงคลได้ฐานรูปเคารพ

ในคัมภีร์มัญชุศรีวาสตาศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน เรียกแท่นหินนี้ว่า “ครรภบาตร” ภายในแบ่งเป็นช่องตาราง “ยันตระคละ” ส่วนในคัมภีร์มยมตะ กล่าวถึงแท่นหินลักษณะนี้ว่า “วาสตุมณฑล” ส่วนในคัมภีร์วิษณุปุราณะ เรียกว่า “พรหมศิลา” ทั้งนี้การบรรจิวัตถุมงคลต่าง ๆ พบมาแล้วตั้งแต่ในอินเดีย แต่นิยมทำเป็นกล่องโลหะ และได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ในอาณาจักรศรีลังกา โดยมักพบแท่นหินหรือเจาะพื้นเป็นช่องตารางขนาดใหญ่อยู่ใต้ฐานพระพุทธรูปหรือบริเวณแกนกลางของศาสนสถาน รวมทั้งในชวาซึ่งพบเป็นแท่นหินขนาดใหญ่คล้ายในลังกา ส่วนในปราสาทเขมรที่เมืองพระนคร พบว่ามีความนิยมลักษณะแท่นหินที่จำนวนช่อง 17 ช่องมากที่สุด รองลงมาคือ จำนวน 9 ช่อง ทั้งนี้แท่นหินจำนวน 17 ช่อง และ 9 ช่อง พบว่าสอดคล้องกับรูปแบบของครรภบาตรของศรีลังกา ทั้งแบบ 17 ช่องและ 9 ช่อง โดยในปราสาทเขมรไม่ได้จำกัดเฉพาะศาสนาใดศาสนาหนึ่ง แต่คงเป็นรูปแบบที่ใช้ร่วมกันในการประดิษฐานรูปเคารพ อย่างไรก็ตามแท่นบรรจิวัตถุมงคลนี้คงเป็นความเชื่อร่วมกันของกันของทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์ โดยมีรากเดิมมาจากศาสนาพราหมณ์ ก่อนที่จะนำมาปรับใช้กับพุทธศาสนา ทำให้เกิดการผสมผสานกันของพิธีกรรมและความเชื่อของทั้งสองศาสนา

ในส่วนของวัตถุมงคลที่พบจากปราสาทเขมรยังคงรูปแบบเดิมมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 คือ แผ่นทองรูปสัญลักษณ์มงคล แผ่นเงิน และหินต่าง ๆ ส่วนเหรียญพบการบรรจุในพิธีกรรมที่น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับ การวางฤกษ์มาตั้งแต่ในวัฒนธรรมทวารวดี แต่เป็นที่น่าสงสัยว่าในการวางฤกษ์ในวัฒนธรรมเขมร ไม่ปรากฏการบรรจุเหรียญซึ่งเป็นสิ่งมีค่าที่ใช้ในระบบแลกเปลี่ยนมาตั้งแต่เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ และยังพบการบรรจุเหรียญในพิธีกรรมการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในอินเดีย และศรีลังกา แต่กลับไม่เคยปรากฏในวัฒนธรรมเขมร

สำหรับการบรรจิวัตถุมงคลในปราสาทเขมร พบเฉพาะวัตถุประเภทแผ่นโลหะ และหินมีค่าที่พบตามส่วนต่าง ๆ ในศาสนสถานและภายในแท่นบรรจิวัตถุมงคลที่พบได้ฐานรูปเคารพ ได้แก่ แผ่นทอง แผ่นเงิน และแผ่นสำริด พบทั้งแผ่นเรียบไม่มีลาย และแผ่นดุนลายเป็นเป็นรูปสัญลักษณ์มงคล เช่น ดอกบัวแปดกลีบ เต่า ช้าง พญานาค ครุฑ วัว สังข์ วัชระ ปุณณฆูระ ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าว

สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ส่วนข้างอาจมีเกี่ยวข้องกับสัตว์ประจำทิศ นอกจากนี้ยังพบจารึกคำมงคลต่าง ๆ เช่น ลาภะ ชยะ ฤทธิ เพื่อรวมความสวัสดิมงคลในเกิด ณ สถานที่แห่งนั้น

สำหรับหลักฐานหินมีค่าที่พบ พบทั้งหินควอทซ์สีขาว หินสีม่วง หินสีเขียว หินส้ม หินสีเหลือง หินสีดำลายหินปะการัง ซึ่งชนิดของหินที่พบไม่สอดคล้องกับที่ปรากฏในคัมภีร์ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลักฐานที่พบไม่ได้อยู่ในตำแหน่งเดิม หรือคติความเชื่อตามแบบแผนได้ถูกปรับให้เข้ากับพื้นที่ ดังนั้นชนิดของหินหรืออัญมณีจึงขึ้นอยู่กับวัตถุดิบท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่มากกว่าการบรรจุตามคัมภีร์ทางศาสนา

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาคติการวางฤกษ์ในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 เป็นเพียงการรวบรวมข้อมูลในปัจจุบัน ซึ่งคงยังมีข้อมูลที่ยังไม่ปรากฏแก่สายตาอีกเป็นจำนวนมาก รวมทั้งยังเป็นข้อมูลที่รวบรวมเฉพาะพื้นที่และช่วงเวลา หากมีการขยายขอบเขตทางการศึกษาเพิ่มเติมในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียง และปราสาทเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร จะช่วยให้สามารถวิเคราะห์พัฒนาการรูปแบบของการวางฤกษ์ของปราสาทเขมรทั้งหมดได้นอกจากนี้หากมีการวิจัยองค์ประกอบของโลหะด้วยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ก็จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้การวางฤกษ์ในปราสาทเขมรได้ดียิ่งขึ้น

